

ATTITUDE OMTRENT BELASTINGFRAUDE
EEN SURVEYONDERZOEK

CAEYERS EMMA

MEESTERPROEF - THESIS
MODULE FISCAAL RECHT

ACADEMIEJAAR 2018-2019
MASTER IN DE RECHTEN
AANTAL TEKENS: 162.982

PROMOTOR: PR. VAN DE VIJVER, A.
1E ASSESSOR: PR. VANDERHALLEN, M.
2E ASSESSOR: PR. VAN DE VELDE, E.

VOORWOORD

Dit werkstuk is geschreven in het kader van het behalen van de graad van Master in de Rechten. Binnen dit onderzoek staat de attitude omtrent belastingfraude centraal. Aan de hand van een surveyonderzoek werd zo een attitudeonderzoek van de (Vlaamse) belastingplichtige uitgevoerd.

Graag wil ik mijn promotor Pr. Anne Van de Vijver bedanken voor haar geduld bij de begeleiding van mijn thesis. Ook dank ik assessor Pr. Miet Vanderhalle voor haar medewerking en input. Speciale dank gaat bovendien uit naar de heer Karl Pauwels en zijn vriendin Anouk Decuypere voor hun hulp bij de verwerking van de gevonden data.

Graag vermeld ik ook mijn ouders die er steeds in hebben geloofd dat ik met succes mijn Master zou afronden.

Ten slotte gaat vooral dank uit naar mijn plusvader Bart De Motte wiens schrijfkunst ik bewonder en hoop ooit te evenaren.

Emma Caeyers

Antwerpen, april 2019

LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

De volgende afkortingen worden gebruikt in dit werkstuk. Hun betekenis wordt hier alvast gedeut.

BBP (of GDP) = Bruto Binnenlands Product

BW = Burgerlijk Wetboek

KB/WIB = Koninklijk besluit tot uitvoering van het wetboek van de inkomstenbelasting 1992

Sw. = Strafwetboek

VCF = Vlaamse Codex Fiscaliteit

WIB = Wetboek van de inkomstenbelastingen 1992

W.Succ. = Wetboek der successierechten

W.Reg. = Wetboek der registratie-, hypotheek- en griffierechten

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	- 2 -
Lijst van gebruikte afkortingen	- 3 -
INLEIDING	- 7 -
Achtergrondsheets	- 7 -
Methodologie	- 12 -
Onderzoeksvragen	- 13 -
Opbouw van het onderzoek	- 14 -
DEEL I. BELASTINGFRAUDE: EEN ORIENTATIE VAN HET SPECTRUM	- 15 -
Hoofdstuk I. Belastingontwijking en belastingontduiking	- 15 -
Afdeling I. Belastingontwijking	- 15 -
§1. <i>Begrip</i>	- 15 -
§2. <i>Keuze voor ‘de minst belaste weg’</i>	- 15 -
§3. <i>Fiscaal misbruik</i>	- 17 -
Afdeling II. Belastingontduiking	- 18 -
§1. <i>Begrip</i>	- 18 -
1.1. <i>Materieel element: inbreuk op de fiscale wet</i>	- 18 -
1.2. <i>Moreel (intentioneel) element: bijzonder fiscaal opzet</i>	- 19 -
Afdeling III. Onderscheid tussen belastingontwijking en belastingontduiking	- 21 -
Hoofdstuk II. ‘Ernstige fiscale fraude’	- 22 -
Afdeling I. <i>Begrip</i>	- 22 -
Hoofdstuk III. Sanctionering van belastingfraude	- 25 -
Afdeling I. Administratieve sanctionering	- 25 -
§1. <i>Belastingverhoging</i>	- 25 -
§2. <i>Administratieve geldboete</i>	- 26 -
§3. <i>Het verval van het recht om een belastingplichtige te vertegenwoordigen</i>	- 27 -
Afdeling II. Strafrechtelijke sanctionering	- 27 -
Hoofdstuk IV. Witwassen van fiscale vermogensvoordelen	- 29 -
Afdeling I. <i>Begrip van het witwassen</i>	- 29 -
§1. <i>Naar het preventieve luik: ‘witwaswet’</i>	- 30 -

§2. <i>Naar het repressieve luik: art 505 Sw</i>	- 31 -
§3. <i>Onderscheid tussen de definities van witwassen in beide wetgevingen</i>	- 33 -
Afdeling II. Aanpak van het witwasmisdrijf.....	- 34 -
§1. <i>Naar de preventieve wetgeving</i>	- 34 -
§2. <i>Naar de repressieve wetgeving</i>	- 35 -
Hoofdstuk V. Spectrum van belastingfraude: een overzicht	- 35 -
DEEL II. DE ATTITUDE	- 38 -
Hoofdstuk I. Het conceptueel kader	- 38 -
Afdeling I. Tricomponent attitudemodel	- 39 -
Afdeling II. Separate entiteiten kijk.....	- 40 -
Afdeling III. Latent process viewpoint	- 41 -
DEEL III. ATTITUDEONDERZOEK	- 47 -
Hoofdstuk I. Surveyonderzoek	- 47 -
Afdeling I. Vragenlijst als directe meetmethode van de attitude	- 47 -
Afdeling II. Attitudeobject: belastingfraude	- 48 -
§1. <i>Situaties als typegevallen van belastingfraude</i>	- 49 -
1.1. <i>Bijzonder aanslagstelsel voor buitenlandse kaderleden: expatregeling</i>	- 49 -
1.2. <i>Verkoop ‘in het zwart’</i>	- 51 -
1.3. <i>Privékost in beroepsmatige aftrekpost inbrengen: restaurantticket</i>	- 52 -
1.5. <i>Domiciliefraude</i>	- 53 -
1.5. <i>Witwasmisdrijf</i>	- 55 -
Afdeling III. Meten van de attitude.....	- 55 -
§1. <i>Attitudestellingen</i>	- 55 -
§2. <i>Attitudewaardenschaal</i>	- 58 -
Afdeling IV. Opbouw van de vragenlijst	- 60 -
Afdeling IV. Plan van aanpak	- 62 -
Hoofdstuk II. Rapportage van de bevindingen	- 64 -
Afdeling I. Datacleaning	- 64 -
Afdeling II. Omschrijving van de respondenten	- 64 -
Afdeling III. Evaluatie attitude per situatieomschrijving.....	- 65 -
§1. <i>Toelichting en werkwijze</i>	- 65 -
§2. <i>Attitude per situatieomschrijving</i>	- 68 -
2.1. <i>Expatregeling</i>	- 68 -
2.2. <i>Verkoop ‘in het zwart’</i>	- 69 -
2.3. <i>Restaurantticket</i>	- 70 -

2.4. Domiciliefraude	- 71 -
2.5. Witwasmisdrijf.....	- 72 -
Afdeling IV. Evaluatie rangschikking situaties	- 73 -
§1. Toelichting en werkwijze.....	- 73 -
§2. Rangorde per situatie over de stellingen heen.....	- 75 -
2.1. Expatregeling.....	- 75 -
2.2. Verkoop ‘in het zwart’	- 76 -
2.3. Restaurantticket	- 76 -
2.4. Domiciliefraude	- 77 -
2.5. Witwasmisdrijf.....	- 78 -
Afdeling V. Overzicht van de bevindingen	- 78 -
DEEL IV. CONCLUSIE	- 82 -
BIBLIOGRAFIE	- 86 -
Rechtsleer	- 86 -
(Bijdragen in) boeken	- 86 -
(Tijdschrift)artikelen	- 93 -
Verhandelingen	- 100 -
Onlinebronnen en websites	- 101 -
BIJLAGEN.....	- 104 -
BIJLAGE I. Overzicht straffen ‘gewone’ fiscale fraude (art. 449 WIB)	- 104 -
BIJLAGE II. Overzicht straffen ‘ernstige fiscale fraude’ (art. 450 WIB).....	- 105 -
BIJLAGE III. Overzicht vaak voorkomende gevallen van belastingfraude	- 106 -
BIJLAGE IV. Empirische literatuur naar de determinanten van <i>tax morale</i> gebaseerd op internationale surveys	- 107 -
BIJLAGE V. Vragenlijst.....	- 110 -
BIJLAGE VI. SPSS data analyses	- 118 -
I. Algemene socio-demografische gegevens.....	- 118 -
II. Attitude per situatieomschrijving	- 121 -
III. Rangschikking situaties per stelling: frequentietabellen.....	- 136 -
IV. Gemiddelde rangorde per situatie over de vier stellingen	- 144 -
BIJLAGE VI. Abstract	- 155 -

INLEIDING

ACHTERGRONDSCHETS

1. Belastingfraude is zo oud als de straat. Toch is er amper onderzoek voorhanden omtrent dit *topic*. Zo kan een schets van de problematiek slechts gebeuren op basis van ramingen, gezien het wil zichtbaar maken wat liever onzichtbaar wenst te blijven¹. De heersende problematiek rond belastingfraude in ons land vormt de aanleiding van dit werkstuk.

Zo werd de omvang van de Belgische ondergrondse economie in 1990 geschat op 19,8% van het BBP en zo'n 15% met betrekking tot de jaren 1993 en 1995². Over de gehele periode 1989-2010 zou de omvang 21,5% van het BBP benaderd hebben³. Bovendien kwam België in 2010 als tweede uit de bus wat betreft de hoogste *tax-to-GDP ratio* in vergelijking met de andere EU-lidstaten⁴. Het verlies aan fiscale ontvangsten zou zo op ongeveer 15 à 20 miljard euro (5 à 6% van het BBP) geschat kunnen worden⁵.

¹ H. GEEROMS, *Fiscale fraude*, Leuven, Davidsfonds, 1986, 34; S. DE RAEDT, *Geef de keizer wat de keizer toekomt. Belastingweerstand in België*, Antwerpen, Maklu, 2003, 7.

² M. LACKO, "Hidden economy – an unknown quantity? Comparative analysis of hidden economies in transition countries 1989-95", *Economics of Transition* 2000, vol. 8, nr. 1, (117) 121.

³ F. SCHNEIDER en A. BUEHN, "Shadow economies in highly developed OECD countries: what are the driving forces?", *IZA DP* 2012, nr. 6891, 18 en 25, <https://ssrn.com/abstract=2161228>.

⁴ EUROSTAT, *Tax-to-GDP ratio up to 40.2% in EU*, 2018, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9409920/2-28112018-AP-EN.pdf/54409e5e-6800-4019-b7c1-580797a67001>.

⁵ H. DIALLO, G. KARAKAYA, D. MEULDERS en R. PLASMAN, *Raming van de belastingfraude in België*, Brussel, ULB, Département d'économie appliquée, 2010, 49-50, www.dulbea.org; EUROPEAN COMMISSION, *Thematic factsheet European semester. Undeclared work*, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_undeclared-work_nl.pdf; EUROPEAN COMMISSION, *Undeclared work in the European Union: report*, Special Eurobarometer 284/wave 67.3, TNS Opinion & Social 2007, 42, http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf; EUROPEAN COMMISSION,

Ook gaf 24% van de respondenten in een pilootstudie naar (niet-)aangegeven inkomen en arbeid toe een aangifte in de personenbelasting te hebben gedaan die niet helemaal in orde bleek te zijn⁶.

2. Als mogelijke reden voor belastingfraude wordt de maatschappelijke aanvaarding ervan of tolerantie ervoor aangehaald⁷. Deze factor impliceert de vraag naar de heersende attitude omtrent belastingen en belastingfraude. Hieromtrent werd in ons land nog maar weinig onderzoek gedaan⁸.

Undeclared work in the European Union: report, Special Eurobarometer 402/ wave EB79.2, TNS Opinion & social 2014, http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf;

⁶ J. PACOLET, S. PERELMAN, F. DE WISPELARE, J. SCHOENMAECKERS, L. NISEN, E. FEGATILLI, E. KRZESLO, M. DE TROYER en S. MERCKX, *Social and fiscal fraud in Belgium: a pilot study on declared and undeclared income and work: SUBLEC*, Leuven, Acco, 2012, 20, <https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/content/docs/nl/sociale-fraude-bestrijden/sociale-fraude-sublec-summary-nl.pdf>

⁷ Algemene beleidsnota. Deel fiscale fraude van de minister van Financiën, *Parl. St. Kamer 2015-2016*, 54-1428/022, 6 en 43; H. GEEROMS, *Fiscale fraude*, Leuven, Davidsfonds, 1986, 66 en 90-92; M. MAUS, *Iedereen doet het! Belastingontduiking in België: de trucs, de cijfers, het bedrog van hoog tot laag*, Gent, Borgerhoff en Lamberigts, 2012, 14- 20; M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 15-20.

⁸ In dit verband kan onder meer worden verwezen naar de *European Values Study (EVS)* waarbij in een vragenlijst van 2008 de volgende vraag werd gesteld: ‘*Tricher dans sa déclaration d’impôt si on en a la possibilité?*’ (V234). De mogelijke antwoorden situeerden zich tussen het ‘*jamais justifié*’ (aangeduid als cijfer 1) en ‘*toujours justifié*’ (cijfer 10). Nog een andere vraag luidde als volgt: ‘*Payer en liquide pour éviter les impôts?*’ (V245). Een lage waarde wat betreft de ‘afkeuring van belastingfraude’ werd gevonden met betrekking tot ons land, <https://europeanvaluesstudy.eu/>; Merk hierbij op dat België geen land uitmaakt dat in het kader van de *World Values Survey (WVS)* bevraagd wordt. Zie bv. V201 uit wave 6 (2010-2014), www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp; G.A. GARCIA, J. D. B. AZORIN en M. DE LA VEGA, “Tax evasion in Europe: an analysis based on spatial dependence”, *Social science quarterly* 2018, vol. 99, nr. 1, (7) 11, M. MAUS, *Fiscale fraude in België*, <http://www.politiestudies.be/userfiles/Maus,%20academische%20beschouwingen%20fraude%20in%20Belgie.pdf>; Eventueel kan hierbij ook worden verwezen naar de bevindingen uit de Belgische justitiebarometer waarbij de houding ten aanzien van justitie wordt bevraagd. Zie: S. PARMENTIER, G. VERVAEKE en J. GOETHALS,

Er ligt dus nog heel wat braakland open om onderzoek naar te doen. Binnen dit werkstuk staat dan ook een attitudeonderzoek omtrent belastingfraude centraal.

3. Het is echter niet geheel duidelijk wat nu juist begrepen wordt onder de noemer ‘belastingfraude’. Nochtans maakt de wetgever een onderscheid tussen belastingontduiking als belastingfraude en het concept ‘belastingontwijking’, hetgeen een vorm van een toegelaten belastingbesparing inhoudt. De kwestie is of dit onderscheid ook in de praktijk voor de belastingplichtige zo duidelijk is?

Hierbij kan de vraag worden gesteld of een geval van belastingontwijking toch ook niet als belastingfraude wordt beschouwd, terwijl anderzijds een geval van belastingontduiking misschien eerder als belastingontwijking wordt bestempeld? Wordt met andere woorden de grens tussen de toegelaten belastingontwijking en de niet-toegelaten belastingontduiking (belastingfraude) door de belastingplichtigen op dezelfde manier getrokken als die door de wet wordt bepaald?

Bovendien stelt de wet binnen de notie van wat als belastingfraude wordt beschouwd, allerlei gradaties voorop qua ernst. Een heel ‘spectrum’ van belastingfraude wordt op die manier gereguleerd. Het hele spectrum tussen belastingontwijking en ernstige fiscale fraude en/of witwaspraktijken zal dan ook binnen dit attitudeonderzoek in beeld worden gebracht.

4. Verder zal onderzocht worden of verschillende generaties met andere ogen kijken naar dat spectrum van het aangeven en betalen van belastingen. De leeftijdsfactor is met andere woorden een socio-demografische factor die er wordt uitgelicht.

Justitie doorgelicht. De resultaten van de eerste Belgische ‘justitiebarometer’, Gent, Academia Press, 2004, 30 en 73; HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE, *De Belgen en justitie in 2007, Resultaten van de tweede Belgische justitiebarometer 2007*, 11 en 56, http://www.hrj.be/sites/default/files/press_publications/baro-2007-n-2.pdf; HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE, *Rapport Justitiebarometer 2010*, 11 en 67, http://www.hrj.be/sites/default/files/press_publications/baro-2010-n_0.pdf; HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE, *Vierde Justitiebarometer 2014*, http://www.csj.be/sites/default/files/press_publications/justitiebarometer_2014.pdf; zie verder: B. MEULEMAN, K. ABTS en M. SWYNGEDOUW, “Hoe denken Belgen over belastingen?”, *Sampol* 2015, 50-69.

Wanneer buiten de landsgrenzen gekeken wordt, bestaat er immers wel heel wat onderzoek naar de heersende attitude omtrent belastingfraude. Hierbij wordt aangetoond dat die attitude wordt beïnvloed door zogenaamde socio-demografische factoren waaronder de leeftijd⁹ (zie bijlage IV).

De hypothese is in deze dat naarmate men ouder wordt, men meer terughoudend ('avers') staat tegenover belastingfraude¹⁰. Er zou sprake zijn van een positieve correlatie tussen leeftijd en *tax compliance*. Dus hoe ouder de belastingplichtige is, hoe meer men belastingfraude afkeurt. Deze stelling wordt in tal van onderzoeken bevestigd¹¹.

⁹ Zie onder meer: G. RICHARDSON, "The determinants of tax evasion: a cross-country investigation", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 2006, vol. 15, nr. 2, (150) 151; I. LAGO-PENAS en S. LAGO-PENAS, "The determinants of tax morale in comparative perspective: evidence from European countries", *European Journal of Political Economy* 2010, vol. 26, nr. 4, (441) 451; E. HOFMANN, M. VORACEK, C. BOCK, en E. KIRCHLER, "Tax compliance across sociodemographic categories: meta-analyses of survey studies in 111 countries", *Journal of Economic Psychology* 2017, vol 62, (63) 63-65; J. MA, *Taxpayers' attitudes towards tax compliance in developed and developing countries: a critical review of the literature*, Dissertation, Master of Business, Auckland University of Technology, 2017, 13 ev.

¹⁰ H. GEEROMS, *Fiscale fraude*, Leuven, Davidsfonds, 1986, 71; B. TORGLER, *Tax moral: Tax compliance and Tax morale: a theoretical and empirical analysis*, Dissertation, zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften, Universität Basel, 2003, 52; G. RICHARDSON, "The determinants of Tax evasion: a cross-country investigation", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 2006, vol. 15, nr. 2, (150) 152 en 154: "The chronological age of taxpayers is one of the most important determinants of tax evasion".

¹¹ R. MASON en L. CALVIN, "A study of admitted income tax evasion", *Law and Society Review* 1978, vol. 13, nr. 1, (73) 85; J. ALM en J.L. GOMEZ, "Social Capital and Tax Morale in Spain", *Economic Analysis and Policy* 2008, vol. 38, nr. 1 (73) 85: "tax evasion practices decreasing with age"; J. MARTINEZ-VAZQUES en B. TORGLER, "The evolution of tax morale in Modern Spain", *Journal of economic Issues* 2009, , vol. 43, nr. 1, (1) 15; B. TORGLER en N.T. VALEV, "Gender and public attitudes toward corruption and tax evasion", *Contemporary Economic Policy* 2010, vol. 28, nr. 4, (554) 567: "Greater age is correlated with a lower justifiability of corruption and tax evasion"; K. RANDLANE, "Tax compliance and tax attitudes: the case of Estonia", *Journal of Management & Change* 2012, vol. 29, nr. 1, (89) 98; B. TORGLER, "Tax Morale, Eastern Europe and European enlargement", *Communist and Post-Communist Studies* 2012, vol. 45, nr. 1-2, (11) 20; R.W. MCGEE, "Chinese views on the ethics of tax evasion", *International Journal of Business & Public Administration*, 2014, vol. 11, nr. 2, (84) 90; E. HOFMANN, M. VORACEK, C. BOCK, en E. KIRCHLER,

Maar ook de omgekeerde stelling wordt teruggevonden, alsook dat leeftijd geen enkel significant effect heeft op de attitude met betrekking tot belastingfraude¹².

Als verklaring voor deze niet-consistente resultaten wordt verwezen naar het feit dat leeftijd in onderzoeken vaak gerelateerd wordt aan andere socio-demografische factoren¹³. Binnen dit onderzoek zal zoals eerder aangegeven dan ook enkel de focus worden gelegd op leeftijd als invloedsfactor op de attitude. Andere beïnvloedende socio-demografische factoren zullen uitsluitend gebruikt worden om de onderzoeksgroep te kaderen.

5. Ondanks dat de oriëntatie van dit onderzoek simpelweg ligt in het in kaart brengen van de attitudes en niet in het formuleren van eventuele oplossingen of voorstellen met betrekking tot de strijd tegen belastingfraude, kan dit onderzoek wellicht fungeren als een instrument of hulpmiddel binnen dit kader. Gezien attitudes goede voorspellers zijn van gedrag, vormt dit

"Tax compliance across sociodemographic categories: meta-analyses of survey studies in 111 countries", *Journal of Economic Psychology* 2017, vol 62, (63), 64; J. MA, *Taxpayers' attitudes towards tax compliance in developed and developing countries: a critical review of the literature*, Dissertatie, Master of Business, Auckland University of Technology, 2017, 13-14; L. MARRIOTT, "An investigation of attitudes towards tax evasion and welfare fraud in New Zealand", *Australian and New Zealand Journal of Criminology* 2017, vol. 50, nr. 1 (123) 137;" greater intolerance of tax evasion as people age"; Vgl. B. TORGLER en K. MURPHY, "Tax morale in Australia: what shapes it and has it changed over time ?", *Journal of Australian Taxation* 2004, vol. 7, nr. 2, (298) 319; A.M. ROSS en R.W. MCGEE, "Attitudes toward tax evasion: a demographic study of South African attitudes on tax evasion", *Journal of Economics and Economic Education Research* 2012, vol. 13, nr. 3, 14-15.

¹² A.M. ROSS en R.W. MCGEE, "Attitudes toward Tax Evasion: A Demographic Study of Malaysia", *Asian Journal of Law & Economics* 2011, vol. 2, nr. 3, (1) 8; A.M. ROSS en R.W. MCGEE, "Attitudes toward tax evasion: a demographic study of the Netherlands", *Journal of International Business Research* 2012, vol. 11, nr.2, (1) 8; D. HO, D. HO en A. YOUNG, "A study on the impact of culture on tax compliance in China", *International Tax Journal* 2013, vol. 39, nr. 3, (33) 39-40; R.W. MCGEE, "Chinese views on the ethics of tax evasion", *International Journal of Business & Public Administration* 2014, vol. 11, nr. 2, (84) 84 en 91.

¹³ M. RICHARDSON en A. J. SAWYER, "Taxonomy of the tax compliance literature: further findings, problems and prospects", *Australian Tax Forum* 2001, vol. 16, nr. 2, (137) 158; J. MA, *Taxpayers' attitudes towards tax compliance in developed and developing countries: a critical review of the literature*, Dissertatie, Master of Business, Auckland University of Technology, 2017, 13-14.

attitudeonderzoek ongetwijfeld een interessant uitgangspunt voor verder onderzoek hieromtrent¹⁴.

METHODOLOGIE

6. Binnen dit werkstuk zal empirisch onderzoek gevoerd worden aan de hand van een **surveyonderzoek** om de attitude van de belastingplichtigen ten aanzien van het ganse spectrum van belastingfraude in kaart te brengen.

Het opzet van dit onderzoek is dus om zoveel mogelijk gegevens te verzamelen omtrent de attitude die Belgische belastingplichtigen innemen ten opzichte van de verschillende typegevallen. Zo zal een zogenaamde **sneeuwbalsteekproef** gebruikt worden.

De vragenlijst zal enkel in het Nederlands worden opgesteld, gezien de mogelijk taalbarrière immers een hindernis vormt met betrekking tot het opstellen van de vragenlijst en de verdere analyse ervan.

In combinatie met de methode van het ‘sneeuwbaaleffect’ die gebaseerd is op het gebruik van eigen netwerken en de verspreiding daaruit naar die van de initiële respondenten, kan worden verondersteld dat de in essentie anonieme steekproef voornamelijk in Vlaanderen plaatsvond. Zo zal het surveyonderzoek zich dus richten naar de attitude van de Vlaamse belastingplichtigen, eerder dan die van de Belgische.

¹⁴ Zie hierbij ook de “*theory of reasoned action*” in I. AJZEN en M. FISHBEIN, *Understanding attitudes and predicting social behavior*, New Jersey, Prentice Hall, 1980, 1-90, alsook de “*theory of planned behavior*” waarbij de intentie om een bepaald gedrag te stellen en iemands werkelijke gedrag kunnen worden beïnvloed waaronder door de attitude ten opzichte van het gedrag. Als dan een positieve attitude bestaat dan is het waarschijnlijker dat “*the behavior will result in highly valued outcome*”. Zie hierover: I. AJZEN, “The theory of planned behavior”, *Organizational behavior & human decision processes* 1991, vol. 50, nr. 2, 179-211.

7. Om na te gaan of de wettelijke bepalingen van wat belastingfraude is, overeenstemmen met de invulling ervan door de belastingplichtigen, zal een **selectie van typegevallen van belastingfraude over het gehele spectrum** bevestigd worden. Dit onderzoek zal zich bovendien ook beperken tot belastingfraude inzake de **personenbelasting**.

Gelet op de haalbaarheid van dit onderzoek, zullen vier situaties verspreid over het gehele spectrum van belastingfraude bevestigd worden met het oog op de attitude die de respondenten hier tegenover hebben. Hiernaast wordt ook een (vijfde) geval, ditmaal van belastingontwijking, in de selectie opgenomen zodat kan worden nagegaan of de grens tussen de toegelaten belastingontwijking en de verboden belastingontduiking in de praktijk door alle respondenten op dezelfde ('juiste') plaats getrokken wordt.

8. Verder zal aan de hand van de gevonden data onderzocht worden of er een leeftijdsgebonden verschil bestaat met betrekking tot de attitude omtrent belastingfraude tussen enerzijds jonge respondenten en anderzijds oude(re) respondenten. De meeste vermoedens gaan er conform buitenlands onderzoek ter zake van uit dat die attitude verschilt. De respondenten zullen hierbij worden opgedeeld in verschillende leeftijdscategorieën om zichtbaar te maken hoe de attitude (mogelijks) verschilt naargelang leeftijd en dit in de verschillende situaties.

ONDERZOEKSVRAGEN

9. Gelet op het voorgaande kan de volgende voornaamste **onderzoeksvraag** worden geformuleerd: *“Welke attitude hebben de (Vlaamse) belastingplichtigen omtrent het spectrum van belastingfraude (binnen de personenbelasting) en stemt deze attitude overeen met de wettelijke inschatting van belastingfraude?”*

10. Binnen dit kader wordt ook de volgende **sub-onderzoeksvraag** gesteld, met het oog op leeftijd als invloedsfactor op de attitude: *“Heeft de leeftijd van de belastingplichtige een invloed op deze attitude en in hoeverre kan een verschil in attitude worden vastgesteld tussen jonge en oudere belastingplichtigen?”*.

Bij deze vraag zal worden uitgegaan van de **hypothese** dat naarmate men ouder wordt, men meer terughoudend ('avers') staat tegenover belastingfraude. Onderzocht zal dus worden of deze hypothese al dan niet standhoudt.

OPBOUW VAN HET ONDERZOEK

11. Om voormelde onderzoeksvragen te beantwoorden, vangt dit werkstuk aan met een oriëntatie van het geïmagineerde spectrum van belastingfraude (DEEL I.). Hierbij zullen eerst de begrippen belastingontwijking en belastingontduiking tegenover elkaar geplaatst worden (Hoofdstuk I.). Dit onderscheid is vooral van belang met betrekking tot de sanctionering van belastingfraude (Hoofdstuk III.). Verder zal ook het concept van ‘ernstige fiscale fraude’ toegelicht worden (Hoofdstuk II.), alsook ‘het witwassen van fiscale vermogensvoordelen’ (Hoofdstuk IV.). Een overzicht van dit spectrum van belastingfraude sluit dit eerste deel van het werkstuk af (Hoofdstuk V.).

In een tweede deel zal het concept van de attitude gedefinieerd en in een conceptueel kader geplaatst worden (DEEL II.) opdat het eigenlijke attitudeonderzoek daarbinnen kan worden uitgevoerd (DEEL III.). Hierbij zal eerst de vragenlijst onder de loep genomen worden (Hoofdstuk I.) en zullen vervolgens de resultaten van het surveyonderzoek besproken worden (Hoofdstuk II.).

Ten slotte sluit dit werkstuk af met een conclusie (DEEL IV.) waarin de voornaamste bevindingen van het attitudeonderzoek gedefinieerd zullen worden in het licht van de vooropgestelde onderzoeksvragen.

DEEL I. BELASTINGFRAUDE: EEN ORIENTATIE VAN HET SPECTRUM

HOOFDSTUK I. BELASTINGONTWIJKING EN BELASTINGONTDUIKING

Afdeling I. Belastingontwijking

§1. Begrip

12. Men spreekt van belastingontwijking (of -vermijding) wanneer een belastingplichtige zich bewust buiten de wettelijke voorwaarden plaatst die de belastingschuld doen ontstaan. De belastingplichtige heeft de intentie te ontsnappen aan de verschuldigde belasting, maar pleegt geen inbreuk op de fiscale wet. **Belastingontwijking is dan ook in principe toegelaten**¹⁵.

§2. Keuze voor ‘de minst belaste weg’

13. Men kan en mag binnen de grenzen van de wet steeds opteren voor de fiscaal gunstigste regeling¹⁶. Het Hof van Cassatie heeft deze leer van de vrije keuze voor ‘de minst belaste weg’ voor het eerst geformuleerd in het Brepolsarrest van 6 juni 1961: er is geen sprake van een verboden simulatie (belastingontduiking) tegenover de fiscus (zie *infra* 19, nr. 21), en dus geen belastingfraude, indien de partijen, met het oog op het bewandelen van ‘de minst belaste weg’, zonder enige wettelijke bepaling te overtreden, handelingen stellen waarvan ze de gevolgen aanvaarden, zelfs indien de gekozen weg niet de meeste voor de hand liggende is¹⁷.

¹⁵ J. VAN HOUTTE, *Beginselen van het Belgisch belastingrecht*, Gent, Story-Scientia, 1979, 40.

¹⁶ T. AFSCHRIFT, *Fiscaal Misbruik*, Gent, Larcier, 2013, 9-18.

¹⁷ Cass. 6 juni 1961, *Pas.* 1961, I, 1082; S. VAN CROMBRUGGE, “De invoering van het leerstuk van fraus legis of wetsontduiking in het Belgisch fiscaal recht”, *TRV* 1993, (271) 275; J. KIRKPATRICK en D. GARABEDIAN, *Le régime fiscal des sociétés en Belgique*, Brussel, Bruylant, 2003, 62-64; A. TIBERGHEN, *Handboek voor Fiscaal Recht 2009-2010*, Mechelen, Kluwer, 2009, 32; K. ANTHONISSEN, “Belastingontwijking en belastingfraude: waar ligt de grens?”, *TFR* 2010, (111) 113.

De leer steunt voornamelijk op de volgende drie pijlers: het fiscaal legaliteitsbeginsel, de contractuele wilsvrijheid en de vereiste dat geen wettelijk bepaling geschonden mag worden¹⁸. Dit laatste spreekt voor zich, gezien men anders het verboden terrein van de belastingontduiking betreedt (zie *infra* 18, nr. 19).

De Brepolsleer werd meermaals bevestigd¹⁹ en met de zaak *Au Vieux Saint-Martin* werd de formulering ervan aangescherpt in de zin dat zelfs abnormale gedragingen die enkel en alleen vanuit fiscale doeleinden worden gesteld, toelaatbaar zijn, mits er geen sprake is van simulatie²⁰. Ook deze latere formulering kreeg navolging in de rechtspraak²¹.

14. Van belang hierbij is dat de belastingadministratie in pincipe dus enkel kon optreden wanneer er sprake was van simulatie (belastingontduiking). **De wetgever heeft echter met de invoering van de anti-misbruikbepaling grenzen gesteld aan de principiële vrije keuze voor ‘de minst belaste weg’²².**

¹⁸ A. HENDRIKS, *De grens tussen belastingontwijking, fiscaal misbruik en belastingontduiking, bekeken vanuit familiaal vermogensrechtelijke context*, Verhandeling, Master in de rechten, Universiteit Gent, 2015-2016, 21 ev.

¹⁹ Cass. 14 april 1964, *Pas.* 1964, I, 685; Cass. 19 oktober 1965, *Pas.* 1966, I, 230-234; Cass. 27 februari 1987, F1257N, *Pas.* 1987, I, 777.

²⁰ Cass. 22 maart 1990, F997F, *Pas.* 1990, I, 853; Cass. 19 mei 1995, F930057N, *RW* 1995-1996, 821-822; Cass. 9 maart 1998, *Pas.* 1998, I, 323; P. FAES, *Het rechtsmisbruik in fiscale zaken. Artikel 344 § 1 WIB – 15 jaar later*, Gent, Larcier, 2008, 29; M. MAUS, en S. DE MEULENAER, *Everest Handboek Fiscaal strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2010, 7-8.

²¹ Cass. 19 november 1998, *TFR* 1999, 492; Cass. 20 december 1999, *RW* 2001-2002, 285.

²² Ontwerp van Programmawet, *Parl.St.* Kamer 2005-2006, 51-2517/1, 17; B. PEETERS, “De algemene fiscale antimisbruikbepalingen. Een commentaar in het licht van de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof”, *AFT* 2014, (4) 7.

§3. Fiscaal misbruik

15. Zo voorziet art. 344 §1 WIB²³ inzake de inkomstenbelasting in een definiëring van de notie ‘fiscaal misbruik’. Volgens deze omschrijving omvat deze term zowel een objectief als een subjectief element. Zo stelt een belastingplichtige een rechtshandeling of een geheel van rechtshandelingen waardoor hij of zij zich in een toestand plaatst die strijdig is met de doelstellingen van een bepaling van het WIB of de ter uitvoering daarvan genomen besluiten²⁴. De belastingplichtige tracht een fiscaal voordeel te verkrijgen dat ingaat tegen de doelstellingen van de fiscale wet (objectief element). De belastingplichtige kan zich zo buiten het toepassingsgebied van een belastingvermeerderende bepaling stellen of binnen het toepassingsgebied van een belastingverminderende bepaling.

Daarnaast pleegt de belastingplichtige die rechtshandeling(en) met als enig wezenlijk doel het zich buiten het toepassingsgebied van de belastingwet plaatsen of om een fiscaal voordeel te realiseren (subjectief element)²⁵.

16. De fiscus dient enkel het objectief element te bewijzen, waarna het aan de belastingplichtige is om aan te tonen dat de rechtshandeling ingegeven is door andere motieven dan het ontwijken van de inkomstenbelastingen. Er dienen andere, niet-fiscale motieven te bestaan die bovendien niet verwaarloosbaar zijn²⁶.

17. Wanneer er sprake is van zo’n ‘fiscaal misbruik’, is de rechtshandeling niet tegenstelbaar is aan de fiscus: de fiscale administratie kan bijgevolg de belasting dan zo heffen als zou het

²³ Ingevoerd door wet van 22 juli 1993 houdende fiscale en financiële bepalingen, *BS* 24 juli 1993, 17. 249, zoals gewijzigd door de Programmawet (I) van 29 maart 2012, *BS* 6 april 2012.

²⁴ Ontwerp van de Programmawet (I), *Parl.St.* Kamer 2011-2012, 53-2081/016, 39.

²⁵ Ontwerp van Programmawet (I), *Parl.St.* Kamer 2011-2012, 52-2081/001, 111 en 114; Circulaire AFZ nr. 3/2012, AAF nr. 17/2012 en AAPD nr. 4/2012 van 4 mei 2015 betreffende de anti-misbruikbepaling, *BS* 14 mei 2012, 28141; N. APPERMONT, “De verhouding tussen het burgerlijk recht en het fiscaal recht binnen de Belgische rechtsorde”, *AFT* 2018, (23) 31.

²⁶ M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 7.

misbruik niet hebben plaatsgevonden en kan de toestand op die manier in overeenstemming brengen met het doel van de betrokken wetsbepaling²⁷.

Afdeling II. Belastingontduiking

§1. Begrip

18. ‘Belastingontwijking’ dient te worden onderscheiden van de notie ‘belastingontduiking’: bij belastingontduiking wordt het voornemen om minder of geen belastingen te betalen, bereikt door een inbreuk op de fiscale wet: een belastingplichtige bevindt zich binnen de wettelijke voorwaarden waarin een bepaalde belasting verschuldigd is, maar ontrekt zich opzettelijk geheel of gedeeltelijk aan de wettelijk verschuldigde belasting en pleegt zo een inbreuk op de fiscale wetgeving. Opdat er sprake is van belastingontduiking, dient er evenwel zowel een **materieel** als een **moreel (intentioneel) element** aanwezig te zijn²⁸.

1.1. Materieel element: inbreuk op de fiscale wet

19. Het materieel element bestaat in de miskennis van een verplichting²⁹ die omschreven is in één van de belastingwetboeken of in de ter uitvoering ervan genomen besluiten. Belastingontduiking veronderstelt dus een inbreuk op de fiscale wet. Die normoverschrijding kan plaatsvinden op ofwel het ogenblik van de fiscale aangifte zelf of erna (‘dissimulatie’), ofwel voorgaand aan de aangifte door veinzing (‘simulatie’)³⁰.

²⁷ A. VAN ZANTBEEK, “Antimisbruik en onroerend goed: rien ne va plus?”, *TBO* 2012, (307) 308.

²⁸ M. STORME, S. VAN CROMBRUGGE, J. COUTURIER en K. RIMANQUE (eds.), *Actuele problemen van fiscaal recht*, XVe postuniversitaire lessencyclus Willy Delva, Antwerpen, Kluwer, 1989, 33; M. DELANOTE, “Belastingontduiking en belastingontwijking: het Belgische anti-misbruikconcept in Europees perspectief”, *TFR* 2004, (719) 720; J. SPEECKE, *Fiscaal straf- en strafprocesrecht*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2018, 129 ev.

²⁹ Verslag namens de commissie voor de financiën, *Parl. St. Senaat* 1980-1981, 566/2, 10.

³⁰ B. PEETERS, “De dunne lijn tussen belastingontwijking en belastingontduiking?”, *AFT* 2010, (4) 27.

20. Het onjuist of onvolledig invullen van de belastingaangifte met ‘bedrieglijk opzet’ of met ‘het oogmerk te schaden’ (zie *infra* 19, nr. 22 ev.), kan als een geval van dissimulatie beschouwd worden. Wanneer ook het intentioneel element aanwezig is, kan dissimulatie zowel administratiefrechtelijk, als strafrechtelijk aangepakt worden³¹.

21. Verder verwijst simulatie naar een situatie waarin de belastingplichtige een onjuist beeld van de werkelijkheid voorschotelt aan de fiscale administratie. Partijen misleiden de fiscus door in een openlijke akte een overeenkomst neer te schrijven die niet overeenstemt met deze die tussen de partijen in werkelijkheid werd overeengekomen in een tegenbrief³². De partijen respecteren de rechtsgevolgen van de schijnbare akte niet.

De schijnbare akte is echter niet tegenstelbaar aan de fiscus: de belasting wordt dan ook gevestigd op de werkelijke overeenkomst. Belastingontduiking in de vorm van veinzing is daarenboven ook strafrechtelijk sanctioneerbaar.

1.2. Moreel (intentioneel) element: bijzonder fiscaal opzet

22. Naast het materieel element dient ook een intentioneel of moreel bestanddeel aanwezig te zijn opdat er sprake zou zijn van belastingontduiking. Dit bestanddeel bestaat in het oogmerk van de belastingplichtige om aan de wettelijk verschuldigde belasting te ontsnappen of ten minste de last ervan te verminderen. Met betrekking tot belastingfraude is een zogenaamd

³¹ A. DE NAUW, *Fiscaal strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 8; B. PEETERS, “De dunne lijn tussen belastingontwijking en belastingontduiking?”, *AFT* 2010, vol. 3, (4) 27; Zie ook: P. STIENON, “Fiscale valsheid in geschrifte”, *AFT* 1989, (328) 328-332.

³² Art. 1321 BW; W. VAN GERVEN, *Algemeen deel, Beginselen van het Belgisch privaatrecht, I*, Antwerpen, Standaard, 1969, 308-9; M. GHYSELEN, *De fiscale gevolgen van nietige rechtshandeling*, Kalmthout, Biblio, 1996, 90; F. DESTERBECK, *Krachtlijnen van het fiscaal strafrecht en fiscaal strafprocesrecht*, Brussel, Larcier, 2015, 29 ev.

‘bijzonder fiscaal opzet’ vereist³³, met name een ‘bedrieglijk opzet’ of ‘het oogmerk om te schaden’. Eén van beide volstaat³⁴.

23. Een ‘bedrieglijk opzet’ is voorhanden wanneer de belastingplichtige de fiscale wet overtreedt om zichzelf of een ander een onrechtmatig voordeel toe te kennen. Er wordt daarentegen niet veronderstelt dat de belastingplichtige zelf een persoonlijk voordeel nastreeft³⁵.

24. Daarnaast verwijst het ‘oogmerk om te schaden’ naar de wil van de belastingplichtige om nadeel te berokkenen aan een derde. Het is hierbij dus irrelevant of de belastingplichtige zelf een voordeel behaalt, of dat het gaat om materiële dan wel om morele schade, of de schade überhaupt werkelijk werd gerealiseerd en of deze derde de overheid is of een particulier. Het is bijgevolg voldoende dat de belastingplichtige de rechten of belangen van derde(n) wil schaden³⁶.

Het intentioneel element krijgt dus een ruime invulling: alle fraudegevallen die tot doel hebben de rechten of belangen van derde(n) te schaden komen in aanmerking³⁷.

³³ In het gewoon strafrecht - fiscaal strafrecht maakt ‘bijzonder strafrecht’ uit- bestaat het moreel element in het ‘wetens en willens’ overtreden van de wet. Men spreekt hierbij over een ‘algemeen opzet’. Zie: J. VAN STEENWINCKEL en T. DE WIT, “Fiscaal Strafrecht” in J. VAN STEENWINCKEL en T. DE WIT (eds.), *Strafrecht in de onderneming. Praktische gids voor bestuurders en zaakvoerders*, Antwerpen, Intersentia, 2004, (145) 153.

³⁴ A. DE NAUW, *Fiscaal strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 5; P. FAES, *Het rechtsmisbruik in fiscale zaken. Artikel 344 § 1 WIB – 15 jaar later*, Gent, Larcier, 2008, 7-8.

³⁵ Cass. 25 april 1960, *Pas.* 1960, I, 988; Cass. 22 februari 1977, *Pas.* 1977, I, 659; Cass. 25 mei 1983, *Pas.* 183, I, 1073.

³⁶ Verslag namens de commissie voor de financiën, *Parl. St.* Senaat 1980-1981, 566/2, 49; Cass. 3 januari 1997, *FJF* 1997, 93; Cass. 14 februari 2001, *Arr. Cass.* 2001, 280; Antwerpen 23 februari 1995, *AJT* 1994-1995, 522-526; Brussel 23 september 2014, *JDF* 2015, 239; Antwerpen 10 juni 2015, *TRF* 2016, 748; K. BEIRNAERT, “Oogmerk van belastingontduiking niet vereist voor fiscaal misdrijf”, *TFR* 2016, (748) 748-750.

³⁷ Gent 23 april 1998, *FJF* 1998, 502; Luik 25 juni 2015, *FJF* 2016, 186; Bergen 10 juni 2016, *Fiscoloog* 2016, 2016, 1486; F. VANISTENDAEL, “Belastingontduiking en –vermijding. Wordt het fiscale landschap hertekend?”, *AFT* 2010, (1) 2.

Afdeling III. Onderscheid tussen belastingontwijking en belastingontduiking

25. Hoewel beide praktijken erin resulteren dat geen of minder belasting verschuldigd is, houdt belastingontwijking, in tegenstelling tot belastingontduiking, geen belastingfraude in die als dusdanig gesanctioneerd dient te worden (zie *supra* 25, nr. 33 ev.). **Het materieel element (inbreuk op de fiscale wet) vormt hierbij het onderscheidingscriterium tussen toegelaten belastingontwijking enerzijds en niet-toegelaten belastingontduiking anderzijds.** Het onderscheid tussen beide concepten situeert zich zo voornamelijk op het vlak van de vooropgestelde grens van wat als geoorloofd en wat als frauduleus wordt beschouwd en die bijgevolg geldt met betrekking tot de mogelijke sanctionering.

26. Let wel dat belastingontduiking niet *per se* in strafrechtelijke zin een strafbaar feit inhoudt. Pas wanneer ook het intentioneel element aanwezig is, kan er sprake zijn van een strafbaar feit.

Belastingontduiking kan hierbij in twee hoedanigheden voorkomen³⁸. Zo is er ‘slechts’ sprake van een louter materiële belastingontduiking wanneer de inbreuk op de fiscale wet niet met een bijzonder fiscaal opzet wordt begaan³⁹. Deze vorm van belastingontduiking kan enkel gesanctioneerd worden met administratieve sancties. De aanwezigheid van ook een intentioneel element maakt dat een geval van belastingontduiking als een strafbare morele belastingontduiking wordt beschouwd en strafrechtelijk zal worden beteugeld.

Zowel het materiële, als het morele aspect dienen dus aanwezig te zijn opdat belastingontduiking ook als belastingfraude wordt beschouwd⁴⁰.

³⁸ Gent 18 januari 1996, *FJF* 1996, 198; Antwerpen 30 september 1997, *Fisc. Koer.* 1997, 632; M. FRANK, *L'exacte perception de l'impôt. De Juiste Belastingheffing*, Brussel, Bruylant, 1973, 115; M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 8.

³⁹ Verslag namens de commissie voor de financiën, *Parl. St.* Senaat 1980-1981, 566/2, bijlage 1.

⁴⁰ Antwerpen 29 maart 1993, *Fisc. Koer.* 1993, 542; Antwerpen 1 juni 2001, *FJF* 2002, 327; Bergen 27 juni 2014, *JLMB* 2015, 88.

27. Belastingontduiking komt op die manier overeen met een definiëring als ‘belastingfraude’, hetgeen ook wel wordt geduid onder de noemer van ‘fiscale fraude’⁴¹. Binnen het spectrum van belastingfraude of fiscale fraude dient op die manier ook de notie ‘ernstige fiscale fraude’ in het kader van dit onderzoek bondig te worden toegelicht, gezien zo een gradatie qua ernst binnen dit spectrum van belastingfraude wordt aangeduid. Bovendien kan hieruit worden afgeleid dat belastingontduiking vaak eerder als ‘gewone’ fiscale fraude wordt beschouwd, ten opzichte van de categorie van ‘ernstige fiscale fraude’.

28. Deze verschillen in terminologie werken ongetwijfeld verwarring over de begrippen in de hand. Maar in dit werkstuk wordt onder de term ‘belastingfraude’ voor alle duidelijkheid het brede spectrum van ‘lichte’ belastingontduiking (‘gewone’ fiscale fraude’) tot ‘ernstige fiscale fraude’ verstaan. Bovendien zal ook ‘belastingontwijking’ worden meegenomen binnen het onderzoek omtrent dit spectrum, gelet op de vooropgestelde onderzoeksvraag (zie *supra* 13, nr. 9).

HOOFDSTUK II. ‘ERNSTIGE FISCALE FRAUDE’

Afdeling I. Begrip

29. Vooreerst dient te worden opgemerkt dat het begrip ‘ernstige fiscale fraude’, al dan niet georganiseerd⁴², niet gedefinieerd wordt in de wet. In de voorbereidende werkzaamheden kan echter gevonden worden dat de ernst van het fiscale misdrijf voornamelijk slaat op: “*de aanmaak en of het gebruik van valse stukken, het omvangrijke bedrag van de verrichting en het*

⁴¹ M. BREES, K. DE NAEYER, V. DUCHEYNE en D. VANASSCHE, “Belastingplanning en belastingontwijking in de rechtspraak van het Hof van Justitie” in S. VAN CROMBRUGGE (ed.), *Actuele fiscale thema’s 2008: de botsing tussen nationale soevereiniteit en interne markt in het Europees fiscaal recht*, Kalmthout, Biblo, 2009, (351) 353; J.J. COUTURIER, B. PEETERS en N. PLETS, *Belgisch belastingrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2015, 36-37.

⁴² Wet van 17 juni 2013 houdende fiscale en financiële bepalingen betreffende duurzame ontwikkeling, *BS* 28 juni 2013; Wet van 15 juli 2013 houdende dringende bepalingen inzake fraudebestrijding, *BS* 19 juli 2013.

*abnormaal karakter van dit bedrag gelet op de activiteiten of het eigen vermogen van de cliënt*⁴³. Nog andere elementen kunnen in acht worden genomen. Zo wordt bijvoorbeeld met betrekking tot de beoordeling van de ernst verwezen naar fraude-indicatoren zoals vermeld in het Koninklijk Besluit van 3 juni 2007⁴⁴.

Het is echter aan de strafrechter om de ernst van de fraude te beoordelen op basis van objectieve elementen, rekening houdend met de specifieke omstandigheden *in concreto*⁴⁵.

Alleszins is het Hof van Cassatie van mening dat het begrip ‘ernstige fiscale fraude’ voldoende precies is om het “*de pleger van fiscale fraude mogelijk te maken op voldoende wijze te weten wat het strafrechtelijk gevolg zal zijn van zijn gedrag*⁴⁶”.

30. Van belang is dat het begrip niet mag worden verward met haar voorganger: ‘ernstige en georganiseerde fiscale fraude⁴⁷’. Een georganiseerd karakter is niet langer vereist. Zo’n georganiseerd karakter vormt nu een verzwarende omstandigheid die kan wijzen op de ernst van de fiscale fraude. De mate van organisatie van de fraude vormt nu dus één van de beoordelingscriteria van de ernst van het misdrijf⁴⁸.

⁴³ Ontwerp van programmawet (1), *Parl. St.* Kamer 2006-2007, 51-3058/001, 52; Wetsontwerp houdende fiscale en financiële bepalingen en bepalingen betreffende de duurzame ontwikkeling, *Parl.St.* Kamer 2012-2013, 53-2756/001, 60; GwH 26 maart 2015, 41/2015, *BS* 21 mei 2015.

⁴⁴ Koninklijk Besluit van 3 juni 2007 tot uitvoering van artikel 14 *quinquies* van de wet van 11 januari 1993 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld en de financiering van terrorisme, *BS* 13 juni 2007, 31.896

⁴⁵ Wetsontwerp houdende dringende bepalingen inzake fraudebestrijding, *Parl.St.* Kamer 2012-2013, 53-2763/001, 8-9; Wetsontwerp houdende dringende bepalingen inzake fraudebestrijding (art.1 tot 6), *Parl.St.* Kamer 2012-2013, 53-2763/005, 6202, 9- 13; Zie ook: J. VAN EYNDHOVEN, J., “Ernstige fiscale fraude en het lex certa-beginsel”, *TFR* 2015, 490-497.

⁴⁶ GwH 5 februari 2015, 13/2015, *BS* 27 februari 2015, *NJW* 2015, 312; M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 108.

⁴⁷ Ontwerp van programmawet (I), *Parl. St.* Kamer 2006-2007, 51-3058/1, 52.

⁴⁸ MvT bij het wetsontwerp 22 april 2013 houdende dringende bepalingen inzake fraudebestrijding, *Parl St. Kamer* 2012-2013, 53-2762/001, 8; Wetsontwerp houdende dringende bepalingen inzake fraudebestrijding, *Parl.St.* Kamer 2012-13, 53-2763/001, 5.

31. De notie ‘ernstige fiscale fraude’ staat dus tegenover de notie van de zogenaamde ‘gewone’ fiscale fraude, beiden zijn gevallen van belastingontduiking en dus van belastingfraude alhoewel de begrippen dus binnen de juridische lectuur uit mekaar worden getrokken. Het verschil tussen de twee categorieën situeert zich in ieder geval voornamelijk op het niveau van de toepasselijke strafmaat. **‘Ernstige fiscale fraude’ geeft namelijk aanleiding tot een verhoogde strafmaat** (zie *infra* 28, nr. 41).

32. Merk ten slotte op dat nog andere specifieke fiscale misdrijven (zie art. 450 ev. WIB) onder de notie ‘belastingfraude’ begrepen kunnen worden. Zo wordt bijvoorbeeld in art. 450 WIB het misdrijf ‘fiscale valsheid in geschrift’ strafbaar gesteld⁴⁹. Dit misdrijf wordt door het Hof van Cassatie als volgt omschreven: “*in een door de wet beschermd geschrift, met bedrieglijk opzet of met het oogmerk om te schaden, de waarheid vermommen op een door de wet bepaalde wijze terwijl hieruit een mogelijk nadeel kan ontstaan*”⁵⁰.

Bij deze omschrijving kan worden opgemerkt dat de aangifte in de personenbelasting niet als zo’n beschermd geschrift wordt beschouwd⁵¹. Het onjuist of onvolledig invullen van de

⁴⁹ Cass. 24 april 2001, *Arr. Cass.* 2001, 224; Cass. 24 september 2002, *Pas.* 2002, 1728; Cass. 18 juni 2003, *T. Strafr.* 2005, 353; L. DUPONT, “Fiscale valsheid in geschrifte” in L. DUPONT en F. VANISTENDAEL, *Acta Falconis. Strafrecht en belastingsrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1983, (87) 119-121; J. VAN STEENWINCKEL en T. DE WIT, “Fiscaal Strafrecht” in J. VAN STEENWINCKEL en T. DE WIT (eds.), *Strafrecht in de onderneming. Praktische gids voor bestuurders en zaakvoerders*, Antwerpen, Intersentia, 2004, (145) 160 ev.; J. VANDEN BRANDEN en D. JAECQUES, *Fiscale rechtspraakoverzichten: fiscaal strafrecht 1980-2005*, Gent, Larcier, 2006, 54; Zie ook: L. HUYBRECHTS, “Fiscaal Strafrecht” in *APR*, Mechelen, Kluwer, 2002, 239-271.

⁵⁰ Cass. 18 juni 1985, *Arr. Cass.* 1984-1985, 1445, *Pas.* I, 1335; Cass. 21 juni 1994, *Arr. Cass.* 1994, 324; Cass. 19 mei 1995, *RW* 1995-1996, 821; Bergen 9 oktober 2013, *JDF* 2014, 321; Y. ONKELINX, “Kritische bemerkingen bij de bijdrage van Prof. L. DUPONT ivm. Fiscale valsheid in geschrifte”, *Acta Falconis* 1983, 139-145; S. VAN DYCK, *Valsheid in geschriften en gebruik van valse geschriften*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 280 ev. en 293-294; M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 116.

⁵¹ Vgl. L. DUPONT, “Fiscale valsheid in geschrifte” in L. DUPONT en F. VANISTENDAEL, *Acta Falconis. Strafrecht en belastingsrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1983, (87) 106-7.

belastingaangifte met bedrieglijk opzet of met het oogmerk te schaden komt echter wel in aanmerking voor het basismisdrijf van fiscale fraude⁵².

HOOFDSTUK III. SANCTIONERING VAN BELASTINGFRAUDE

33. (Materiële en intentionele) belastingontduiking houdt dus belastingfraude in, hetgeen zowel administratief als strafrechtelijk gesanctioneerd kan worden, het adagium “*nulla poena sine lege*” indachtig⁵³.

Afdeling I. Administratieve sanctionering

34. De belastingadministratie kan administratieve sancties opleggen wanneer de fiscale wet wordt overtreden. Inzake de inkomstenbelasting kunnen de volgende administratieve sancties worden onderscheiden: belastingverhogingen, administratieve geldboeten en het verval van het recht om belastingplichtigen te vertegenwoordigen (artt. 444- 448 WIB)⁵⁴.

§1. Belastingverhoging

35. Art. 444 WIB bepaalt dat de belastingadministratie een belastingverhoging kan opleggen bij een niet-aangifte of bij een onvolledige, onjuiste aangifte, toegepast op het niet-aangegeven inkomstengedeelte van de verschuldigde belasting⁵⁵.

⁵² T. DELAHAYE, “Belastingontduiking en belastingontwijking” in S. VAN CROMBRUGGE, M. STORME, J. COUTURIER en K. RIMANQUE (eds.), *Actuele problemen van fiscaal recht*, Antwerpen, Kluwer, 1989, (33) 34.

⁵³ A. HAELTERMAN, L. DE BROE, C. VANDEKERKEN, C. DEVLIES, F. DESTREBECK, H. DUBOIS, D. VAN DER MAELEN en R. VERSTRAETEN, “FORUM Fraudebestrijding en charter van de belastingplichtige: noodzakelijk een paradox?”, *TFR* 2010, (327) 328.

⁵⁴ M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 38-40 en 55-61.

⁵⁵ *Com. IB.* 1992, 444/17; Cass. 15 oktober 1998, *FJF* 1998, 266; Bergen 18 december 1992, *FJF* 1993, 69; Er bestaat echter discussie of zo'n belastingverhoging ook kan worden opgelegd bij een laattijdige aangifte. *Pro:*

De verhoging varieert van 10 tot 200% naargelang de aard en de eventuele herhaling van de overtreding. Men hanteert hierbij de schalen zoals vastgesteld in artt. 225 tot 229 KB/WIB.

Ook niet-intentionele fiscale overtredingen worden gesanctioneerd⁵⁶. Na de vierde overtreding zonder dat er sprake is van opzet, wordt wel overgeschakeld naar de hantering van het percentage zoals van toepassing wanneer wel opzet aanwezig zou zijn. Er is namelijk een hoger percentage van toepassing wanneer het gaat om een opzettelijk misdrijf.

§2. Administratieve geldboete

36. Voor elke overtreding van de bepalingen van het WIB en de ter uitvoering ervan genomen besluiten, kan een geldboete worden opgelegd, gaande van 50 tot 1.250 euro (art. 445 WIB). Ook hier wordt gebruik gemaakt van een vooropgestelde boetetabel met schalen (artt. 229/1-229/4 KB/WIB). De hoogte van de boete hangt hierbij af van de aanwezigheid van kwade trouw en het aantal overtredingen. Verder is ook een niet-limitatieve lijst van voorbeelden voorhanden die aan de hand van art. 445 WIB gesanctioneerd worden⁵⁷.

37. Merk op dat voor éénzelfde overtreding van de fiscale wet zowel een belastingverhoging, als een administratieve geldboete kan worden opgelegd, gezien het voorwerp en de doelstelling van beide sancties verschillend zijn: een verhoging wil de rechten van de Schatkist vrijwaren, terwijl een geldboete de belastingplichtige wil aansporen in de toekomst zijn fiscale verplichtingen te vervullen. Het *ne bis in idem*-beginsel wordt zo niet geschonden. Toch bestaat er discussie over de mogelijke gelijktijdige toepassing van beide sancties⁵⁸.

Cass. 5 september 1979, *Pas.* 1980, I, 7; *Contra*: Rb. Brussel 15 september 2013, *Fisc. Koer.* 2013, 675; Rb. Brugge 18 april 2016, *Fisc. Koer.* 2016, 759.

⁵⁶ Cass. 30 september 1983, *Arr. Cass.* 1983-1984, 55; Cass. 18 oktober 2007, *TRF* 2008, 362; Luik 26 juni 1996, *FJF* 1996, 243.

⁵⁷ Art. 402 WIB; *Com. IB.* 1992, 445/4.

⁵⁸ REKENHOF, *Sanctiebeleid inzake directe belastingen*, 2018, 19, https://www.ccrek.be/Docs/2018_17_SanctiebeleidDirecteBelastingen.pdf

§3. Het verval van het recht om een belastingplichtige te vertegenwoordigen

38. Ten slotte kan men voor een periode van maximaal 5 jaar worden ontzegd van het recht een belastingplichtige te vertegenwoordigen in de hoedanigheid van lasthebber (artt. 446-448 WIB). Dit *de facto* beroepsverbod kan echter niet worden opgelegd aan personen die onderworpen zijn aan een wettelijk ingerichte beroepstucht of aan personen die hun last krachtens de wet of een rechterlijke beslissing vervullen.

Afdeling II. Strafrechtelijke sanctionering

39. Naast administratieve sancties kunnen er door de strafrechter ook strafrechtelijke sancties worden opgelegd. De beginselen van het algemeen strafrecht zijn ook van toepassing in het fiscaal strafrecht. Zo mogen het *ne bis in idem*- en *una via*-beginsel niet uit het oog worden verloren⁵⁹.

Wat betreft de strafrechtelijke sanctionering, dient er een onderscheid te worden gemaakt naargelang de toepasselijke hoofd- en bijkomende straffen. Met betrekking tot belastingfraude wordt er ofwel een gevangenisstraf, ofwel een geldboete⁶⁰, ofwel beiden opgelegd.

40. Belastingfraude wordt als misdrijf strafbaar gesteld in art. 449 WIB⁶¹: “*Onverminderd de administratieve sancties, wordt hij, die met bedrieglijk opzet of met het oogmerk om te schaden,*

⁵⁹ Art. 100 Sw.; Art. 3.18.0.0.17 VCF; Art 457 §1. WIB; B. VERSTRAETEN en P. HANNES, “Una via Koorts stijgt Vlaanderen naar het hoofd”, *Fisc. Act.* 2016, 1-6; J. SPEECKE, *Fiscaal straf- en strafprocesrecht*, Mechelen, Wolters Kluwers, 2018, 17 ev.; Over de discussie of een administratieve sanctie al dan niet als strafsancie in de zin van art 6 EVRM begrepen kan worden, zie: F. DERUYCK, “De fiscaal-administratieve sancties in het licht van art. 6 EVRM” in M. ROZIE (ed.), *Fiscaal strafrecht en strafprocesrecht*, Gent, Mys & Breesch, 1996, 23-41; M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 145 ev en 191.

⁶⁰ Verhoogd met opdecimen: art. 457 §2 WIB.

⁶¹ De strafrechtelijke beteugeling van belastingontduiking werd geharmoniseerd in de verschillende belastingwetten door de Herstelwet 10 februari 1981 betreffende de strafrechtelijke beteugeling van de belastingontduiking, BS 14 februari 1981; Zie: art. 73W.BTW; Art. 207 WDRT; Art. 206 W.Reg.; Art. 133 W.Succ., Art. 449 WIB; Art. 1, 3° WIGB.

de bepalingen van dit Wetboek of van de ter uitvoering ervan genomen besluiten overtreedt, gestraft met een gevangenisstraf van acht dagen tot twee jaar en met een geldboete van 250 EUR tot 125.000 EUR of met één van die straffen alleen”

41. Voormelde sanctie wordt opgetrokken tot acht dagen tot vijf jaar gevangenisstraf en/of een geldboete van 250 tot 500.000 euro wanneer deze inbreuk in het kader van ‘ernstige fiscale fraude’ gepleegd wordt, al dan niet georganiseerd. Het gaat hierbij immers om een **strafverzwaring** (zie *supra* 24, nr. 31)⁶². De minimum gevangenisstraf en geldboete zijn echter dezelfde als van toepassing bij ‘gewone’ fiscale fraude, zoals vermeld in de vorige alinea.

42. Voor een schematische weergave van de verschillende sanctiemogelijkheden van toepassing op enerzijds ‘gewone’ fiscale fraude (art. 449 WIB) en anderzijds ‘ernstige fiscale fraude’ (art. 450 WIB) kan respectievelijk verwezen worden naar de bijlagen I en II, gevoegd bij dit werkstuk. Ook kan voor wat betreft de andere, specifieke fiscale misdrijven worden verwezen naar de strafbaarstellingen voorzien in de artt. 450 ev. WIB⁶³.

43. Wat betreft de bijkomende straffen kunnen bovendien de volgende straffen worden opgelegd met betrekking tot fiscale misdrijven: een beroepsverbod (art. 455 WIB), de sluiting van de inrichting (art. 456 WIB), de ontzetting en ontbinding (art. 451 WIB *j.* art. 222 Sw. *j.* art. 33 Sw), de aanplakking en bekendmaking van de veroordeling (art. 459 WIB) en de bijzondere verbeurdverklaring van fiscale vermogensvoordelen (art. 42 ev. Sw.)⁶⁴.

Verder kan wat betreft de straftoemeting worden verwezen naar het fiscaal strafrecht⁶⁵.

⁶² Let wel dat de notie van ernstige fiscale fraude niet van toepassing is met betrekking tot de registratie- en successierechten. De maximumboete tot 500.000 euro geldt ook niet voor de VCF-belastingen: hiervoor geldt een maximumbedrag van 125.000 euro. Zie: art. 3.15.3.0.1-2. VCF *j.* art. 3. 15.3.0.8 VCF; Het verbod op de retroactiviteit van de strengere strafwet mag ook niet uit het oog worden verloren: voor feiten gepleegd voor 1 januari 2007 bedraagt de maximumgeldboete 12.500 euro. Vanaf 1 januari 2007 werd deze opgetrokken tot 125.000 euro door de Programmawet van 27 december 2006, *BS* 28 december 2006; M. MAUS, M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 28.

⁶³ L. HUYBRECHTS, “Fiscaal Strafrecht” in *APR*, Mechelen, Kluwer, 2002, 69.

⁶⁴ M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 139 ev.

⁶⁵ L. HUYBRECHTS, “Fiscaal Strafrecht” in *APR*, Mechelen, Kluwer 2002, 85 ev.

HOOFDSTUK IV. WITWASSEN VAN FISCALE VERMOGENSVOORDELEN

44. In wat volgt zal bondig het ‘witwasmisdrijf’ behandeld worden, gezien belastingfraude vaak gepaard gaat met het witwassen van de verworven fiscale vermogensvoordelen.

Afdeling I. Begrip van het witwassen

Met de handeling van het ‘witwassen’ doelt men op het verbergen van de illegale of criminele oorsprong van het geld of kapitaal om dit geld een legitieme uitstraling te geven en het eventuele integreren ervan in het legale circuit. Het is de bedoeling de opbrengsten zoveel mogelijk te onttrekken aan het zicht van de fiscus en zo belastingen te vermijden. Men wil met andere woorden de link tussen het geld en de illegale of criminele oorsprong ervan doorbreken, hetgeen gebeurt aan de hand van opeenvolgende economische operaties of transacties⁶⁶.

De strijd tegen het witwassen van geld kent een tweesporenbeleid⁶⁷. Enerzijds is er een **preventief luik**, geregeld in de zogenaamde ‘**witwaswet**’⁶⁸. Anderzijds wordt ook voorzien in

⁶⁶ J. ROBINSON, *De witwassers: achter de schermen van 's werelds op twee na grootste industrie*, Rijswijk, Elmar, 1994, 9; G. STESENS, *De nationale en internationale bestrijding van het witwassen: onderzoek naar een meer effectieve bestrijding van de profijtgerichte criminaliteit*, Antwerpen, Intersentia, 1997, 102-103; F. DESTERBECK (ed.), *Witwasbestrijding vandaag- La lutte contre la blanchiment aujourd'hui*, Brussel, Larcier, 2018, 10-11.

⁶⁷ G. DELRUE, *Witwassen en financiering van terrorisme*, Antwerpen, Maklu, 2012, 18 ev.

⁶⁸ Wet van 18 september 2017 tot voorkoming van het witwassen van geld en de financiering van terrorisme en tot beperking van het gebruik van contanten, *BS* 6 oktober 2017. Deze nieuwe witwaswet vervangt de vroegere wet van 11 januari 1993 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen, *BS* 9 februari 1993 (en het Koninklijk Besluit van 11 juni 1993 inzake de samenstelling, de organisatie, de werking en de onafhankelijkheid van de Cel voor Financiële Informatieverwerking *BS* 22 juni 1993, 15118). Zie ook: Wetsontwerp tot voorkoming van het witwassen van geld en de financiering van terrorisme en tot beperking van het gebruik van contanten, *Parl. St. Kamer*, 2016-2017, 54-2566/001, 5.

een **repressieve regeling** via **art. 505 van het Strafwetboek**. Beide wetgevingen hanteren echter een verschillende definiëring van het begrip ‘witwassen’⁶⁹.

§1. Naar het preventieve luik: ‘witwaswet’

45. Het preventieve luik wil voorkomen dat illegale en criminele vermogensvoordelen in de legale economie terechtkomen en daarin zullen circuleren met als uiteindelijke finaliteit te worden geïnvesteerd in diezelfde legale economie. De wet legt aan de onderworpen entiteiten allerlei verplichtingen (bv. een voortdurende waakzaamheidsplicht en meldingsplicht) op om het witwassen te voorkomen, op te sporen en te verhinderen⁷⁰.

46. Art. 2 van de ‘witwaswet’ definieert het witwassen van geld als volgt:

“de omzetting of overdracht van geld of andere goederen, wetende dat deze zijn verworven uit een criminele activiteit of uit deelneming aan een dergelijke activiteit, met het oogmerk de illegale herkomst ervan te verhelen of te verhullen of een persoon die bij een dergelijke activiteit is betrokken, te helpen aan de juridische gevolgen van zijn daden te ontkomen;

het verhelen of verhullen van de werkelijke aard, oorsprong, vindplaats, vervreemding, verplaatsing, rechten op of de eigendom van geld of goederen, wetende dat deze verworven zijn uit een criminele activiteit of uit deelneming aan een dergelijke activiteit;

de verwerving, het bezit of het gebruik van geld of goederen, wetende, op het tijdstip van ontvangst, dat deze voorwerpen zijn verworven uit een criminele activiteit of uit deelneming aan een dergelijke activiteit;

deelneming aan, medeplichtigheid aan, poging tot, hulp aan, aanzetten tot, vergemakkelijken van, of het geven van raad met het oog op het begaan van één van de in de bepalingen onder 1°, 2° en 3° bedoelde daden”.

⁶⁹ MvT bij het ontwerp tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld, *Parl. St. Senaat BZ. 1991-1992, 468-1, 7; A. DE NAUW, Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2005, 315.

⁷⁰ Zie: art. 5 §1-4 en boek II witwaswet.

§2. Naar het repressieve luik: art 505 Sw.

47. Wat betreft het repressieve luik wordt het witwassen als ‘verruimde heling’ behandeld in art. 505 ev. Sw. Hierbij wordt het ‘witwassen’ als afzonderlijk misdrijf strafbaar gesteld, los van het basismisdrijf. Respectievelijk worden in art. 505, lid 1, 2° t.e.m. 4° Sw.⁷¹ drie witwasmisdrijven onderscheiden, met name:

“kopen, ruilen of om niet ontvangen, bezitten, bewaren of beheren van de zaken bedoeld in artikel 42, 3°, ofschoon men op het ogenblik van de aanvang van deze handelingen, de oorsprong van die zaken kent of moest kennen⁷² (eerste witwasmisdrijf);

omzetten of overdragen van zaken bedoeld in artikel 42, 3° met de bedoeling de illegale herkomst ervan te verbergen of te verdoezelen of een persoon die betrokken is bij een misdrijf waaruit deze zaken voortkomen, te helpen ontkomen aan de rechtsgevolgen van zijn daden inhoudt⁷³ (tweede witwasmisdrijf);

‘verhelen of verhullen van de aard, oorsprong, vindplaats, vervreemding of eigendom van de zaken, bedoeld in artikel 42, 3° ofschoon zij op het ogenblik van de aanvang van deze handelingen de oorsprong van die zaken kenden of moesten kennen (derde witwasmisdrijf)’

48. Vereist is dat de herkomst of oorsprong van de vermogensvoordelen illegaal is. Zo worden onder meer de vermogensvoordelen begrepen die rechtstreeks voortvloeien uit een misdrijf (bv. de opbrengst behaald uit drugsmisdrijven). Ook komen de goederen en waarden die nadien in de plaats zijn gesteld van die rechtstreekse vermogensvoordelen in aanmerking (bv. met de winst van het drugsmisdrijf kan men andere zaken aankopen). Dit zijn de

⁷¹ R. VERSTRAETEN en D. DEWANDELEER, “Repressieve en preventieve witwaswetgeving na de Wetten van 27 april 2007 en 10 mei 2007”, *Nullum crimen* 2008, (1) 17-18.

⁷² Cass. 13 november 1984, *Arr. Cass.* 1984, 363-365; A. DE NAUW, *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Wolters-Kluwer, 2005, 321.

⁷³ Een bijzonder opzet is vereist in tegenstelling tot bij het eerste en derde witwasmisdrijf. Zie: R. VERSTRAETEN en D. DEWANDELEER, "Witwassen na de wet van 7 april 1995: kan het nog witter?", *RW* 1995-1996, (689) 697-699.

zogenaamde vervangingsvermogensvoordelen. Ten slotte worden ook de opbrengsten geïnvloed uit de belegde voordelen⁷⁴.

49. Er bestond lange tijd onenigheid omtrent de vraag of vermogensvoordelen uit fiscale misdrijven ook begrepen kunnen worden onder de tenlastenlegging van het ‘witwassen’⁷⁵. Het Hof van Cassatie oordeelde hierbij “*dat de rechter, wanneer hij met toepassing van de artikelen 42, 3° (en 43bis) van het Strafwetboek, oordeelt over de vermogensvoordelen die uit een misdrijf zijn verkregen, kan beslissen dat de ontwijking van een belasting een dergelijk voordeel vormt; dat het door inkohiering alleen niet verdwijnt*”⁷⁶. Zo sluiten de belastingheffing en de verbeurdverklaring elkaar niet uit in het kader van een vervolging voor belastingfraude en het witwassen van fiscale vermogensvoordelen⁷⁷.

In die zin levert ook het ontduiken van belastingen een vermogensvoordeel op conform art. 42, 3° Sw.⁷⁸. Er is hierbij sprake van een ruim toepassingsgebied, waarbij ook fiscale misdrijven bovenstaande vermogensvoordelen met zich mee kunnen brengen en op die manier een witwasmisdrijf kunnen uitmaken in de zin van art 505 Sw.

⁷⁴ Cass. 21 maart 2006, AR. P.06.0034.N; Cass. 28 november 2006, AR. P.06.1129.N; G. STESENS, “Nogmaals over de verbeurdverklaring van vermogensvoordelen uit een misdrijf en aanverwante aspecten, zoals de strafbaarstelling van witwassen”, *RW* 1999-2000, (1073) 1074; J. VAN DROOGBROECK, “Over het witwassen van illegale vermogensvoordelen via het ereloon van de accountants en belastingconsulenten”, *Accountancy & Tax* 2009, (4) 6.

⁷⁵ M. MAUS, *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 127-129.

⁷⁶ Cass. 22 oktober 2003, P03.0084F, *RW* 2004-05, 416; Cass. 8 november 2005, P.05.0996.N, *Dr.pén.entr.* 2016, 41.

⁷⁷ *Vr. en Antw.* Kamer 2016-2017, 5 mei 2017, 54-116, 68 (Vr. nr. 1797 P. VANVELTHOVEN).

⁷⁸ G. STESENS, “Nogmaals over de verbeurdverklaring van vermogensvoordelen uit een misdrijf en aanverwante aspecten, zoals de strafbaarstelling van witwassen”, *RW* 1999-2000, (1073) 1076-1080; Hierover bestaat echter discussie, zie: L., HUYBRECHT, *De fiscalist tussen cliënt en wet, in fundamentele rechten van de belastingplichtige*, Diegem, CED Samsom, 1998, 51.

§3. Onderscheid tussen de definities van witwassen in beide wetgevingen

50. Een belangrijk verschil tussen de omschrijvingen van het witwassen in beide wetgevingen is dat de witwaswet nog voorziet in een meer specifieke opsomming van misdadsvormen waarvan wordt geacht dat deze illegale of criminele vermogensvoordelen genereren, bv. illegale drugshandel en terrorisme (art. 4, 32° witwaswet). **Ook fiscale misdrijven kunnen hierbij de onderliggende criminele activiteit van het witwassen uitmaken in de zin van de preventieve regeling:** de notie van ‘ernstig fiscale fraude, al dan niet georganiseerd’ is immers terug te vinden in de limitatieve olijsting. Let wel: **‘gewone’ fiscale fraude wordt niet gevisieerd.**

Hiertegenover wordt in de repressieve wetgeving geen onderscheid gemaakt naargelang het misdrijf waaruit de vermogensvoordelen voortvloeien.

51. Wel dient de stelling dat het toepassingsgebied van de witwaswet beperkter is, te worden genuanceerd. **Het eerste en derde witwasmisdrijf zoals bepaald in de repressieve wet hebben namelijk slechts betrekking op feiten gepleegd in het raam van ‘ernstige fiscale fraude, al dan niet georganiseerd⁷⁹’.**

De dader van het witwasmisdrijf kan dit wettelijke verbod op strafrechtelijke vervolging met betrekking ‘gewone’ fiscale fraude wel slechts inroepen mits enkele voorwaarden vervuld zijn⁸⁰. Die immuniteit geldt echter niet voor het tweede witwasmisdrijf⁸¹.

⁷⁹ Mvt bij het wetsontwerp tot wijz. art. 505 Strafwetboek en art. 35 Wetboek van strafvordering in verband met de in geval van heling toepasselijke verbeurdverklaring, *Parl. St.* Kamer 2004-2005, 51-1603/001, 5.

⁸⁰ X, *Het witwassen van geld verdient met ‘gewone fiscale fraude’ niet meer strafrechtelijk vervolgbaar*, IAB, 6 september 2007, www.iec-iab.be

⁸¹ G. STESENS, "Strafbaarstelling witwassen in fiscalibus: ingeperkt...en uitgebreid", *Fiscoloog* 2007, (1) 4.

Afdeling II. Aanpak van het witwasmisdrijf

§1. Naar de preventieve wetgeving

52. Wat betreft de sanctionering van het witwasmisdrijf wordt in de ‘witwaswet’ voorzien in enkele doeltreffende, evenredige en afschrikkende administratieve sancties en maatregelen die van toepassing zijn bij de niet-naleving door de onderworpen entiteiten van de opgelegde verplichtingen⁸².

Zo kunnen administratieve geldboetes worden opgelegd, oplopend tot 1.250.000 euro⁸³. Hierbij wordt melding gemaakt van enkele parameters met betrekking tot het bepalen van de hoogte van het bedrag. Verder kan de beslissing over de geldboete ook worden gepubliceerd op de website van de toezichtsautoriteit.

Daarnaast worden ook strafrechtelijke sancties voorzien in de vorm van geldboetes (gaande van 150 tot 5.000 euro) met betrekking tot het verhinderen van inspecties en verificaties, het weigeren van het verstrekken van gegevens of het bewust verstrekken van onjuiste of onvolledige inlichtingen aan de toezichtautoriteiten⁸⁴.

De ‘witwaswet’ omvat zo een afzonderlijk boek (V) waarin zowel administratieve (titel 1) als strafrechtelijke sancties (titel 2) worden voorzien. De sancties zijn onverminderd de bij andere wetten of reglementen bepaalde maatregelen en kunnen dus gecombineerd worden met strafsancities in het kader van het repressieve luik van de witwaswetgeving⁸⁵.

⁸² MvT bij wetsontwerp tot voorkoming van het witwassen van geld en de financiering van terrorisme en tot beperking van het gebruik van contanten, *Parl. St.* Kamer 2016-17, 54-2566/001, 20.

⁸³ GwH 10 juli 2008, 102/2008, BS 6 augustus 2008: “*revêt un caractère répressif prédominant*” (considerans B.6)

⁸⁴ Artt. 132 tot 135 witwaswet.

⁸⁵ J. VAN DROOGBROECK, “Over het witwassen van illegale vermogensvoordelen via het ereloon van de accountants en belastingconsulenten”, *Accountancy & Tax* 2009, (4) 9-10.

§2. Naar de repressieve wetgeving

53. Ook de repressieve wetgeving voorziet in enkele sanctioneringsmogelijkheden⁸⁶.

Zo bepaalt artikel 505, lid 1 Sw. dat de witwasmisdrijf bestraft wordt met een gevangenisstraf van 15 dagen tot 5 jaar en een geldboete van 26 tot 100.000 euro (te vermeerderen met de opdecimen), of één van deze straffen. Ook de poging tot het begaan van één van de witwasmisdrijven is strafbaar (art. 505, lid 8 Sw.).

Verder dient ook een verplichte verbeurdverklaring van de vermogensvoordelen die het voorwerp van het misdrijf 'witwassen' uitmaken, te worden uitgesproken (art. 505, leden 5, 6 en 7 Sw.), eveneens kan overeenkomstig artikel 33 Sw. een facultatieve ontzetting worden uitgesproken (art. 505, lid 9 Sw.).

HOOFDSTUK V. SPECTRUM VAN BELASTINGFRAUDE: EEN OVERZICHT

54. Uit voorgaande uiteenzetting kan worden besloten dat belastingfraude zich uitstrekt over een breed spectrum en een begrip vormt waaronder heel wat kan worden verstaan⁸⁷.

Vooreerst is **belastingontwijking dus in principe geoorloofd** en dus geen belastingfraude, vermits er geen sprake is van simulatie. Het objectief criterium dat de partijen de rechtsgevolgen van de schijnbare akte al dan niet respecteren, onderscheidt simulatie (belastingontduiking) van de keuze van de minst belaste weg (belastingontwijking)⁸⁸.

Maar zelfs **belastingontwijking wordt ingeperkt. De notie 'fiscaal misbruik' werd ingevoerd om 'onrechtmatige' belastingontwijking aan te pakken.** Wel mag de notie

⁸⁶ *Ibid*, 12.

⁸⁷ H. GEEROMS, *Fiscale Fraude*, Leuven, Davidsfonds, 1986, 1; S. RAVYSE, *De verbeurdverklaring bij fiscale misdrijven en het witwassen van fiscale vermogensvoordelen*, Leuven, Instituut van Forensische Auditoren, 2003, 35-38.

⁸⁸ P. FAES, *Het rechtsmisbruik in fiscale zaken. Artikel 344 § 1 WIB – 15 jaar later*, Gent, Larcier, 2008, 29.

‘fiscaal misbruik’ niet worden verward met belastingfraude: er is immers geen materiële overtreding van de fiscale wet of de uitvoeringsbesluiten gebeurd⁸⁹.

Belastingfraude houdt daarentegen strafbare belastingontduiking in. Soms is het mogelijk dat belastingontwijking fiscaal niet aanvaard wordt (zie *supra* 17, nr. 17), maar belastingontwijking wordt nooit strafrechtelijk gesanctioneerd⁹⁰. Bovendien leidt de herkwalficatie op basis van de anti-misbruikbepaling niet *per se* tot de vaststelling van belastingfraude⁹¹.

Wel kan gesteld worden dat met de anti-misbruikbepaling als het ware de grens wordt getrokken tussen geoorloofde en ongeoorloofde belastingontwijking. Belastingontwijking wordt op die manier steeds meer gelijkgesteld met belastingontduiking en dus met belastingfraude: “*The difference between tax avoidance (belastingontwijking) and tax evasion (belastingontduiking) is the thickness of a prison wall*”⁹².

Het materieel element (een inbreuk op de fiscale wet) onderscheidt dus belastingontwijking van het nevenconcept belastingontduiking. Zo bestaat belastingontduiking zowel uit een materiële als een moreel bestanddeel. Dit laatste element is vooral van belang met betrekking tot de toepasselijke sanctionering. Vervolgens voorziet de wet nog in de **zwaardere categorie van ‘ernstige fiscale fraude’, hetgeen een strafverzwaring inhoudt in vergelijking met ‘gewone’ fiscale fraude.** Die ‘gewone’ fiscale fraude wordt meestal aangeduid als belastingontduiking⁹³.

⁸⁹ J. SPEECKE, *Fiscaal straf- en strafprocesrecht*, Mechelen, Wolters Kluwers, 2018, 225.

⁹⁰ A. HAELTERMAN e.a., “FORUM Fraudebestrijding en charter van de belastingplichtige: noodzakelijk een paradox?”, *TFR* 2010, (327) 329.

⁹¹ Cass. 11 mei 2006, *TRF* 2007, 556; Brussel 13 januari 2016, *Fisc. Koer.* 2016, 755; M. DELANOTE, “Belastingontduiking en belastingontwijking: het Belgische anti-misbruikconcept in Europees perspectief”, *TRF* 2004, (719) 719; Zie ook: D. DE GROOT, “De notie van de wetsovertreding in het kader van art. 344 §1 WIB”, *TFR* 2007, 558-561.

⁹² *Dixit* D. HEALEY, UK Chancery of the Exchequer: voormalige Engelse staatssecretaris van Financiën, *The Economist* 2000, vol. 354, 8152-8163, 186, www.economist.com/node/6888888.

⁹³ Zie: L. HUYBRECHTS, “Fiscaal Strafrecht” in *APR*, Mechelen, Kluwer, 2002, 123; A. DE NAUW, *Fiscaal strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 3.

Ten slotte valt ook **het witwasmisdrijf binnen het spectrum van de belastingfraude**, gezien belastingfraude vermogensvoordelen kan genereren. Vermogensvoordelen die dan het voorwerp kunnen uitmaken van een witwaspraktijk. Het misdrijf van de belastingfraude maakt zo de illegale oorsprong van de vermogensvoordelen uit. Hierbij is ook weer het **onderscheid tussen ‘gewone’ en ‘ernstige’ fiscale fraude van belang**. Zo viseert de preventieve witwaswet enkel die ‘ernstige fiscale fraude’ en zijn ook het eerste en derde witwasmisdrijf zoals bepaald in de repressieve wet enkel van toepassing op die zwaardere categorie van ‘ernstige fiscale fraude’.

Hoewel de wet dus voorziet in een zwart-wituiteenzetting van wat wel en wat niet door de beugel kan, kleuren grijstinten de invulling van wat onder de noemer van belastingfraude begrepen wordt en de situering ervan binnen het gehele spectrum.

DEEL II. DE ATTITUDE

HOOFDSTUK I. HET CONCEPTUEEL KADER

55. Allerlei omschrijvingen en theoriën zijn in omloop omtrent het concept ‘attitude’⁹⁴. Er is eigenlijk geen eenduidige definiëring voorhanden. Het concept behoeft in het kader van dit onderzoek echter ook geen exacte concrete definiëring. Voldoende is dat het concept verwijst naar de houding die iemand inneemt ten opzichte van, of de opinie die iemand koestert met betrekking tot, een bepaald attitudeobject⁹⁵. Wel dient het concept van ‘attitude’ te worden afgelijnd binnen een conceptueel kader, opdat empirisch onderzoek mogelijk zou zijn.

In dit werkstuk wordt het ‘tricomponent attitudemodel’ vooropgesteld als een mogelijk conceptueel kader met betrekking tot de attitude (Afdeling I). Er bestaan echter verschillende opvattingen omtrent dit model, zodat dit model vanuit verschillende invalshoeken bekeken kan worden. Hierbij zullen de ‘separate entiteiten kijk’ (Afdeling II), als ook het ‘*latent process viewpoint*’ (Afdeling III) bondig worden toegelicht, om zo te besluiten waarom binnen het kader van dit onderzoek deze laatste visie uiteindelijk zal worden gevolgd.

⁹⁴ A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, New York, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1993, 1 (hierna: A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*).

⁹⁵ D. ALBARRACIN, B.T. JOHNSON, M.P. ZANNA en G.T. KUMKALE, “Attitudes: introduction and scope” in D. ALBARRACIN, B.T., JOHNSON en M.P. ZANNA, *The handbook of attitudes*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005, (3) 6 (hierna: D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*).

Afdeling I. Tricomponent attitude model

56. Vooreerst wordt klassiek het ‘tricomponent attitude model’ vooropgesteld waarbij de **attitude als entiteit uit drie componenten bestaat: een cognitieve, affectieve en een conatieve component**⁹⁶. Studies refereren ook wel naar het ‘ABC’ van de attitude: *affect, behavior en cognitive*⁹⁷.

De cognitieve component focust op de gedachten en ideeën over een bepaald attitudeobject. Er wordt gekeken naar de overtuigingen en opvattingen die iemand heeft met betrekking tot het attitudeobject: een *set of beliefs* geven zo de attitude vorm⁹⁸. Daarnaast refereert de affectieve component naar de gevoelens, sentimenten of emoties die men heeft met betrekking tot het attitudeobject⁹⁹. Ten slotte kijkt de conatieve component naar de gedragingen (of naar de gedragsintenties) die men vertoont ten opzichte van het attitudeobject¹⁰⁰.

⁹⁶ T.M. OSTROM, “The Relationship between the Affective, Behavioral, and Cognitive Components of Attitude”, *Journal of Experimental Social Psychology* 1969, vol. 5, nr. 1, (12) 16 (hierna: T.M. OSTROM, “The Relationship between the Affective, Behavioral, and Cognitive Components of Attitude”); S. OSKAMP en P.W. SCHULTZ, *Attitudes and Opinions*, New Jersey Lawrence Erlbaum Associates, 2005, 9-18 (hierna: S. OSKAMP en P.W. SCHULTZ, *Attitudes and Opinions*).

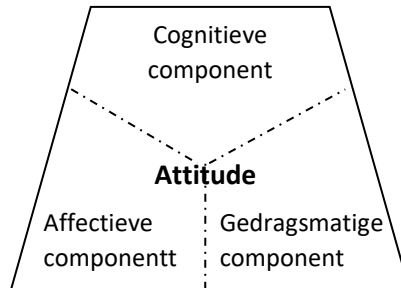
⁹⁷ R.E. PETTY, R.H. FAZIO en P. BRINOL (eds.), *Attitudes. Insights from the New Implicit Measures*, New York, Psychology Press, 2009, 133- 214; G.R. MAIO en G. HADDOCK, *The psychology of attitudes and attitude change*, Londen, Sage, 2012, 25 en 87-152.

⁹⁸ M. FISCHBEIN en I. AJZEN, *Belief, attitude, intention and behavior, an introduction to theory and research*, Reading Massachusetts, Addison-Wesley publishing company, 1975, 131 (hierna: M. FISCHBEIN en I. AJZEN, *Belief, attitude, intention and behavior, an introduction to theory and research*); A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, 11 en 103.

⁹⁹ A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, 11.

¹⁰⁰ A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, 12; S. OSKAMP en P.W. SCHULTZ, *Attitudes and Opinions*, 9.

57. Volgens de klassieke visie omtrent dit ‘tricomponent attitudemodel’ zijn de drie componenten nauw met elkaar verweven. De drie componenten correleren zodanig met elkaar dat over de attitude als overkoepelend concept een uitspraak kan worden gedaan¹⁰¹.

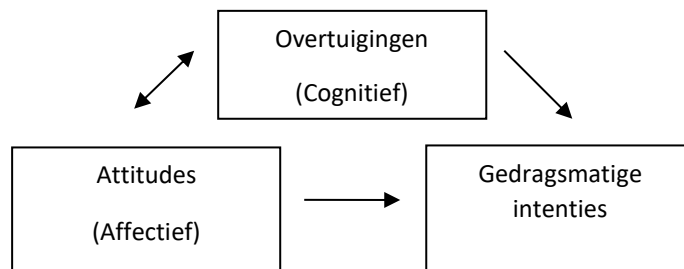

Afbeelding 1. OSKAMP, 1991, p. 9

58. Deze visie kan echter genuanceerd worden in de zin dat de evaluatie van de attitude op basis van de drie componenten kan gebeuren, maar dit hoeft niet *per se* het geval te zijn.

Afdeling II. Separate entiteiten kijk

Zo bestaat er ook de **visie dat de drie componenten elk apart bekeken kunnen worden**. De drie componenten kunnen zo als gescheiden entiteiten worden beschouwd. Er wordt dan gesproken over ‘dimensies’ in plaats over van ‘componenten’¹⁰².

Afbeelding 2. OSKAMP, 1991, p.9

¹⁰¹ W.J. MCGUIRE, “The Nature of Attitudes and Attitude Change” in G. LINDZEY en E. ARONSON, *The Handbook of Social Psychology*, III, Reading Massachusetts, Addison-Wesley Publishin company, 1969, (136) 156-157.

¹⁰² S. OSKAMP en P.W. SCHULTZ, *Attitudes and Opinions*, 11.

De dimensies staan dus elk op zichzelf. Wel kan de ene dimensie een reactie van een andere uitlokken. Het kan hierbij zijn dat de attitude neigt naar één of twee soorten dimensies¹⁰³. Bovendien is het niet zo dat de drie dimensies noodzakelijk met elkaar verweven zijn of met elkaar verband houden. De separate entiteiten kunnen zo elk afzonderlijk bestudeerd worden en de attitude kan gevormd worden op basis van elk van de drie dimensies¹⁰⁴.

59. Merk hierbij op dat de affectieve dimensie bij deze visie wordt vooropgesteld als indicator van een positieve of negatieve evaluatie van het attitudeobject. Zo zou deze dimensie de andere twee dimensies overschaduwen of zelfs aan de kant schuiven¹⁰⁵.

Afdeling III. Latent process viewpoint

60. Een andere invalshoek is het zogenaamde *latent process viewpoint* waarbij de attitude een verborgen proces inhoudt en de relatie verklaart tussen verborgen *stimuli* enerzijds en observeerbare *responses* anderzijds. **De attitude zelf is niet direct observeerbaar, maar dient te worden afgeleid uit individuele antwoorden omtrent het attitudeobject**¹⁰⁶.

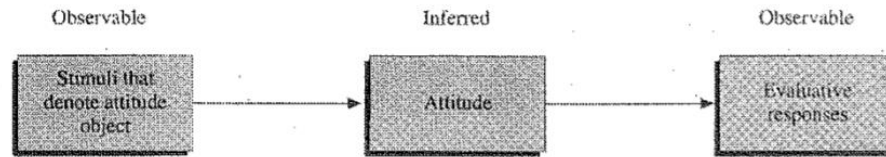
¹⁰³ A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, 667.

¹⁰⁴ R.H. FAZIO en R.E. PETTY, *Attitudes their structure, function and consequences*, New York, Psychology Press, 2008, 11.

¹⁰⁵ S. OSKAMP en P.W. SCHULTZ, *Attitudes and Opinions*, 11-12.

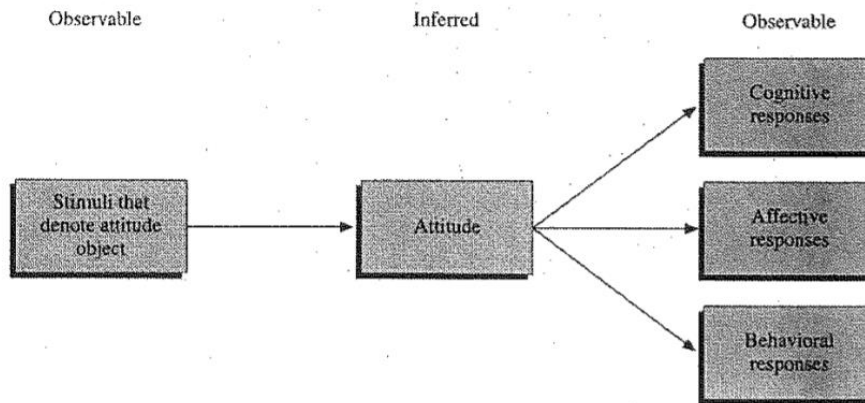
¹⁰⁶ C. NORMAN, "Attitude as a scientific concept", *Social forces* 1966, vol. 45, nr. 2, (278) 278; J.A. KROSNIK, C.M. JUDD en B. WITTENBRINK, "The measurement of attitudes" in D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*, (21) 22; N. SCHWARZ, "Attitude measurement", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences 2015*, vol. 2, (178) 178.

Attitude as an inferred state that accounts for covariation between stimuli denoting attitude object and evaluative responses to these stimuli.

Afbeelding 3. EAGLY en CHAIKEN, 1993, p. 3

61. De evaluerende antwoorden die toelaten de attitude te observeren, kunnen bovendien worden onderverdeeld in drie categorieën¹⁰⁷. Deze categorieën sluiten aan bij de drie componenten of dimensies vooropgesteld in het voormelde ‘tricomponent attitude model’.

Afbeelding 4. EAGLY en CHAIKEN, 1993, p. 10

62. Binnen dit kader is vooral de **evaluatieve dimensie van de responses** van belang. De cognitieve, affectieve en gedragsmatige *responses* houden allen een evaluatie in van het attitudeobject.

Zo legt een individu associaties tussen het attitudeobject en bepaalde kenmerken of attributen. Dezen laatsten drukken een bepaalde (positieve of negatieve) evaluatie uit. Zo zullen zij die het

¹⁰⁷ A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, 10 ev.

attitudeobject als gunstig beoordelen, het object waarschijnlijk associëren met een positief attribuut, *a contratio* wanneer het object als ongunstig beschouwd wordt.

Daarnaast verwijzen de emoties binnen het affectieve aspect vaak naar positieve of negatieve gevoelens ten aanzien van het attitudeobject¹⁰⁸. Zo verwijst dit affectieve aspect naar: “*a person’s general feeling of favorableness or unfavorableness toward some stimulus object*”¹⁰⁹. Een persoon gaat bepaalde attributen associëren met een attitudeobject en die attributen worden dan op hun beurt geassocieerd met bepaalde gevoelens, sentimenten, stemmingen en emoties, waaraan iemand bepaalde waarden hecht, zodat een soort van waardeoordeel wordt toegekend aan het attitudeobject.

Dezelfde redenering geldt met betrekking tot de gedragsmatige component: wanneer iemand gunstig staat tegenover het attitudeobject, zal deze eerder geneigd zijn zich in overeenstemming met die visie omtrent het object te gedragen.

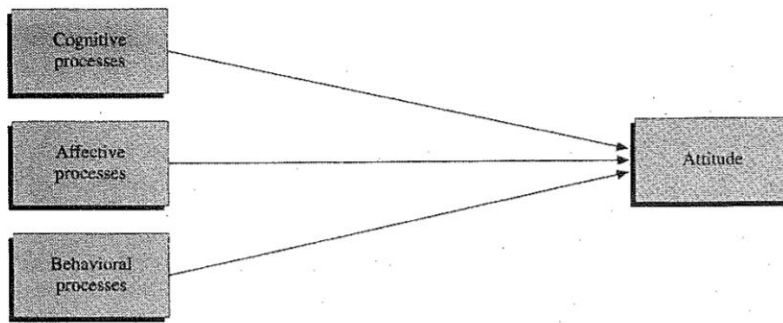
Kortom, de attitude kan dus worden afgeleid wanneer iemand “*responds evaluatively to an entity on an affective, cognitive or behavioral basis*”¹¹⁰.

63. Wanneer iemand op drie manieren kan reageren ten aanzien van een attitudeobject, betekent dit ook dat het object op drie verschillende wijzen beleefd wordt. De attitude wordt hierbij gevormd door cognitieve, affectieve en gedragsmatige processen die evaluatieve antwoorden met zich meebrengen.

¹⁰⁸ M.J. ROSENBERG en C.I. HOVLAND, “Cognitive, affective and behavioral components of attitudes” in M.J. ROSENBERG, C.I. HOVLAND, W.J. MCGUIRE, R.P. ABELSON en J.W. BREHM, C.J., *Attitude organization and change: an analysis of consistency among attitude components*, New Haven, Yale University Press, 1960, 1-14.

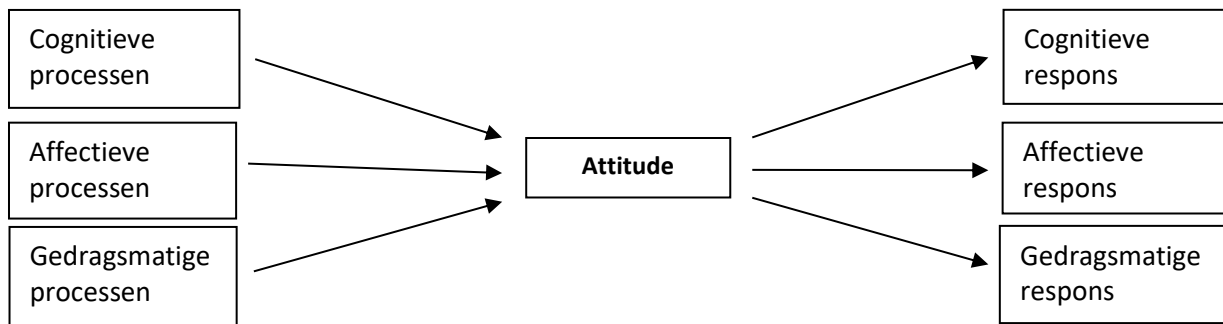
¹⁰⁹ M. FISCHBEIN en I. AJZEN, *Belief, attitude, intention and behavior, an introduction to theory and research*, 216.

¹¹⁰ A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, 1 ev.

Afbeelding uit: EAGLY en CHAIKEN, 1993, p. 15

64. Uit bovenstaande uiteenzetting kan het volgende *framework* worden voorgesteld¹¹¹:

De attitude houdt zo een evaluatie over de antwoorden heen in. De attitude is de “*general evaluative summary of the information derived from these bases*”¹¹². Het evaluatieve karakter van de attitude vormt zo het voornaamste kenmerk binnen dit *framework*.

¹¹¹ P.G. ZIMBARDO en M.R. LEIPPE, *The psychology of attitude change and social influence*, Maidenhead, McGraw-Hill, 1991, 32.

¹¹²J.A. KROSNICK, C.M. JUDD en B. WITTENBRINK, “The measurement of attitudes”, in D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*, (21) 23; M.P. ZANNA en J.K. REMPEL, “Attitudes: a new look at an old concept”, in R.H. FAZIO en R. E. PETTY, *Attitudes their structure, function and consequences*, New York, Psychology Press, 2008, (7) 9; Zie ook: G. HADDOCK en G.F. MAIO, “Inter-individual differences in attitude content: cognition, affect and attitudes”, *Advances in Experimental Social Psychology* 2019, vol 59, (53) 55-57.

Hierbij wordt gesuggereerd dat het attitudeobject wordt geëvalueerd “*with some degree of favor or disfavor*¹¹³”. Men heeft de neiging eerder goedkeurend of afkeurend te reageren op een attitudeobject, zodoende dat een dimensie gaande van positief naar negatief kan worden vooropgesteld bij de evaluatie van de attitude. Doordat het attitudeobject op zo’n dimensie wordt geëvalueerd, wordt er een zekere betekenis gegeven aan het object¹¹⁴: “*as a result of having evaluated an entity with some degree of favor or disfavor, the individual may assign evaluative meaning to the entity*¹¹⁵”.

65. Gelet op voorgaande uiteenzetting vormt het ‘tricomponent attitude model’ dus het uitgangspunt dat de attitude vormgeeft. Naargelang de visie omtrent dit model, blijft de driedeling centraal staan, weliswaar in een andere weergave.

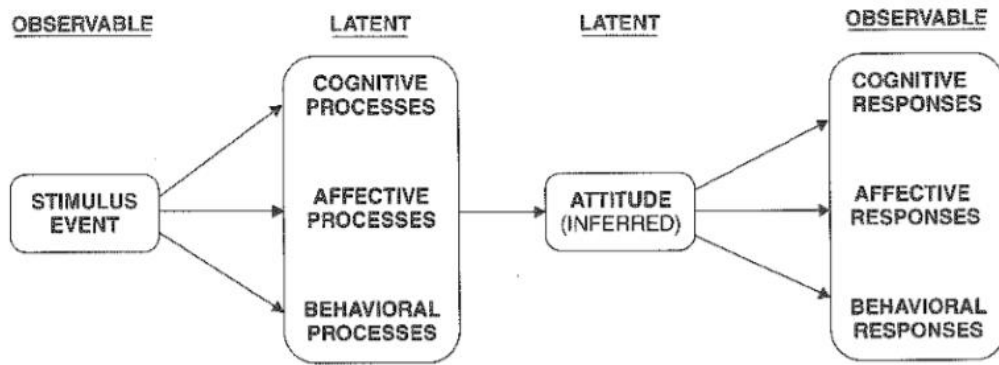
Voornamelijk het *latent process viewpoint* is relevant binnen dit onderzoekskader, gezien dit vooropstelt dat de attitude effectief ‘gemeten’ kan worden als zijnde een evaluatieve afgeleide door middel van een “*process of inference, based on the study of responses which are observable*¹¹⁶”.

¹¹³ J. BILLIET en H. WAEGE, *Een samenleving onderzocht: methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Antwerpen, De Boeck nv, 2001, 251.

¹¹⁴ A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, 3- 4 en 6.

¹¹⁵ T.M. OSTROM, “The Relationship between the Affective, Behavioral, and Cognitive Components of Attitude”, 12; R.H. FAZIO en R.E. PETTY, *Attitudes their structure, function and consequences*, New York, Psychology Press, 2008, 10.

¹¹⁶ S. OSKAMP en P.W. SCHULTZ, *Attitudes and Opinions*, 12.

Afbeelding: FISHBEIN en AZJEN, 1975, p. 12

Het *latent process viewpoint* laat dus toe dat de attitude aan de hand van uitingen in antwoorden operationeel wordt gemaakt. Zo kan de attitude door middel van een surveyonderzoek onderzocht worden, waarbij de antwoorden langs een evaluatieve dimensie op basis van een attitudeschaal geëxploreerd kunnen worden (zie *infra* 58, nr. 88 ev.).

DEEL III. ATTITUDEONDERZOEK

HOOFDSTUK I. SURVEYONDERZOEK

Afdeling I. Vragenlijst als directe meetmethode van de attitude

66. Gezien het onderzoek zich richt op het niveau van de *responses* als observeerbare uitingen van attitude, vormt de vragenlijst een directe meetmethode van deze antwoorden waardoor de attitude over de antwoorden heen kan geëvalueerd worden¹¹⁷.

Een vragenlijst vormt het voornaamste instrument om te peilen naar iemands opinie over een bepaald *topic*, hierbij kan zo'n opinie als verbale uitdrukking van de attitude beschouwd worden¹¹⁸.

Bovendien vormt een vragenlijst een relatief eenvoudige methode om data te verzamelen. Een surveyonderzoek vormt zo een geschikt werkinstrument om het vooropgesteld, verkennend attitudeonderzoek uit te voeren¹¹⁹.

67. In het kader van dit onderzoek zal de attitude bevraagd worden naar het attitudeobject 'belastingfraude', zoals beschreven in het eerste deel van dit werkstuk. Vooreerst zal het volledige spectrum van de belastingfraude dan ook geoperationaliseerd worden aan de hand

¹¹⁷ Omtrent het meten van de attitude, zie: M. FISCHBEIN en I. AJZEN, *Belief, attitude, intention and behavior, an introduction to theory and research*, 53 ev.; A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The psychology of attitudes*, 23 ev. en 51 ev.; G. BOHNER en M. WANKE, *Attitudes and attitude change*, East Sussex, Psychology Press, 2002, 19-33; J.A. KROSNICK, C.M. JUDD en B. WITTENBRINK, "The measurement of attitudes" in D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*, (21) 21-76; N. SCHWARZ, "Attitude measurement", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences 2015*, vol. 2, (178) 179.

¹¹⁸ L.L. THURSTONE, "Attitudes can be measured", *American Journal of sociology* 1928, vol. 33, nr. 4, (529) 531.

¹¹⁹ B. KAZEMIER en R. VAN ECK, "Survey investigations of the hidden economy-some methodological results", *Journal of economic psychology* 1992, vol. 13, nr. 4, (569) 584; E. PETTY, R.H. FAZIO en P. BRINOL, *Attitudes. Insights from the New Implicit Measures*, New York, Psychology Press, 2009, 40-41.

van een selectie van typegevallen en situaties (Afdeling II). Vervolgens zal de gehanteerde meetmethode van de attitude worden toegelicht, gebaseerd op de voormelde uiteenzetting van het conceptueel kader van dit begrip (Afdeling III.). Op die manier kan dan de vragenlijst worden opgesteld (Afdeling IV.) die binnen dit onderzoek de vooropgestelde hypothesen zal toetsen naar een plan van aanpak (Afdeling V.).

Afdeling II. Attitudeobject: belastingfraude

68. Belastingfraude vormt het attitudeobject binnen dit onderzoek: belastingfraude maakt daarmee het concept uit dat wordt geëvalueerd¹²⁰. Het toepassingsgebied van dit onderzoek zal echter beperkt blijven tot de **belastingfraude inzake de personenbelasting**.

69. Uit de eerdere uiteenzetting rond het begrip ‘belastingfraude’ kan worden afgeleid dat belastingfraude zich over een breed spectrum oriënteert (zie *supra* 35, nr. 54 ev.). De attitude zal dan ook worden nagegaan met betrekking tot dit gehele spectrum. Gelet op de haalbaarheid van het onderzoek werden een 5-tal situaties geordend over het ganse spectrum van belastingontwijking tot belastingfraude. Die werden speciaal geselecteerd om concrete typegevallen van belastingfraude te kunnen evalueren. **De omschrijvingen van deze typegevallen vormen zo de operationalisatie van belastingfraude binnen dit surveyonderzoek.**

Gezien het ook de bedoeling is na te gaan of gevallen van belastingontwijking eveneens als belastingontduiking worden beschouwd en dus of de wettelijke notie van belastingfraude in de praktijk anders wordt ingevuld dan door de wetgever is bedoeld, werd ook een geval van belastingontwijking in de selectie opgenomen. Met name werd het bijzonder aanslagstelsel voor buitenlandse kaderleden, de ‘expatregeling’, gekozen (maar niet benoemd) als geval van belastingontwijking, gezien de vaak terugkerende kritiek op deze gunstregeling.

Om een representatief beeld van fraudegevallen te bekomen, is de verdere selectie gebaseerd op een ophijsting van vaak voorkomende fraudesituaties waarmee de Bijzondere

¹²⁰ A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, 4 ev.

Belastinginspectie in aanraking komt (zie Bijlage III). Zo stonden de spontane rechtzettingen op nummer één, hetgeen *an sich* geen voorwerp van fraude uitmaakt, wel legt deze praktijk de link met ‘zwart geld’ of ‘zwarte omzet’. Geld wordt pas ‘zwart’ wanneer belastingen worden ontdoken: inkomsten of vermogen worden dan niet aangegeven. Binnen dit onderzoek zal zo de verkoop ‘in het zwart’ onder de loep genomen worden. Daarnaast kan men ook ten onrechte aftrekbare beroepskosten opblazen door het inbrengen van een privé-kost. Beide voormelde situaties zullen als ‘gewone’ belastingfraude vooropgesteld worden.

Verder haalde ook de praktijk van de domiciliefraude de selectie en wordt dit als als ‘ernstige fiscale fraude’ beschouwd. Ten slotte wordt nog een typevoorbeeld van het ‘witwasmisdrijf’ bevraagd.

In wat volgt zullen de geselecteerde typegevallen geduid en gesitueerd worden binnen het spectrum van de belastingfraude.

§1. Situaties als typegevallen van belastingfraude

1.1. Bijzonder aanslagstelsel voor buitenlandse kaderleden: expatregeling

70. De circulaire van 8 augustus 1993 voorziet in een bijzonder aanslagstelsel inzake de inkomstenbelasting voor buitenlandse kaderleden die tijdelijk tewerk worden gesteld in België. Dit is de zogenaamde ‘expatregeling’¹²¹.

¹²¹ Circ. Ci. RH. 624/325.294 van 8 augustus 1993, *Bull.Bel.* 1993, afl. 620, 2061 (hierna: Circ. Ci. RH. 624/325.294 van 8 augustus 1993) ; G. JOSEPH, “Het nieuwe belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden in België of ‘The circular revisited’ ”, *AFT* 1993, (177) 184-187; J.-L. DAVAIN, *Le régime spécial d'imposition de cadres et dirigeants étrangers* in *Etudes pratiques de droit fiscal nr. 19*, Brussel, Kluwer, 2003, 17; L. VANHEESWIJCK en L. VANAVERBEKE, *De belasting van buitenlandse kaderleden in België*, Mechelen, Kluwer, 2007, 55; K. VANGUCHT, "Het bijzonder belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden: status questionis", *AFT* 2008, (9) 10; H. NIESTEN, “Belastingvoordelen aan niet-inwoners natuurlijke personen na de zesde staatshervorming gewikt en gewogen”, *AFT* 2016, (5) 26-31.

Wanneer het bijzonder statuut van toepassing is¹²², geniet het kaderlid van enkele fiscale voordelen. Zo worden een aantal vergoedingen als kosten eigen aan de werkgever beschouwd, om de meerkosten van de tewerkstelling in België te compenseren¹²³.

71. Van belang is vooral dat het kaderlid in België **als niet-rijksinwoner** wordt beschouwd¹²⁴. Dit wil zeggen dat de expat enkel belast wordt op de inkomsten van Belgische oorsprong: de inkomsten in verband met in het buitenland gepresteerde werkzaamheden worden buiten de belastbare basis gehouden (*foreign travel exclusion*)¹²⁵.

¹²² Omtrent de toepassingsvoorwaarden, zie: artt. 2 §1, 1° en 3 WIB, alsook artt. 227-228 WIB; *Com. IB 1992*, nr. 227/11; Circ. Ci. RH. 624/325.294 van 8 augustus 1983, nr. 139/8.1, nr. 139/9 en nr. 142/2; *Vr. en Antw. Kamer 1993-1994*, 27 april 1994, 11178 (Vr. nr. 1051 VAN ROSSEM); Brussel 16 mei 2003, *Fisc.Koer.* 2003, 536-540; J.-L. DAVAIN, *Le régime spécial d'imposition de cadres et dirigeants étrangers* in *Etudes pratiques de droit fiscal* nr. 19, Brussel, Kluwer, 2003, 27-60; REKENHOF, *Belasting van niet-inwoners natuurlijke personen. Denksporen voor een efficiëntere belasting*, 2014, 19 en 71 ; W. VANDENBERGHE, *Het fiscaal statuut van buitenlandse kaderleden*, Masterproef, Master in de Rechten, Universiteit Gent, 2016, 11 ev; H. NIESTEN, "Het bijzonder statuut van buitenlands kaderlid na 35 jaar circulaire fiscaal doorgelicht", *TFR* 2018, 1046-1079; De nationaliteitsvoorwaarde kan een feitelijke discriminatie inhouden ten opzichte van kaderleden die al heel lang in het buitenland verblijven en geen enkele band met België meer hebben, maar toch nog over de Belgische nationaliteit beschikken. Zie: HvJ 14 september 1999, nr. C-391/97; HvJ 14 februari 1995, nr. C-279/93; L. HINNEKENS, "Het (niet-) rijksinwonerschap van de gedetacheerde werknemer volgens de laatste stand van wetgeving en rechtspraak", *AFT* 1995, (270) 273 en 276; L. GOETHALS en J. LEBERSORG, "De circulaire voor buitenlandse kaderleden: een stand van zaken na 14 jaar praktijk", *AFT* 1997, (313) 322.

¹²³ Artt. 31, lid 2, 1° en 32, lid 2, 1° *in fine* WIB; *Com. IB.* 1992, nr. 235/6-7; Gent 27 juni 1996, *Fisc.Koer.* 1996, 470; Brussel 14 april 2000, *Fisc.Koer.* 2000, 290.

¹²⁴ Deze fictie wordt echter als *contra-legem* beschouwd. H. SERRUYS, "Het bijzonder belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden. Overzicht van rechtspraak na 30 jaar circulaire", *AFT* 2013, (4) 5; REKENHOF, *Het bijzonder belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden*, 2003, 24.

¹²⁵ Art. 228 §2, art. 245 j. art. 469 WIB; *Com. IB 1992*, nr. 235/14; Koninklijk Besluit 4 december 2003 tot wijziging van het KB/WIB 1992 op het stuk van opcentiemen op de belasting der niet-inwoners en van de toepassing van de aanvullende belastingen op de personenbelasting, *BS* 17 december 2003; Circ. Ci. RH. 624/325.294 van 8 augustus 1983, nr. 142/2-4; Circ. nr. Ci.RH.624/460.080, 31 augustus 1995, *Bull.Bel.*, afl. 753, 2636; Brussel 10 maart 2000, *AFT* 2001, 191; Brussel 10 oktober 2007, *Fisc.Koer.* 2007, 647; L. VANHEESWIJCK, *De belasting van buitenlandse kaderleden in België volgens de circulaire van 8 augustus 1983*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 101-102; J. GOETHALS en J. LEBERSORG, "De circulaire voor buitenlandse

72. De combinatie van deze fiscale fictie ('niet-rijksinwoner') met dubbelbelastingverdragen kan er echter toe leiden dat de inkomsten van het kaderlid voor zijn prestaties in het buitenland nergens aan belastingen worden onderworpen¹²⁶. De kwestie stelt zich voornamelijk met betrekking tot buitenlandse kaderleden die al gedurende enige tijd in België verblijven en in het land van herkomst na verloop van tijd niet meer als rijksinwoner beschouwd worden. Het kaderlid zal zo nergens als rijksinwoner belast worden en zal nergens als dusdanig belastingen betalen op de inkomsten die in ons stelsel worden vrijgesteld.

73. Dit gunstregime houdt echter geen miskenning van de wet in: het gaat immers om een wettelijk voorzien gunstregime. **De regeling is bijgevolg een vorm van belastingontwijking. Wel rijst de vraag of dit gunstregime niet eerder als 'fiscaal misbruik' kan worden aanzien** wanneer een *quasi* totale, niet beperkt in de tijd, belastingvrijstelling genoten wordt¹²⁷: met name in het geval dat een kaderlid in geen enkele staat als rijksinwoner wordt beschouwd ('fiscale apatride') en nergens als dusdanig wordt belast, kan enorm van dit stelsel geprofiteerd worden¹²⁸.

1.2. Verkoop 'in het zwart'

74. Een andere situatie die wordt geïllustreerd, is de verkoop 'in het zwart'. Hierbij zal de voorbeeldsituatie gegeven worden van een bakker die een deel van zijn broden in het zwart verkoopt: de bakker zal deze inkomsten nergens registreren en dus niet aangeven. Toch vormen deze verkoopsopbrengsten belastbare beroepsinkomsten.

75. Een belastingverhoging conform art. 444 WIB en art. 226 KB/WIB dient te worden opgelegd met betrekking tot een onvolledige of onjuiste aangifte met het opzet de belasting te

kaderleden: een stand van zaken na 14 jaren praktijk", *AFT* 1997, (313) 315; Ook hierbij wordt de kritiek van een *contra-legem* karakter geuit. Zie: art. 203, 3° WIB; *Vr. en Antw.* Senaat 1993-94, 15 maart 1994, 5516 (*Vr. nr. 675 DAERDEN*); M. WAUMAN, "Rechtspraak erkent wettelijkheid circulaire", *Fiscoloog* 2000, (2) 3.

¹²⁶ *Vr. en Antw.* Kamer 1998-1999, 24 februari 1999, 23094 (*Vr. nr. 1665 Y. LETERME*).

¹²⁷ REKENHOF, *Het bijzonder belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden*, 2003, 43; REKENHOF, *Belasting van niet-inwoners natuurlijke personen. Denksporen voor een efficiëntere belasting*, 2014, 19 en 32-33.

¹²⁸ *Circ. Ci. RH. 624/325.294* van 8 augustus 1983, nr. 142/5.12; *Com.IB* 1992, nr. 235/27; REKENHOF, *Het bijzonder belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden*, 2003, 34.

ontduiken¹²⁹. Het niet vermelden van alle opbrengsten uit een bepaalde handelsactiviteit wordt namelijk beschouwd als het met opzet ontduiken van belastingen¹³⁰. De verkoop ‘in het zwart’ kan op die manier als **een vorm van ‘gewone’ belastingfraude** beschouwd worden¹³¹.

1.3. Privékost in beroepsmatige aftrekpost inbrengen: restaurantticket

76. Restaurantkosten zijn ten belope van 69% aftrekbaar als beroepskost (art. 53, 8° bis WIB)¹³², mits de voorwaarden vervat in art. 49 WIB vervuld zijn¹³³ en de kosten niet op onredelijke wijze de beroepsbehoefte overtreffen (art. 53, 10° WIB)¹³⁴.

Onder meer is vereist dat de kosten noodzakelijk verband houden met de uitoefening van de beroepswerkzaamheid¹³⁵. Een beroepsmatig karakter van de kosten is zo vereist. Privé-uitgaven zijn bijgevolg niet aftrekbaar (art. 53, 1° WIB). Men kan echter pogen de aftrekposten ten

¹²⁹ Leuven, 3 oktober 2008, 07/1552/A, www.monkey.be: “*Eiser beging niet zomaar een vergissing. Het gaat duidelijk om de verkoop in het zwart van fietsen die zonder factuur werden aangekocht en waarbij het de bedoeling is belastingen te ontduiken*”, “*Bij niet-aangifte of in geval van onvolledige of onjuiste aangifte, worden de op het niet aangegeven inkomstengedeelte verschuldigde belastingen vermeerderd met een belastingverhoging die wordt bepaald naargelang van de aard en de ernst van de overtreding, volgens een schaal waarvan de trappen door de Koning worden vastgesteld en gaande van 10 pct. tot 200 pct. van de op het niet aangegeven inkomstengedeelte verschuldigde belastingen (artikel 444 W.I.B. 1992). Voor een onjuiste aangifte met de bedoeling de belasting te ontduiken bedraagt de belastingverhoging 50 % (artikel 226 C, KB/WIB1992)*”; Antwerpen, 11 september 2018, 2016/AR/1066, *Fisc. Koer.* 2018/17, 1183 -1186, www.monkey.be.

¹³⁰ Antwerpen, 25 mei 2010, 2008/1489 www.monkey.be.

¹³¹ Wetsontwerp houdende diverse bepalingen, *Parl. St.* Kamer, 2010-2011, 53-1208/007, 13-16.

¹³² Hierop bestaan enkele uitzonderingen, zie: K. VANMEERHAEGHE, *Met de fiscus op restaurant. Een pikante analyse*, Mechelen, Wolters Kluwer 2014, 24-28.

¹³³ N. NIMMEGEERS, *Hoe minder personenbelasting betalen? Alles over uitgaven met fiscaal voordeel, federaal en gewestelijk*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, 35 en 190-197; Zie ook: S. GNEDASJ, “Negentig jaar cassatierechtspraak inzake kostenafrek”, *AFT* 2016, 5-119.

¹³⁴ *Com.IB* 1992, nr. 53/188; Ci. Nr. Ci.RH.243/624.367 (AAFisc 32/2013) van 4 september 2013.

¹³⁵ Cass. 12 november 1958, *Pas.* 1959, I, 263; Cass. 1 april 1969, *Arr. Cass.* 1969, 731.

onrechte op te blazen¹³⁶ door bijvoorbeeld restaurantticketjes van privé-entjes als een beroepsmatige kost in te brengen. Deze situatie wordt *in casu* geïllustreerd.

77 Alhoewel deze praktijk gepaard gaat met fiscale valsheid in geschrifte zal deze situatie¹³⁷ niet als ‘ernstige fiscale fraude’ worden beschouwd¹³⁸, maar eerder als ‘gewone’ **belastingfraude**. Een belastingverhoging in de zin van art. 444 WIB kan worden opgelegd: er is immers sprake van een onjuiste aangifte wanneer men ten onrechte kosten in aftrek brengt¹³⁹.

1.5. Domiciliefraude

78. De personenbelasting is gekoppeld aan de fiscale woonplaats van een persoon¹⁴⁰. Er wordt echter wel eens geïllustreerd met de vestiging van die woonplaats: domiciliefraude doet zich voor wanneer iemand zijn woon- of gezinssituatie anders voorstelt om ten onrechte sociale of fiscale voordelen te ontvangen of om zijn schuldeisers op het verkeerde been te zetten¹⁴¹.

¹³⁶ Cass. 16 juni 2017, AR F.15.0163.N; L. MICHELENS, *Fiscale Fraude in België en de Economische gevolgen*, Verhandeling in het bekomen van het licentiaat in de Toegepaste economische wetenschappen Universiteit Antwerpen, 1988, 34-39.

¹³⁷ <http://docs.vlaamsparl.be/pfile?id=1276555>.

¹³⁸ Wetsontwerp houdende fiscale en financiële bepalingen en bepalingen betreffende de duurzame ontwikkeling, *Parl.St.* Senaat 2012-2013, 5-2095/3, 21.

¹³⁹ Cass. 10 mei 2012, *Fisc. Act.* 2002, 1; Gent 15 mei 2018, 2017/AR/645, www.monkey.be: “Het jaarlijks (in 2012 & 2011) inbrengen van een groot bedrag aan niet-beroepsmatige kosten (privérestaurantkosten, keukenapparaat, verjaardagsfeest) en zelfs fictieve brandstofkosten teneinde een lager nettoresultaat te bekomen, wijst op bedrieglijk opzet of de bedoeling belasting te ontduiken”; “Het is onbetwistbaar dat de controleagent op die manier een feitelijke uiteenzetting heeft gedaan waarmee hij, onder verwijzing naar artikel 444 WIB 92, afdoende onderbouwd waarom hij van oordeel is dat de belastingplichtige voor de beide aanslagjaren een onjuiste aangifte heeft ingediend met de bedoeling om de belasting te ontduiken. Het moreel en materieel motief om belasting te ontduiken is overduidelijk aanwezig”; N. NIMMEGEERS, *Hoe minder personenbelasting betalen? Alles over uitgaven met fiscaal voordeel, federaal en gewestelijk*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, 309.

¹⁴⁰ Artt. 1 en 2 WIB.

¹⁴¹ *Vr. en Antw.* VI. Parl., Vr. nr. 589, 3 mei 2007 (O. DEPOORTERE, antw. L. HOMANS).

79. Merk wel op dat de belastingplichtige in principe vrij is de minst belaste weg te kiezen, zolang er maar geen sprake is van veinzing. Zo mag men zich in principe in een land, gewest of gemeente met een fiscaal gunstig(er) klimaat vestigen. **Maar er dient wel sprake te zijn van een werkelijke verhuis.** Dit is bijvoorbeeld niet het geval wanneer iemand beweert in De Panne te wonen (hier wordt nul procent aanvullende gemeentebelasting geheven op de personenbelasting) terwijl men eigenlijk in het binnenland woont en maar sporadisch aan de kust vertoeft.

Bij de bewijsvoering rond de fiscale woonplaats wordt dan ook rekening gehouden met objectieve en feitelijke omstandigheden¹⁴². Ondanks de weerlegbare vermoedens die gelden¹⁴³, primeert de feitelijke situatie.

80. Binnen dit onderzoek zal de situatie vooropgesteld worden waarbij iemand buiten de landsgrenzen ‘woonplaatsshopt’: iemand doet alsof hij zijn (fiscale) woonplaats in Monaco heeft om geen Belgische personenbelasting te moeten betalen, maar woont eigenlijk met zijn gezin in Antwerpen.

81. Het gebruik van een fictief domicilie in het buitenland kan als ‘**ernstige fiscale fraude**’ worden beschouwd, hoewel dit niet *per se* gepaard gaat met de gebruik van valse stukken¹⁴⁴ en kan zowel administratiefrechtelijk¹⁴⁵ als strafrechtelijk¹⁴⁶ worden aangepakt.

¹⁴² Antwerpen 31 oktober 2017, 2016/AR/1728, FJF 2018, 177 (samenvatting), <http://www.monkey.be/>: “*De belastingwoonplaats is een feitelijke woonplaats, gekenmerkt door een bepaalde bestendigheid of continuïteit (...) en die tot stand komt en bevestigd wordt door een geheel van vastgestelde omstandigheden, in het bijzonder de plaats van het werkelijk wonen en meer bepaald de plaats waar het gezin is gevestigd*” en “*Eiser in hoger beroep heeft in de gegeven omstandigheden, alhoewel ingeschreven in Luxemburg, het middelpunt van zijn levensbelangen en een duurzaam tehuis in België en mag derhalve als rijksinwoner in dit land worden beschouwd*”.

¹⁴³ Art 2 §1, 1° tweede lid en derde lid WIB.

¹⁴⁴ Wetsontwerp houdende fiscale en financiële bepalingen en bepalingen betreffende de duurzame ontwikkeling, *Parl.St.* Kamer 2012-2013, 53-2756/005, 71.

¹⁴⁵ Bergen 12 februari 2014, JDF 2015, 321.

¹⁴⁶ Art. 102bis §9 van de Vlaamse Wooncode.

1.5. Witwasmisdrijf

82. Ten slotte wordt ook een voorbeeldsituatie van een ‘witwasmisdrijf’ in het onderzoek opgenomen. Omtrent de omschrijving van het witwasmisdrijf en de sanctionering ervan kan worden verwezen naar de eerdere uiteenzetting rond dit begrip (zie *supra* 29, nr. 44 ev.).

Als typegeval van het ‘witwasmisdrijf’ zal de situatie bevestigd worden waarbij een drugsdealer zijn illegale inkomsten, ontvangen in *bitcoin*, tracht om te zetten naar euro om de link met de illegale activiteit van de drugshandel te doen verdwijnen¹⁴⁷.

Afdeling III. Meten van de attitude

§1. Attitudestellingen

83. Om de attitude van de respondenten ten opzichte van deze situaties te bevragen, dienen volgens het vooropgestelde ‘tricomponent attitudemodel’ telkens drie soorten attitudestellingen (*attitude statements*) te worden bevestigd per situatie. Naar de ‘separate entiteiten kijk’ hoeven echter niet steeds drie vragen gesteld worden, mits één dimensie ook reeds de attitude vorm kan geven. **Het *latent process viewpoint*** combineert hierbij de vooropstellingen uit het klassieke ‘tricomponent attitudemodel’ met die uit de ‘separate entiteiten kijk’ hierop. Zo blijft de driedeling centraal staan, maar de attitude kan ook gevormd worden uit één, twee of drie categorieën van *responses*¹⁴⁸. Deze laatste visie vormt dan ook het **voornaamste uitgangspunt binnen dit onderzoek, gezien de flexibiliteit die deze visie toelaat.**

84. Zo dient te worden benadrukt dat de **vragen naar het gedrag of de gedragsintenties in dit onderzoek achterwege zijn gelaten.** Gelet op de visie van het *latent process viewpoint* vormt dit echter geen probleem. De voornaamste reden voor de weglating van deze

¹⁴⁷ CEL VOOR FINANCIËLE INFORMATIEVERWERKING, *23ste activiteitenverslag*, 2016, 16-17, www.ctif-cfi.be

¹⁴⁸ S. OSKAMP en P.W. SCHULTZ, *Attitudes and Opinions*, 12.

component/dimensie is dat de vragen naar de attitude gericht zijn op de evaluatie van de situatieomschrijving van de geselecteerde typegevallen. Hierbij dient men dus een uitspraak te doen over de situatie en beoordeelt men bijgevolg een ander die het fraudegeval stelt in de voorbeeldomschrijving. Wanneer het gedrag bekeken zou worden, dient men te beoordelen hoe men zelf zou handelen in diezelfde situatie.

85. Attitudes zijn echter goede voorspellers van gedrag¹⁴⁹. In die zin stuurt attitude iemands gedrag of kan die iemands gedrag beïnvloeden. Attitudes vormen zogenaamde *drives of directives*¹⁵⁰ en impliceren zo een drijfveer met een gedragssturende werking. De attitude “*predisposes action and that such actions are consistently favorable or unfavorable toward the object*¹⁵¹”. Binnen dit onderzoek kan er dus vanuit worden gegaan dat de respondenten zichzelf zullen gedragen naar hun getoonde attitude ten opzichte van de situaties.

Ondanks dat de gedragscomponent dus niet bevraagd zal worden als vormgevend voor de attitude kan wel worden vermoed op welke manier men zal reageren in het licht van de gevonden attitude. Bovendien kan zo ook ingespeeld worden op de attitude in het licht van de strijd tegen belastingfraude¹⁵².

¹⁴⁹ Zie: A.H. EAGLY en S. CHAIKEN, *The Psychology of Attitudes*, 155 ev; G. BOHNER en M. WANKE, *Attitudes and Attitude Change*, East Sussex, Psychology Press, 2002, 219-241; J.A. KROSNICK, C.M. JUDD en B. WITTENBRINK, “The measurement of attitudes”, in D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*, (21) 32 ev.; G.R. MAIO en G. HADDOCK, *The psychology of attitudes and attitude change*, Londen, Sage, 2012, 67- 86.

¹⁵⁰ S.P. OSKAMP, *Attitudes and opinions*, New Jersey, Prentice Hall, 1991, 7; L.R. FABRIGAR, T.K. MACDONALD en D.T. WEGENER, “The structure of attitudes”, in D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*, (79) 82; A. BAVINCK, *Een case study naar attitudes van medewerkers bij een integratie van bedrijven*, Afstudeerscriptie, Master Communicatie, Beleid en Management, Universiteit Utrecht, 2012, 12 ev.

¹⁵¹ M. FISCHBEIN en I. AJZEN, *Belief, attitude, intention and behavior, an introduction to theory and research*, Reading Massachusetts, Addison-Wesley publishing company, 1975, 6 ev.

¹⁵² B. TORGLER en F. SCHNEIDER, “Attitudes towards paying taxes in Austria: an empirical analysis”, *Empirica*, 2005, vol. 32, nr. 2, (231) 232; S. OSKAMP en P.W. SCHULTZ, *Attitudes and Opinions*, 9.

86. Er zullen zowel cognitieve als affectieve stellingen bevestigd worden ten opzichte van de situatieomschrijvingen. Gelet op de haalbaarheid van dit onderzoek werden uiteindelijk **telkens twee cognitieve en twee affectieve attitudestellingen geformuleerd**¹⁵³.

De cognitieve stellingen luiden als volgt: “*deze situatie houdt een overtreding van de wet in*” en “*de situatie moet worden gesanctioneerd door de wet*”. Beide stellingen bevestigen de overtuiging die iemand heeft omtrent de fraudesituatie. Daarnaast peilen de volgende stellingen naar de affectieve component van de attitude: “*deze situatie vind ik aanvaardbaar*¹⁵⁴” en “*dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig*¹⁵⁵”. **Alle vier de attitudestellingen geven de algemene attitude vorm.**

87. Merk hierbij op dat de koppels van vragen nog onderverdeeld kunnen worden naargelang de stelling gaat over de vraag of de situatie al dan niet een overtreding van de wet inhoudt of de vraag peilt naar de sanctionering van de situatie. **De overtreding en de sanctionering ervan hangen nauw samen.** Zo zou er sprake moeten zijn van een positieve correlatie tussen de beide elementen ‘overtreding’ en ‘sanctie’. **Wanneer een situatie als een overtreding wordt beschouwd, zou men met andere woorden ook van mening moeten zijn dat deze situatie dient te worden gesanctioneerd.**

¹⁵³ T.M. OSTROM, “The Relationship between the Affective, Behavioral, and Cognitive Components of Attitude”, 14-16.

¹⁵⁴ J. MOLERO en F. PUJOL, "Walking Inside the Potential Tax Evader's Mind: Tax Morale Does Matter", *Journal of Business Ethics* 2012, vol. 105, nr. 2, (151) 162.

¹⁵⁵ R.W. MCGEE en S. BENK, "The ethics of tax evasion: a study of Turkish opinion", *Journal of Balkan & Near Eastern Studies* 2011, vol. 13, nr. 2, (249) 254; R.W. MCGEE, "Chinese views on the ethics of tax evasion", *International Journal of Business & Public Administration* 2014, vol. 11, nr. 2, (84) 87.

§2. Attitudewaardenschaal

88. De respondenten zullen gevraagd worden om aan te duiden in welke mate men het eens of oneens is met voormelde stellingen¹⁵⁶. Om deze antwoorden te evalueren, zal gebruik worden gemaakt van een zogenaamde *attitude rating scale*. Er bestaan verschillende methodes m.b.t. het gebruik van zulke schalen¹⁵⁷.

Binnen dit onderzoek zal de zogenaamde 5-punts *Likertsschaal* als uitgangspunt vooropgesteld worden¹⁵⁸. Hierbij wordt de respondent gevraagd aan te geven of men het ‘helemaal eens’, ‘eens’, ‘noch eens, noch oneens’, ‘niet eens’ of ‘helemaal niet eens’ is met een bepaalde stelling¹⁵⁹. Zo houden de vijf antwoordopties dus een evaluatie in op een bipolaire waardeschaal gaande van ‘helemaal mee eens/akkoord’ tot ‘helemaal niet mee eens/akkoord’.

In de gehanteerde vragenlijst zal zo’n bipolaire waardenschaal worden gehanteerd, gezien zo’n ‘tweepaar’ het duidelijkst is qua betekenis¹⁶⁰. De attitude kan dan worden geëvalueerd langs een *dimensionaal continuüm* met enerzijds een positieve (helemaal mee eens/akkoord) en anderzijds een negatieve pool (helemaal niet mee eens/akkoord)¹⁶¹.

¹⁵⁶ I. LAGO-PENAS en S. LAGO-PENAS, “The determinants of tax morale in comparative perspective: evidence from European countries”, *European Journal of Political Economy* 2010, vol. 26, (441) 447; Zie ook: A.K.M. RAHMAN, "Attitudes toward Tax Evasion: A Comparative Study of Opinions of Business Students in Bangladesh", *Amity Global Business Review* 2010, vol. 5, nr. 1, 109-136.

¹⁵⁷ L.L. THURSTONE, “Attitudes can be measured”, *American Journal of sociology* 1928, vol. 33, nr. 4, (529) 536; M. FISCHBEIN en I. AJZEN, *Belief, Attitude, Intention and Behaviour: an introduction to Theory and Research*, Reading Massachusetts, 59 ev.; S. OSKAMP en P.W. SCHULTZ, *Attitudes and Opinions*; 47 ev.

¹⁵⁸ S. ROBINSON en K.F. LEONARD, *Designing quality survey questions*, Londen, Sage, 2019, 116 ev.; Zie: R. LIKERT, “A technique for the Measurement of attitudes”, *Archives of Psychology* 1932, vol. 22, nr. 22, 5-55.

¹⁵⁹ ‘strongly agree’; ‘agree’; ‘neutral’; ‘disagree’; ‘strongly disagree’.

¹⁶⁰ W. DE SCHAMPHELEIRE en I. VAN LOOVEREN, *De techniek van de enquête: een inleiding*, Leuven, Acco, 1996, 30.

¹⁶¹ T.M. OSTROM, “The Relationship between the Affective, Behavioral, and Cognitive Components of Attitude”, 13; W. DE SCHAMPHELEIRE en I. VAN LOOVEREN, *De techniek van de enquête: een inleiding*, Leuven, Acco, 1996, 56-63.

Er zal echter in dit geval **geen neutrale antwoordoptie** voorzien worden, gezien het de bedoeling is de respondent een standpunt te laten innemen zodat een attitude wordt afgedwongen¹⁶².

89. Bijgevolg zal binnen dit onderzoek **een 4-punten waardeschaal** gehanteerd worden¹⁶³ Hierbij worden de volgende antwoordopties vooropgesteld: ‘helemaal akkoord’, ‘eerder akkoord’, ‘eerder niet akkoord’, ‘helemaal niet akkoord’¹⁶⁴.

90. Het gebruik van deze waardeschaal als *format* houdt een vorm van ‘gesloten vragen’ in waarbij alternatieve antwoorden voorgeschoteld worden¹⁶⁵.

Zulke vooropgestelde antwoordopties kunnen relatief makkelijk geanalyseerd worden, gelet op de mogelijke numerieke codering van de antwoordopties.

¹⁶² Y.-D. SONG en T.E. YARBROUGH, "Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey", *Public Administration Review* 1978, vol. 38, nr. 5, (442) 444; J.A. KROSNICK, C.M. JUDD en B. WITTENBRINK, "The measurement of attitudes" in D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*, (21) 36; K. YEATON en A. STELLENWERF, "Tax Evasion and the Stages of Moral Development", *Proceedings of the Northeast Business & Economics Association* 2007, (219) 220.

¹⁶³ Er bestaat geen uniformiteit omtrent het aantal punten dat de *rating scale* zou moeten bevatten, zie: J.A. KROSNICK, C.M. JUDD en B. WITTENBRINK, "The measurement of attitudes" in D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*, (21) 35 en 38-39.

¹⁶⁴ J.A. KROSNICK, C.M. JUDD en B. WITTENBRINK, "The measurement of attitudes" in D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*, (21) 40 ev; L.L. THURSTONE, "Attitudes can be measured" en N. SCHWARZ, "Self-Reports: how questions shape the answers", in R.H., FAZIO en R.E., PETTY, *Attitudes their structure, function and consequences*, New York, Psychology Press, 2008, respectievelijk (39) 44-45 en (49) 53.

¹⁶⁵ J.A. KROSNICK, C.M. JUDD en B. WITTENBRINK, "The measurement of attitudes" in D. ALBARRACIN e.a., *The handbook of attitudes*, (21) 41; S.B. ROBINSON en K.F. LEONARD, *Designing quality survey question*, Los Angeles, Sage, 2019, 97: "Close-ended question in a sense, compel respondents to choose a "closest representation" of their actual response in the form of a specific fixed answer".

Afdeling IV. Opbouw van de vragenlijst

91. In wat volgt zal de gehanteerde vragenlijst binnen dit attitudeonderzoek geduid worden. De vragenlijst werd opgesteld met het online surveyinstrument Qualtrics.

De volledige vragenlijst is als bijlage toegevoegd aan dit werkstuk (bijlage V).

92. De vragenlijst vangt aan met een beknopte **inleiding** waarin de belangrijkste aspecten van het onderzoek worden geduid. Zo wordt aangegeven binnen welk onderzoek de vragenlijst kadert en wat het opzet is. Eveneens wordt de opbouw van de vragenlijst alvast aangekondigd, alsook hoeveel tijd het invullen van de vragenlijst in beslag zou nemen. Verder wordt de nadruk gelegd op de anonimiteit van dit onderzoek en dus de vertrouwelijkheid van de dataverwerking. In het licht van de gehanteerde sneeuwbalmethode wordt eveneens gevraagd de vragenlijst verder te verspreiden (zie *infra* 63, nr. 97)

Voorts wordt ook een extra *incentive* ingebouwd, met name kon er een duo-cinematicket gewonnen worden bij het invullen van de vragenlijst. Natuurlijk wordt de mogelijke respondent alvast bedankt voor de medewerking, want het onderzoek staat of valt met zijn of haar deelname.

Vervolgens wordt gepolst of de respondent 18 jaar of ouder is. Enkel mogelijke belastingplichtigen worden bevraagd, gezien zij de potentiële fraudeurs zijn inzake de personenbelasting. Wanneer de respondent niet de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt, werd deze meteen naar het einde van de vragenlijst doorverwezen.

93. Verder worden enkele algemene gegevens gevraagd opdat de onderzochte respondenten zo goed mogelijk omschreven en geplaatst zouden kunnen worden.

Zo zullen **de voornaamste socio-demografische gegevens** bevraagd worden, gebaseerd op de laatste versie van de justitiebarometer, alsook de bevindingen uit reeds bestaand attitudeonderzoek (zie bijlage IV): naast de leeftijd, worden ook het geslacht¹⁶⁶, het

¹⁶⁶ Mannen zouden toleranter staan tegenover belastingfraude. Vrouwen zouden dan weer eerder *compliant* zijn ten aanzien van belastingen. Zie hierover: G. RICHARDSON, "The determinants of Tax evasion: a cross-country investigation", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 2006, vol. 15, nr. 2, (150)

opleidingsniveau¹⁶⁷, de burgerlijke staat¹⁶⁸, het beroep¹⁶⁹ en het inkomen¹⁷⁰ van de respondent bevroegd.

152-154; R.W. MCGEE en Z. LUI, "The ethics of tax evasion: an empirical study of Chinese opinion", *Journal of Accounting, Ethics and Public Policy* 2016, vol. 17, nr. 4, (1046) 1060; vgl. A.M. ROSS en R.W. MCGEE, "Attitudes toward Tax Evasion: A Demographic Study of Malaysia", *Asian Journal of Law & Economics* 2011, vol. 2, nr. 3, (1) 6-7.

¹⁶⁷Het opleidingsniveau wordt vaak gekoppeld aan de beschikbare kennis over de belastingen en de regelgeving hieromtrent. Zo zou een bredere kennis over het *topic* maken dat men een positievere perceptie van de belastingen heeft. Langs de andere kant laat die kennis ook toe een beter beeld te hebben van de mogelijke achterpoortjes. Zo zou een negatieve associatie tussen het opleidingsniveau en de belastingfraude bestaan. Zie hierover: B. TORGLER en F.G. SCHNEIDER, "What shapes attitudes towards paying taxes? Evidence from multicultural European countries", Berkeley Olin Program in Law & Economics, Working Paper Series, 2006, 13-14; K. YEATON en A. STELLENWERF, "Tax Evasion and the Stages of Moral Development", *Proceedings of the Northeast Business & Economics Association* 2007, (219) 221; I. LAGO-PENAS en S. LAGO-PENAS, "The determinants of tax morale in comparative perspective: evidence from European countries", *European Journal of Political Economy* 2010, vol. 26, nr. 4, (441) 445; A.M. ROSS en R.W. MCGEE, "Attitudes toward tax evasion: a demographic study of South African attitudes on tax evasion", 2014, 16; vgl. A.M. ROSS en R.W. MCGEE, "Attitudes toward Tax Evasion: A Demographic Study of Malaysia", *Asian Journal of Law & Economics* 2011, vol. 2, nr. 3, (1) 11-12; Zie ook: M. VAN DEN ACKER, *Secundaire analyses op de justitiebarometer 2007. Punitiviteit en vertrouwen in justitie gedifferentieerd naar achtergrondvariabelen*, Verhandeling, Master in de Criminologische wetenschappen, Faculteit Rechtsteleerdheid, Universiteit Gent, Academiejaar 2008-2009, 42.

¹⁶⁸B. TORGLER, "Tax morale in Asian countries", *Journal of Asian Economics* 2004, vol. 15, nr. 2, (237) 244; M. VAN DEN ACKER, *Secundaire analyses op de justitiebarometer 2007. Punitiviteit en vertrouwen in justitie gedifferentieerd naar achtergrondvariabelen*, Verhandeling, Master in de Criminologische wetenschappen, Faculteit Rechtsteleerdheid, Universiteit Gent, 2008-2009, 74 en 95;

¹⁶⁹J. VOGEL, "Taxation and public opinion in Sweden: An interpretation of recent survey data", *National Tax Journal* 1974, vol. 27, nr. 4., (499) 507.

¹⁷⁰Een hoger inkomen zou betekenen dat men minder *compliant* is ten aanzien van belastingen. S. PARMENTIER, G. VERVAEKE en J. GOETHALS, *Justitie doorgelicht: De resultaten van de eerste Belgische "justitiebarometer"*, Gent, Academia Press, 2004, 101; S. COVENTS, *Justitiebarometers 2002-2007-2010. Een vergelijking van de resultaten inzake bestraffing van misdrijven*, Verhandeling, Master in de criminologische wetenschappen, K.U. Leuven, 2011-2012, 6, 24 en 41; R.W. MCGEE en Z. LUI, "The ethics of tax evasion: an empirical study of Chinese opinion", *Journal of Accounting, Ethics and Public Policy* 2016, vol. 17, nr. 4, (1046)

94. Het volgende luik van de vragenlijst omvat het eigenlijke attitudeonderzoek, bestaande uit twee vragenreeksen. De eerste vragenreeks tracht de attitude per situatie/typegeval in kaart te brengen, terwijl de tweede vragenreeks poogt de attitude omtrent de verschillende situaties/typegevallen ten opzichte van elkaar te vergelijken.

In de eerste vragenreeks worden per situatieomschrijving van belastingfraude (en belastingontwijking) de vier voormelde stellingen bevraagd waarbij de reeds beschreven 4-puntenwaardenschaal als antwoordformat wordt gehanteerd. Op die manier kan conform de antwoorden over de vier stellingen heen de attitude ten opzichte van elk situatie worden afgeleid¹⁷¹.

De tweede vragenreeks houdt een rangschikreeks in waarbij de respondent de vijf verschillende situaties dient te rangschikken per gevraagde stelling. Zo kan onderzocht worden welke positie elke situatie inneemt over het gehele spectrum van belastingfraude.

95. Ten slotte eindigt de vragenlijst met een nieuwe, korte **bedanking** van de respondent. Ook hier wordt nogmaals vriendelijk verzocht de vragenlijst te willen delen.

Afdeling IV. Plan van aanpak

96. Zodra de vragenlijst vorm kreeg, werd een prototype (*survey draft*) uitgetest. Voor deze **pre-test** werden zes proefpersonen (twee gepensioneerden, twee 20- tot 30-jarigen die enkel over een diploma van secundair onderwijs beschikken en twee proefpersonen tussen de 30 en 40 jaar, die ook geen hogere opleiding voltooid hebben) bevraagd omtrent de opgestelde vragenlijst via de *think-aloud* methode. Meer bepaald werd gepeild naar het begrijpen van de

1064; *Contra*: Y.D. SONG en T.E. YARBROUGH, "Tax ethics and tax attitudes: A survey", *Public Administration Review* 1978, vol. 38, nr.5, (442) 447.

¹⁷¹ L.L. THURSTONE, "Attitudes can be measured", *American Journal of sociology* 1928, vol. 33, nr. 4, (529) 537-8.

voorgestelde situatieomschrijvingen van de typevallen van belastingfraude (en belastingontwijking). De proefpersonen werden dus gevraagd om luidop hun interpretatie en hun antwoorden op enkele vooropgestelde vragen te formuleren. Zo werd nagegaan of de vragenlijst duidelijk genoeg was. Er werd dus naar *feedback* gevraagd, die dan werd omgezet in *input* zodat de situatieomschrijvingen konden worden geherformuleerd conform de bemerkingen. Zo kon een finale versie van de vragenlijst op punt worden gezet.

97. De doelgroep van dit onderzoek zijn dus de Vlaamse belastingplichtigen. Het opzet van dit onderzoek is het verzamelen van zoveel mogelijk gegevens omtrent de attitude van deze doelgroep. Daarvoor werd gebruik gemaakt van een zogenaamde ‘**sneeuwbalsteekproef**’. De vragenlijst werd in eerste instantie *online* verspreid, zowel via mail als via het delen van een link op *facebook*. Zo werd binnen de eigen kenniskring een relatief klein netwerk van respondenten, met vaak zelf een grote kenniskring, aangesproken. Aan deze respondenten werd gevraagd om de vragenlijst binnen hun eigen netwerk te laten circuleren. Zo kon het bereik van dit onderzoek uitbreiden op basis van ketens van kenniskringen van de verschillende (initiële) respondenten: de sneeuwbal werd aan het rollen gebracht.

98. Er werd dus gewerkt met een *online* enquête, die via mailing en *facebook* verspreid werd. De vragenlijst werd op maandag 18 maart 2019 *online* geplaatst. Een uitnodigingsmail of -noot werd gevoegd bij beide verspreidingsmethoden om deelname aan te wakkeren en een en ander te duiden. Na een week werd een herinneringsmail verstuurd naar diegenen die de vragenlijst nog niet ingevuld hadden, alsook werd een herinneringspost op *facebook* geplaatst. De vragenlijst werd op maandag 1 april 2019 afgesloten.

HOOFDSTUK II. RAPPORTAGE VAN DE BEVINDINGEN

99. In de volgende Afdeling zal gerapporteerd worden omtrent de gevonden data. De verwerking van de antwoorden gebeurde met behulp van het statistische programma ‘Statistical Package for Social Sciences (SPSS) Statistics, versie 25’.

De gevonden data-analyses werden als bijlage aan dit werkstuk toegevoegd (zie bijlage VI).

Afdeling I. Datacleaning

100. Eerst werden de niet-accurate gegevens uit de dataset verwijderd: blanco antwoordlijnen en antwoordlijnen van respondenten die halverwege zijn gestopt en waarbij dus de belangrijkste vragen inzake het eigenlijke attitudeonderzoek niet werden ingevuld. Een totaal aantal van 180 participanten van de oorspronkelijke 360 antwoordlijnen bleef over die de vragenlijst quasi volledig ingevuld hebben. De verdere analyse gebeurde dus op basis van deze 180 respondenten ($N=180$).

101. Vervolgens werden de *missing values* handmatig aangeduid met 999 en werden de variabelen omtrent het inkomen handmatig nagekeken. Gelet op de vele niet-adequate antwoorden (vermoedelijk werd herhaaldelijk een netto-inkomen ingevuld in plaats van een bruto-bedrag of werden er onrealistische bedragen ingevuld) kan worden vermoed dat hier geen representatieve gegevens werden ingevuld. Deze vragen over het inkomen zullen dan ook in de verdere analyse achterwege worden gelaten.

Afdeling II. Omschrijving van de respondenten

102. Omtrent een algemeen kader van de onderzoeksgroep kan betreffende de beschrijvende statistieken het volgende worden gesteld:

Vooreerst is er een representatieve beeld voorhanden wat betreft het aantal mannelijke (51%) en vrouwelijke (49%) respondenten.

Daarnaast bedraagt de gemiddelde leeftijd van de respondenten 42 jaar ($M = 41.94$, $SD = 14.05$). De jongste respondent is 19 jaar oud en de oudste 80 jaar.

De meeste respondenten genoten een relatief hoge opleiding: 38% van de respondenten behaalde een hoger universitair diploma, 41% een hoger niet-universitair diploma, 19% van de

respondenten heeft niet verder gestudeerd na het secundair onderwijs en 1% rondde enkel het lager onderwijs met succes af.

Verder was 31% van de respondenten vrijgezel, 12% feitelijk samenwonend, 9% wettelijk samenwonend, 40% getrouwd, 6% gescheiden en 2% weduwe(naar). 55% van de respondenten dient een individuele belastingaangifte in, terwijl 45% een gezamenlijke aangifte doet.

Wat betreft de beroepscategorieën kan ten slotte nog worden gesteld dat 52% van de respondenten bedienden zijn, 11% zelfstandigen, 8% uitkeringsgerechtigden, 5% arbeiders, 3% werklozen/werkzoekenden en van 20% wordt vermoed nog student te zijn. Gemiddeld zijn de respondenten 18 jaar tewerkgesteld ($M = 18.15$, $SD = 13.29$).

Afdeling III. Evaluatie attitude per situatieomschrijving

§1. Toelichting en werkwijze

103. In wat volgt zal de attitude omtrent belastingfraude bekeken worden met betrekking tot de eerste vragenreeks: de attitude wordt per situatie apart geëvalueerd. Alvorens de analyse door te voeren, dienen er echter nog enkele zaken te worden toegelicht:

104. Redenering achter de waardenschaal- Wat betreft de drie stellingen ‘*deze situatie houdt een overtreding van de wet in*’, ‘*de situatie moet worden gesanctioneerd door de wet*’ en ‘*dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig*’ kan een eenduidige redening worden toegepast.

Wanneer iemand ‘helemaal akkoord’ is met de stelling, levert dit een positieve attitude op ten opzichte van de stelling, gelet op de *labeling*. Naar de inhoud van dit attitudeonderzoek toe wil zo’n positieve attitude echter zeggen dat het individu ‘avers’ staat tegenover de situatie en dus met andere woorden vindt dat het typegeval niet door de beugel kan (*de facto* een negatieve houding tegenover belastingfraude).

Wanneer iemand ‘eerder akkoord’ is, is er sprake van een eerder positieve attitude, hetgeen betekent dat het individu ‘eerder avers’ staat tegenover de situatie. Men beoordeelt het begaan van belastingfraude dus als eerder negatief.

Daarentegen, duidt iemand die ‘helemaal niet akkoord’ is met de stelling, om wille van de woordkeuze, op een negatieve attitude ten opzichte van de stelling. Hetgeen naar de inhoud van

dit onderzoek toe betekent dat het individu net ‘niet avers’ staat tegenover het fraudegeval en dus een tolerante houding aanneemt ten aanzien van situatieomschrijving (*de facto* een positieve houding omtrent het begaan van belastingfraude).

Wanneer iemand ‘eerder niet akkoord’ aanduidt, staat dit gelijk aan een eerder negatieve attitude en staat die persoon ‘eerder avers’ tegenover de situatieomschrijving. Men is dus eerder tolerant met betrekking tot het begaan van belastingfraude.

105. Wat betreft de evaluatie van de vierde stelling “*deze situatie vind ik aanvaardbaar*”, dient bovenstaande redenering te worden omgekeerd. Wanneer iemand ‘helemaal akkoord’ zou antwoorden, staat deze respondent immers ‘niet avers’ tegenover de situatie en wanneer de respondent ‘helemaal niet akkoord’ antwoordt, staat de individu ‘avers’ tegenover de situatie.

106. (Her)waardering- De antwoorden op de 4-waarden attitudeschaal kregen in SPSS de volgende codering toegekend: ‘helemaal akkoord’ wordt aangeduid met waarde ‘1’, ‘eerder akkoord’ krijgt cijfer ‘2’, cijfer ‘3’ betekent ‘eerder niet akkoord’ en ten slotte wordt ‘helemaal niet akkoord’ weergegeven met cijfer ‘4’.

Gelet op bovenstaande uiteenzetting omtrent de redenering achter de attitudeschalen , dienen de schaalwaarden met betrekking tot de stelling ‘*deze situatie vind ik aanvaardbaar*’ dus te worden omgekeerd opdat de antwoorden in dezelfde richting meegeëvalueerd konden worden met de andere vragen.

107. Wanneer men dus een ‘hoge(re)’ waarde toekent (waarden ‘3’ of ‘4’), wordt dus een (eerder) negatieve attitude gevonden, hetgeen wijst op een (eerder) ‘niet averse’ houding ten opzichte van de situatie (*de facto* positief tegenover het begaan van belastingfraude in die situatie).

Wanneer een ‘lage(re)’ waarde wordt gevonden (waarden ‘1’ of ‘2’), is er sprake van een (eerder) positieve attitude: men staat (eerder) ‘avers’ tegenover de situatie (*de facto* negatief tegenover de belastingfraudesituatie).

Deze complexe denkwijze mag niet uit het oog worden verloren wanneer de attitude per situatie wordt geanalyseerd.

108. Voor deze analyse wordt het volgende **stappenplan** gehanteerd:

Eerst wordt met een **reliability analyse** nagekeken of alle stellingen wel degelijk de attitude vormgeven. De zogenaamde *cronbach's alpha* dient een waarde aan te duiden boven de .7 ($\alpha > .7$) opdat de stellingen inderdaad hetzelfde meten, met name de attitude ten aanzien van de situatieomschrijving. Wanneer deze waarde verhoogd kan worden door in de verdere analyse een stelling weg te laten, zal dit consequent worden gedaan, ook al is de mogelijke verhoging niet significant.

Ook zal worden nagegaan **of de stellingen onderling inderdaad correleren per situatie**, of de stellingen dus met betrekking tot de overtreding en de stellingen omtrent de sanctie op dezelfde wijze bijdragen aan het meten van de attitude. De gemiddelde antwoorden per koppel stellingen zullen hierbij vergeleken worden naar hun correlatie.

Vervolgens wordt het gemiddelde berekend van de antwoorden met betrekkingen tot alle stellingen die, gelet op de vorige stap, worden meegenomen in de analyse. Er wordt hierbij gebruik gemaakt van een somschaal: zo wordt de **gemiddelde attitude** gevonden met betrekking tot de situatieomschrijving.

Verder zal de invloed van de leeftijd bekeken worden met betrekking tot de gemiddelde attitude. Zo zal eerst de **correlatie tussen de gemiddelde attitude en de gemiddelde leeftijd** onderzocht worden. Om de correlatie te interpreteren, zal onderstaande tabel gebruikt worden¹⁷²:

$r < .20$	zeer lage correlatie	verwaarloosbaar verband
$.20 < r < .40$	lage correlatie	aanwezig maar zwak verband
$.40 < r < .70$	matige tot hoge correlatie	duidelijk verband
$.70 < r < .90$	hoge correlatie	sterk verband
$r > .90$	zeer hoge correlatie	zeer sterk verband

¹⁷² Uit: C. DEBACKER, PPT, *Workshop experiment en survey: analyse*, Departement Communicatiewetenschappen, Universiteit Antwerpen.

De hypothese dat men naarmate men ouder wordt, meer ‘avers’ staat tegenover belastingfraude, zal bevestigd worden wanneer er sprake is van een negatieve correlatie tussen de gemiddelde leeftijd en de gevonden gemiddelde attitude. Naarmate de leeftijd toeneemt, zal men de situatie immers ‘lager’ plaatsen, hetgeen betekent dat men meer ‘avers’ staat tegenover de situatie. A *contrario* wordt de hypothese ontkracht wanneer echter een positieve correlatie gevonden wordt.

Om na te gaan of er qua leeftijd ook een verschil merkbaar is tussen enerzijds jonge respondenten en anderzijds oudere respondenten, worden de respondenten opgedeeld in de volgende **drie groepen van leeftijdscategorieën**: een eerste groep omvat de respondenten tussen 18 en 25 jaar, de respondenten van een tweede groep zijn tussen 26 en 49 jaar oud en ten slotte omvat de oudste categorie de respondenten van 50 jaar en ouder¹⁷³.

Vervolgens wordt telkens een *one-way ANOVA* test toegepast om na te gaan of de vooropgestelde leeftijdscategorieën een verschillende attitude hebben ten opzichte van het spectrum van belastingfraude en onderling van elkaar afwijken wat betreft hun gemiddelde attitude ten opzichte van de verschillende situaties.

§2. Attitude per situatieomschrijving

2.1. Expatregeling

109. De stellingen meten allen de attitude ($\alpha = .82 > 0.7$). Uit een verdere analyse blijkt dat geen stelling hoeft te worden weggelaten opdat de *reliability* verhoogd zou worden.

¹⁷³ Deze opdeling werd gebaseerd op de gehanteerde opdeling zoals van toepassing bij de vierde justitiebarometer. Een verder opdeling naar de oudere respondenten zoals hierbij voorhanden is- de derde groep wordt hier nogmaals onderverdeeld- werd achterwege gelaten in dit onderzoek, gezien niet veel respondenten uit die laatste, verdere opdeling aanwezig zijn. zie: HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE, *Vierde Justitiebarometer 2014*, 2.

110. Bovendien correleren de vragen omtrent de overtreding ($M = 1.87$, $SD = 0.84$) en omtrent de sanctie ($M = 1.74$, $SD = 0.89$) positief met elkaar en dit op een significante wijze ($r = .73$, $p < .01$). Er is hierbij sprake van een hoge correlatie, een sterk verband ($.7 < r < .9$).

111. Gevonden wordt dat aan de expatregeling gemiddeld een score van '2' wordt toegekend op de attitudeschaal ($M = 2.16$, $SD = 0.55$). Respondenten nemen gemiddeld dus een eerder positieve attitude aan ten opzichte van de omschreven situatie: men staat dus 'eerder avers' tegenover de situatie en men is dus eerder negatief ten opzichte van het 'profiteren' van deze regeling.

112. Er is hierbij sprake van een niet-significante, negatieve correlatie tussen de gemiddelde leeftijd en de gemiddelde attitude ($r = -0.10$, $p > .05$). Hoe ouder de respondent, hoe 'averser' men staat ten opzichte van deze expatregeling. Dit verband is, gelet op de zeer lage correlatie, echter verwaarloosbaar ($r < .20$).

De jongste respondenten nemen gemiddeld een negatievere attitude in ($M = 2.29$, $SD = 0.51$) in vergelijking met de respondenten van groep 2 en 3 (respectievelijk: $M = 2.14$, $SD = 0.58$; $M = 2.09$, $SD = 0.52$) en staan dus bijgevolg soepeler tegenover deze belastingontwijking. De oudere respondenten staan bijgevolg 'averser' ten opzichte van deze situatie dan de jongste respondenten. De oudste respondenten staan het meest terughoudend ten opzichte van de expatregeling in vergelijking met de anderen, gezien zij de situatie het 'laagst' rangschikken.

De leeftijdscategorieën verschillen onderling echter niet significant van mekaar wat betreft de gemiddelde attitude ten aanzien van de expatregeling ($F(2, 177) = 1.50$, $p > .05$). Zo verschilt groep 1 niet significant van groep 2 ($p > .05$) of van groep 3 ($p > .05$) en ook de groepen 2 en 3 verschillen onderling niet significant van elkaar ($p > .05$).

2.2. Verkoop 'in het zwart'

113. Om te beginnen meten de vier stellingen inderdaad hetzelfde: de attitude ($\alpha = .78 > .7$). De verdere analyse gebeurt echter op basis van slechts drie stellingen: de stelling '*deze situatie houdt een overtreding van de wet in*' wordt weggelaten, gezien dan een hogere *reliability* bekomen wordt ($\alpha = .83$).

114. Wat betreft de stellingen onderling kan worden gesteld dat de gemiddelde repons met betrekking tot de stellingen omtrent de overtreding ($M = 1.78$, $SD = 0.73$) en omtrent de sanctie ($M = 1.87$, $SD = 0.81$) positief met elkaar correleren en dit op een significante wijze ($r = .66$, p

<.01). Er is hierbij sprake van een matige tot hoge correlatie, zodoende is het verband duidelijk aanwezig ($.4 < r < .7$). Naarmate men meer van mening is dat de situatie van de verkoop 'in het zwart' een overtreding van de wet inhoudt, vindt men ook meer dat deze situatie gesanctioneerd dient te worden.

115. Gemiddeld wordt aan de situatie van de verkoop 'in het zwart' een waarde '2' toegekend, hetgeen wil zeggen dat men gemiddeld 'eerder avers' staat tegenover deze situatie ($M = 1.93$, $SD = 0.80$).

116. Er is sprake van een significante, negatieve correlatie tussen enerzijds de gemiddelde leeftijd van de respondenten en de gemiddelde attitude ten opzichte van de situatie ($r = -.26$, $p < .01$). Naarmate men ouder wordt, staat men 'averser' tegenover de situatie. Wel gaat het hierbij om een lage correlatie, hetgeen wil zeggen dat het verband aanwezig is, maar zwak van aard is ($.20 < r < .40$).

Wat betreft de leeftijdscategorieën, staan alle categorieën van respondenten gemiddeld 'eerder avers' ten opzichte van deze fraudesituatie (groep 1: $M = 2.31$, $SD = 0.82$; groep 2: $M = 1.91$, $SD = 0.74$; groep 3: $M = 1.72$, $SD = 0.80$). Wel kennen de jongste respondenten gemiddeld een hogere waarde toe in vergelijking met de oudere leeftijdscategorieën. Dit wil zeggen dat de jongste respondenten een soepelere houding aannemen ten aanzien van deze fraudesituatie in vergelijking met de oudere respondenten. De oudste respondenten nemen bovendien de 'meest averse' houding in.

Verder verschillen de leeftijdscategorieën onderling significant ($F(2,177) = 6.10$, $p < .05$). De jongste respondenten verschillen significant van de respondenten uit groep 3 ($p < .05$), alsook met betrekking tot de respondenten van groep 2 ($p < .05$). Groepen 2 en 3 verschillen echter niet significant van elkaar ($p > .05$).

2.3. Restaurantticket

117. Wat betreft de situatie van het restaurantticketje meten de stellingen allen de attitude ($\alpha = .85 > .7$). De eerste stelling ('*deze situatie houdt een overtreding van de wet in*') zal echter worden weggelaten in de verdere analyse, gezien dan een hogere *reliability* mogelijk is ($\alpha = .89$).

118. De stellingen omtrent de overtreding ($M = 1.95$, $SD = 0.82$) en de sanctie ($M = 1.95$, $SD = 0.91$) correleren positief met elkaar en dit op een significante wijze ($r = .75$, $p < .01$). Er is

hierbij sprake van een hoge correlatie, hetgeen duidt op een sterk verband ($.7 < r < .9$). Naarmate men meer meent dat de situatie een overtreding inhoudt van de wet, dient deze situatie ook sterker te worden gesanctioneerd.

119. Gemiddeld staan de respondenten ‘eerder avers’ ten opzichte van deze situatie, gezien een gemiddelde waarde van ‘2’ wordt toegekend ($M = 2.00$, $SD = 0.88$).

120. Tussen de gemiddelde leeftijd en de gemiddelde attitude is er sprake van een significante, negatieve correlatie: des te ouder men wordt, des te ‘averser’ men tegenover deze fraudesituatie staat ($r = -.29$, $p < .01$). Het gaat hierbij wel om een lage correlatie: de correlatie is aanwezig, maar er is een zwak verband ($.20 < r < .40$).

De jongste respondenten nemen gemiddeld een negatievere attitude in ($M = 2.49$, $SD = 0.82$) in vergelijking met de respondenten uit groep 2 ($M = 2.00$, $SD = 0.92$) en groep 3 ($M = 1.70$, $SD = 0.73$). De jongeren staan dus gemiddeld ‘minder avers’ tegenover dit typegeval dan de ouderen. De oudste respondentengroep neemt hierbij de meest positieve attitude in en staan zo het ‘meest avers’ tegenover de situatie.

De leeftijdscategorieën verschillen onderling significant van mekaar op vlak van de attitude met betrekking tot deze situatie ($F(2, 177) = 9.14$, $p < .05$). De respondenten van groep 1 verschillen significant van de respondenten van groep 2 ($p < .05$), ook groep 1 en groep 3 verschillen significant van elkaar ($p < .05$).

2.4. Domiciliefraude

121. De stellingen meten allen de attitude ($\alpha = .705 > .7$), toch zal in de verdere analyse de stelling: ‘dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig’ weggelaten worden, gezien zo een hogere *reliability* geldt ($\alpha = .710$).

122. Verder correleren ook bij deze situatie de stellingen omtrent de overtreding ($M = 1.38$, $SD = 0.63$) en omtrent de sanctie ($M = 1.33$, $SD = 0.61$) positief met elkaar en dit op een significante wijze ($r = .53$, $p < .01$). Er is hierbij sprake van een matige tot hoge correlatie: een duidelijk verband geldt ($.4 < r < .7$). Naarmate men meer vindt dat de praktijk van domiciliefraude een overtreding van de wet inhoudt, dient deze praktijk ook sterker te worden aangepakt en gesanctioneerd.

123. Gemiddeld wordt de situatie een waarde van '1' toegekend ($M=1.34$ $SD=0.58$). Men staat gemiddeld tot erg 'avers' ten opzichte van de praktijk van domiciliefraude.

124. Er is hierbij sprake van een negatieve, niet-significante correlatie ten opzichte van de gemiddelde leeftijd ($r = -.30$, $p >.05$). Naarmate men ouder wordt, staat men dus 'averser' tegenover domiciliefraude. Het verband is echter te verwaarlozen, gelet op de zeer lage correlatie ($r <.20$).

De categorie van de jongste respondenten codeert de situatie gemiddeld 'hoger' op de attitudeschaal ($M =1.43$, $SD =0.68$) en neemt zo een 'minder averse' houding aan dan de respondenten uit groep 2 ($M =1.31$, $SD =0.55$) en groep 3 ($M =1.35$, $SD =0.55$). De tweede leeftijdscategorie neemt de meest 'averse' positie in tegenover de situatie.

De leeftijdscategorieën verschillen daarentegen onderling niet significant wat betreft de gemiddelde attitude ten aanzien van deze praktijk ($F (2, 177) = .56$, $p >.05$). Groep 1 verschilt niet significant van groep 2 ($p >.05$) of groep 3 ($p >.05$). Ook de groepen 2 en 3 verschillen niet significant van elkaar ($p >.05$).

2.5. Witwasmisdrijf

125. Eerst dient te worden opgemerkt dat de vier vragen naar de attitude geen adequaat level van onderlinge betrouwbaarheid oplevert ($\alpha = .63 < .7$). Uit een verder analyse blijkt echter dat de *reliability* niet significant verhoogd kan worden. Wel kan de stelling 'deze situatie vind ik aanvaardbaar' weggelaten worden, opdat toch een betere *reliability* van toepassing is ($\alpha = .65$).

126. De stellingen omtrent de overtreding ($M=1.39$, $SD=0.66$) en omtrent de sanctie ($M=1.24$, $SD=0.59$) correleren positief met elkaar en dit op een significante wijze ($r = .47$, $p < .01$). Er is hierbij sprake van een matige tot hoge correlatie: een duidelijk verband is merkbaar ($.4 < r < .7$). Naarmate men meer vindt dat de situatieomschrijving van de drugsdealer een overtreding inhoudt van de wet, is men ook meer van mening dat deze situatie gestraft dient te worden.

127. Gemiddeld wordt de situatie van de drugsdealer een waarde '1' toegekend ($M =1.33$, $SD =0.58$). Men neemt een positieve attitude in, hetgeen binnen dit onderzoek wil zeggen dat men gemiddeld tot erg 'avers' staat ten opzichte van deze fraudesituatie.

128. Verder kan over de correlatie tussen deze gemiddelde attitude en de gemiddelde leeftijd van de respondenten gesteld worden dat er sprake is van niet-significante, negatieve correlatie

($r = -.11$, $p > .05$). Hoe ouder men wordt, hoe ‘meer avers’ men staat ten opzichte van de fraudesituatie. De correlatie is hierbij echter zeer laag waardoor men van een verwaarloosbaar verband moet spreken ($r < .20$).

De jongste respondenten nemen gemiddelde een ‘minder averse’ houding in ($M = 1.47$, $SD = 0.73$) in vergelijking met de respondenten uit groep 2 ($M = 1.33$, $SD = 0.54$) en groep 3 ($M = 1.26$, $SD = 0.53$). De oudste groep neemt bovendien de meest ‘averse’ houding in.

De leeftijdscategorieën verschillen echter onderling niet significant van mekaar wat betreft hun attitude ten opzichte van de fraudesituatie ($F(2, 177) = 1.14$, $p > .05$). Zo verschilt de groep van de jongste respondenten niet significant met de andere groepen (zowel ten opzichte van groep 2 als van groep 3: $p > .05$) en verschillen groep 2 en groep 3 ook niet significant van elkaar ($p > .05$).

Afdeling IV. Evaluatie rangschikking situaties

§1. Toelichting en werkwijze

129. Het tweede luik van het attitudeonderzoek focust op de rangorde van de verschillende situatieomschrijvingen in vergelijking met elkaar en dit per stelling. Hierbij dient te worden opgemerkt dat vijf respondenten de rangschikreeks niet ingevuld hebben: de analyse van deze vragenreeks gebeurt dus op basis van een aantal van 175 respondenten ($N = 175$).

Ook met betrekking tot deze tweede vragenreeks dient de redenering achter de rangschikking voor een goed begrip te worden verduidelijkt:

130. Redenering achter de rangschikking- Wat betreft de stellingen ‘*deze situatie houdt een overtreding van de wet in*’, ‘*de situatie moet worden gesanctioneerd door de wet*’ en ‘*dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig*’ wordt de situatie die op de laatste plaats wordt gezet (5^e plaats) beschouwd als de situatie waar men het minst ‘avers’ tegenover staat, met name: de situatie ‘*die de minste zware overtreding inhoudt*’, ‘*die het minst gesanctioneerd dient te worden*’ en ‘*waarbij de sanctionering als het minst rechtvaardig wordt beschouwd*’. Een *a contrario*-redenering geldt met betrekking tot de situatie die op de eerste plaats gezet wordt: tegenover deze situatie staat men het meest ‘avers’.

131. Opnieuw geldt echter een omgekeerde redenering met betrekking de stelling ‘*deze situatie vind ik aanvaardbaar*’. De situatie die op nummer één wordt gezet, houdt de meest aanvaardbare situatie in: zo staat een individu dus het minst ‘avers’ tegenover de situatie. De situatie die de laatste plaats inneemt, wordt dan weer beschouwd als de minst aanvaardbare situatie: tegenover die situatie staat men het meest ‘avers’.

132. (Her)waardering- De respondenten dienden de verschillende situaties ten opzichte van elkaar te rangschikken. Een codering gaande van ‘1’ tot ‘5’ werd hierbij gehanteerd. Gelet op voormelde redenering dienden de schaalwaarden met betrekking tot de stelling ‘*deze situatie vind ik aanvaardbaar*’ omgedraaid te worden zodat de rangordes in dezelfde richting meegeëvalueerd konden worden met de andere rangschikreeksen.

133. Wanneer de situatie nu dus ‘hoger’ wordt gerangschikt (d.w.z. richting de ‘5’-waarde), wil dit zeggen dat men tegenover deze situatie het ‘minst avers’ staat in vergelijking met de andere situaties. Wanneer de situatie eerder ‘lager’ wordt gerangschikt (d.w.z. richting de ‘1’-waarde), betekent dit dat men het ‘meest avers’ staat tegenover deze situatie in vergelijking met de andere gevallen.

Net als bij de eerste vragenreeks, mag deze complexe basisredenering niet uit het oog worden verloren bij de verdere analyse van de gevonden data.

134. Aan de hand van de rangschikreeks kan de attitude dan over de situaties heen bekeken worden. Hierbij wordt het volgende **stappenplan** gehanteerd:

Per stelling zal de rangorde van de situaties onder de loep worden genomen door middel van een **frequentieanalyse**.

Ook wordt weer een **reliability analyse** uitgevoerd met betrekking tot de vier stellingen om te bepalen welke stellingen dienen te worden meegenomen in de opstelling van de somschaal om zo de **gemiddelde rangorde per situatie** te identificeren. Hierbij wordt consequent steeds de rangschikking over een stelling weggelaten, wanneer door het weglaten van die stelling een hogere betrouwbaarheidswaarde gevonden kon worden.

Verder wordt ook de **correlatie** bekeken tussen de gemiddelde rangorde en de gemiddelde leeftijd (dezelfde interpretatietabel als van toepassing bij de eerste vragenreeks wordt gebruikt, zie *supra* 67, nr. 108).

Alsook wordt een *one-way ANOVA* test uitgevoerd om na te gaan of de voormelde leeftijdscategorieën onderling van elkaar verschillen met betrekking de toegekende rangorde aan de situaties.

§2. Rangorde per situatie over de stellingen heen

135. Vooraleer de rangorde per situatie behandeld wordt, kan naar de frequentietabellen per stelling toe alvast besloten worden dat het witwasmisdrijf steeds op de eerste plaats gerangschikt wordt: men staat dus het meest ‘avers’ tegenover deze situatie. Vervolgens krijgen de situatie van de domiciliefraude en de expatregeling respectievelijk de zilveren en bronzen medaille. De situaties van de verkoop ‘in het zwart’ en het restaurantticket worden echter over de stellingen heen afwisselend op de vierde en laatste plaats geklasseerd.

In wat volgt zal de rangorde per situatie nader worden bekeken.

2.1. Expatregeling

136. Een hoge *cronbach's alpha* wordt gevonden tussen vier stellingen ($\alpha = .91 > .7$). De vier stellingen worden allen meegenomen om de gemiddelde rangorde te bekijken: de situatie met het kaderlid wordt over de vier stellingen heen gemiddeld op de derde plaats gerangschikt ($M = 2.94$, $SD = 0.92$).

137. Er is hier sprake van een positieve, niet-significante correlatie met de gemiddelde leeftijd ($r = .03$, $p > .05$). Het gaat hierbij om een zeer lage correlatie, en dus om een verwaarloosbaar verband ($r < .2$). Naarmate men ouder wordt, rangschikt men de situatie dus ‘hoger’ qua rangorde en neemt men een ‘minder averse’ houding in.

De jongste respondenten rangschikken de expatregeling gemiddeld ‘lager’ ten opzichte van de oudste groep (groep 1: $M = 2.92$, $SD = 1.12$; groep 3: $M = 3.07$, $SD = 0.79$). Zo staan de oudste respondenten dus gemiddeld het ‘minder avers’ tegenover de situatie dan de jongste respondenten. De tweede groep staat echter het ‘meest avers’ tegenover de expatregeling ($M = 2.87$, $SD = 0.91$).

De leeftijdscategorieën verschillen echter onderling niet significant van elkaar ($F(2, 172) = .82$, $p > .05$).

2.2. Verkoop 'in het zwart'

138. Een *cronbach's alpha* van hoger dan .7 wordt gevonden ($\alpha = .859 > .70$), toch wordt om de gemiddelde positie van de verkoop 'in het zwart' na te gaan, slechts rekening gehouden met drie stellingen: de stelling 'deze situatie vind ik aanvaardbaar' wordt weggelaten in de verder analyse, gezien dan een hogere *reliability* wordt gevonden ($\alpha = .861$).

De verkoop 'in het zwart' wordt gemiddeld op de vierde plaats gerangschikt ($M = 4.02$, $SD = 0.97$).

139. Er is sprake van een positieve, niet-significante correlatie met betrekking tot de gemiddelde leeftijd ($r = .84$, $p > .05$). Naarmate men ouder wordt, kent men de situatie een 'hogere' rangorde toe, hetgeen wil zeggen dat men 'minder avers' staat tegenover de situatie in vergelijking met een jongere leeftijd. Het gaat hierbij om een hoge correlatie: er is sprake van een sterk verband ($.70 < r < .90$).

De jongste respondenten rangschikken de situatie van de verkoop in het zwart gemiddeld 'lager' ten opzichte van de oudere respondenten van de tweede en derde groep (groep 1: $M = 3.90$, $SD = 1.02$; groep 2: $M = 4.02$, $SD = 0.90$; groep 3: $M = 4.10$, $SD = 1.06$) en staan dus gemiddeld 'averser' tegenover de situatie. De oudste respondenten nemen hierbij de 'minst averse' houding in, gezien zij de situatie het 'hoogst' rangschikken.

De respondenten van de verschillende leeftijdscategorieën verschillen echter onderling niet significant van elkaar wat betreft de gemiddelde rang die ze aan de situatie toekennen ($F(2, 172) = .45$, $p > .05$).

2.3. Restaurantticket

140. De stellingen worden onderling betrouwbaar gevonden ($\alpha = .78 > .7$). Om de gemiddelde positie van de situatie van het restaurantticket na te gaan, wordt verder enkel gekeken naar de rangschikking over drie stellingen, gezien de *cronbach's alpha* verhoogd werd door de stelling 'deze situatie vind ik aanvaardbaar' weg te laten ($\alpha = .82$).

Gemiddeld werd de situatie over de stellingen heen ook op een vierde plaats gerangschikt ($M = 4.19$, $SD = 0.78$) Toch wordt deze situatie 'hoger' gerangschikt dan de verkoop 'in het zwart' (Vgl. *supra* 76, nr. 138) en bekleedt deze situatie dus de laatste, vijfde plaats in de rangschikking: men staat dus gemiddeld het 'minst avers' tegenover deze situatie

141. Wat betreft de gemiddelde rangschikking bestaat er een negatieve, niet-significante correlatie met de gemiddelde leeftijd ($r = -.11$, $p > .05$). Naarmate men ouder wordt, zou men de situatie ‘lager’ rangschikken: men zou dus een ‘aversere’ houding aannemen. Dit verband is echter verwaarloosbaar, gezien de zeer lage correlatie ($r < .20$).

De jongste respondenten rangschikken de situatie gemiddeld ‘hoger’ dan de oudste respondenten (respectievelijk: $M = 4.24$, $SD = 0.81$; $M = 4.02$, $SD = 0.75$) en staan dus gemiddeld ‘minder avers’ tegenover de situatie. De tweede groep rangschikt de situatie dan weer ‘hoger’ dan de jongste respondenten ($M = 4.27$, $SD = 0.80$) en neemt zo de ‘minst averse’ positie in. De oudste respondenten nemen dan weer de ‘meest averse’ positie in. De respondenten verschillen echter onderling niet significant van elkaar ($F(2,172) = 1.79$, $p > .05$).

2.4. Domiciliefraude

142. De vier stellingen meten inderdaad de attitude met betrekking de situatie van de domiciliefraude ($\alpha = .82 > .70$). Door de derde stelling ‘*deze situatie vind ik aanvaardbaar*’ weg te laten, kan een hogere *reliability* worden gevonden ($\alpha = .84$). Zo wordt domiciliefraude gemiddeld op de tweede plaats gerangschikt ($M = 2.31$, $SD = 0.72$).

143. De gemiddelde leeftijd correleert positief op niet-significante wijze met betrekking tot de gemiddelde rangschikking van de domiciliefraude over de stellingen heen ($r = .11$, $p > .05$). Naarmate men ouder wordt, rangschikt men de situatie ‘hoger’ en neemt men een ‘minder averse’ houding in. De correlatie is echter zeer laag: het verband is dus te verwaarlozen ($r < .20$).

De jongste groep van respondenten rangschikt domiciliefraude gemiddeld ‘lager’ dan de oudere respondenten (groep 1: $M = 2.15$, $SD = 0.73$; groep 2: $M = 2.33$, $SD = 0.69$; groep 3: $M = 2.40$, $SD = 0.76$). Zo staan de jongste respondenten dus het ‘meest avers’ tegenover de situatie. De oudste groep rangschikt de situatie daarentegen het ‘hoogst’ en nemen zo de ‘minst averse’ positie in. De leeftijdscategorieën verschillen hierbij onderling niet significant van mekaar ($F(2,172) = 1.27$, $p > .05$).

2.5. Witwasmisdrijf

144. De vier stellingen zijn onderling betrouwbaar ($\alpha = .82 > .7$). In de verdere analyse wordt de stelling ‘*deze situatie vind ik aanvaardbaar*’ echter achterwege gelaten, gezien dan een hogere *reliability* geldt ($\alpha = .86$).

Zo wordt gevonden dat het witwasmisdrijf gemiddeld op de eerste positie gewaardeerd wordt ($M = 1.55, SD = 0.94$).

145. Tussen de gemiddelde leeftijd en de gemiddelde rangschikking van het drugsmisdrijf bestaat bovendien een negatieve, niet-significante correlatie ($r = -.10, p > .05$). Naarmate men ouder wordt, rangschikt men het witwasmisdrijf ‘lager’ en neemt men dus een ‘meer averse’ houding aan. Het verband is echter verwaarloosbaar ($r < .2$).

De leeftijdscategorieën verschillen niet significant van elkaar ($F(2, 172) = 1.71, p > .05$). De jongste respondenten rangschikken de situatie gemiddeld ‘hoger’ ten opzicht van de oudste groepen en zij nemen hierbij dus de ‘minst averse’ positie in. (groep 1: $M = 1.80, SD = 1.10$; groep 2: $M = 1.51, SD = 0.94$; groep 3: $M = 1.44, SD = 0.83$). De oudste respondenten ordenen de situatie het ‘laagst’ en staan dus het ‘meest avers’ tegenover de situatie.

Afdeling V. Overzicht van de bevindingen

146. In wat volgt zullen de belangrijkste bevindingen nogmaals worden geduid.

Wat betreft de eerste vragenreeks die peilt naar de attitude per situatie, kan eerst en vooral worden besloten dat de **stellingen betreffende de overtreding enerzijds en de sanctie anderzijds, met betrekking tot alle situaties positief correleren en dit op een significante wijze**. Deze bevinding betekent dat de stellingen inderdaad op dezelfde manier bijdragen aan de vormgeving van de attitude (zie *supra* 57, nr. 87): naarmate men meer vindt dat de situatie een overtreding van de wet inhoudt, is men ook sterker van mening dat deze situatie dient te worden gesanctioneerd.

147. Omtrent de attitude ten aanzien van de verschillende situatieomschrijvingen kan verder worden besloten dat alle typegevallen binnen de notie van ‘belastingfraude’ worden gesitueerd. Voor geen enkele situatieomschrijving werd immers een (eerdere) negatieve attitude gevonden (een gemiddelde waarde van ‘3’ of ‘4’), hetgeen wil zeggen dat men (eerder) ‘niet avers’ zou staan tegenover de situaties. Alle situaties werden integendeel op de positieve zijde van de

attitudeschaal gesitueerd. **Men staat dus (eerder) ‘avers’ tegenover alle situaties. Hieruit kan dus worden afgeleid dat alle situaties als belastingfraude worden aanzien, wat vooral opmerkelijk is in het geval van de wettelijk toegelaten expatregeling.**

148. Er bestaat wel een **nuanceverschil** tussen de verschillende situaties in die zin dat men gemiddeld ‘eerder avers’ staat tegenover de situaties van de expatregeling, het restaurantticket en de verkoop ‘in het zwart’: deze worden immers gemiddeld aangeduid met een waarde ‘2’ op de waardeschaal. Daarnaast staat men ‘avers’ tegenover de praktijk van de domiciliefraude, alsook met betrekking tot het witwasmisdrijf, gezien deze beide gevallen worden aangeduid met een waarde ‘1’.

Het voormelde nuanceverschil kan bovendien ook worden teruggevonden in de rangschikvolgorde (de tweede vragenreeks). Het witwasmisdrijf en de domiciliefraude werden hierbij gemiddeld op de eerste en tweede plaats gerangschikt, hetgeen aangeeft dat men tegenover deze situaties het ‘meest avers’ staat.

Vervolgens werd aan de **situatie van de expatregeling** gemiddeld een derde plaats toegekend: dit betekent dat men **gemiddeld ‘meer avers’ staat tegenover deze gunstregeling dan ten opzichte van de situaties van de verkoop in het zwart en het restaurantticket.**

Men staat hierbij wel het ‘minst avers’ tegenover de situatie van het restaurantticket, gezien deze net iets ‘hoger’ wordt gerangschikt dan de situatie van de verkoop ‘in het zwart’ (zie *supra* 76, nr. 140). Ook naar de eerste vragenreeks, stond men net wat ‘averser’ tegenover de situatie van het restaurantticket dan tegeover de verkoop in het zwart (Vgl. *supra* 71, nr. 119 en *supra*, 70, nr. 115).

149. Uit bovenstaande uiteenzetting kan echter worden besloten dat de respondenten niet van mening zijn dat er een geval van ‘belastingontwijking’ voorkomt binnen de voorgestelde selectie van typegevallen. Hierbij wordt de mogelijke hypothese dat tenminste in de geesten van de respondenten de **expatregeling wel degelijk belastingontduiking is**, bevestigd.

Zo kan worden gesteld dat de **grens tussen toegelaten belastingontwijking en niet-toegelaten belastingontduiking** inderdaad niet al te zwart op wit kan worden beschouwd. **De grens wordt met andere woorden anders gepercipieerd dan dat de wet bepaalt.**

De bevinding dat men ‘averser’ staat tegenover de expatregeling ten opzichte van de verkoop ‘in het zwart’ en de situatie van het restaurantticket is immers opvallend, in de zin dat de

vooropgestelde situatie van belastingontwijking zo als ‘erger’ wordt beschouwd dan de situaties die door de wet wel als belastingontduiking worden beschouwd.

150. Naar de invloed van de leeftijd op de attitude, kan met betrekking tot de attitude per typegeval worden besloten dat er steeds een negatieve correlatie gevonden werd met de gemiddelde attitude: **naarmate men ouder wordt, staat men ‘averser’ tegenover de situaties. Deze bevinding bevestigt dus de vooropgestelde hypothese.**

Wel dient deze bevestiging te worden afgezwakt, gezien slechts een significante, negatieve correlatie werd gevonden met betrekking de situaties van het restaurantticket en de verkoop ‘in het zwart. Precies twee situaties van ‘gewone’ fiscale fraude die door de respondenten als ‘minder ernstig’ worden beoordeeld dan de expatregeling (belastingontwijking). Bovendien was hierbij telkens sprake van een lage correlatie zodat een zwak verband geldt.

De hypothese dat men naarmate men ouder wordt, ‘meer avers’ komt te staan tegenover belastingfraude wordt eveneens meestal bevestigd wanneer de respondenten worden onderverdeeld in verschillende drie leeftijdscategorieën. Zo wordt naar de eerste vragenreeks met betrekking tot alle situaties vastgesteld dat de jongste respondenten de ‘hoogste waarde’ toekenden en dus het ‘minst avers’ staan tegenover die situaties in vergelijking met de oudere respondenten. Zo wordt bovendien haast altijd vastgesteld dat de oudste respondenten (groep 3) de ‘laagste’ waarde toekenden en dus het ‘meest avers’ zijn van de leeftijdsgroepen. Enkel naar de praktijk van de domiciliefraude toe werd vastgesteld dat de middelste respondenten (groep 2) het ‘meest avers’ zijn en dus nog ‘averser’ staan tegenover die praktijk dan de oudste categorie.

Wel dient ook deze bevestiging van de hypothese te worden genuanceerd, in de zin dat weer enkel een significant verschil tussen de leeftijdscategorieën werd gevonden met betrekking tot de situatie van het restaurantticket en de verkoop ‘in het zwart.’

151. Wat betreft de invloed van de leeftijd op de rangschikking van de situaties kan worden besloten dat de hypothese slechts bevestigd wordt bij twee situaties: met name voor wat betreft de situatie omtrent het restaurantticket en het witwasmisdrijf. Bij deze situaties is er sprake van een negatieve correlatie tussen de gemiddelde leeftijd en de gemiddelde rangorde: naarmate men ouder wordt, rangschikt men deze situaties ‘lager’, zodoende staat men ‘averser’ tegenover beide situaties. Deze bevinding is ook geldig met betrekking tot de vergelijking tussen de verschillende leeftijdscategorieën: de oudste groep rangschikt beide situaties ‘lager’

in vergelijking met de andere leeftijdsgroepen. Let wel dat deze correlatie telkens niet-significant is en bovendien zeer laag, zodat er sprake is van een te verwaarlozen verband.

Bij de andere drie situaties wordt echter zelfs een positieve correlatie gevonden: naarmate men ouder wordt rangschikt men de situaties van de expatregeling, de verkoop ‘in het zwart’ en de praktijk van de domiciliefraude ‘hoger’ en is men dus ‘minder avers’ binnen de rangschikking. Deze bevinding stemt overeen met de onderlinge rangschikking wat betreft de verschillende leeftijdscategorieën. De hypothese wordt hier dus niet bevestigd, laat staan op significante wijze.

DEEL IV. CONCLUSIE

152. Met het attitudeonderzoek uit dit werkstuk gingen we op zoek naar een antwoord op enkele onderzoeksvragen. De voornaamste **onderzoeksvraag** werd als volgt geformuleerd: *“Welke attitude hebben de (Vlaamse) belastingplichtigen omtrent het spectrum van belastingfraude (binnen de personenbelasting) en stemt deze attitude overeen met de wettelijke inschatting van belastingfraude?”*

153. Binnen dit kader werd ook de volgende aanvullende **sub-onderzoeksvraag** gesteld, met het oog op leeftijd als mogelijke beïnvloedende factor wat betreft de attitude: *“Heeft de leeftijd van de belastingplichtige een invloed op deze attitude en in hoeverre kan een verschil in attitude worden vastgesteld tussen jonge en oudere belastingplichtigen?”*. Bij deze vraag werd uitgegaan van de **hypothese** dat naarmate men ouder wordt, men meer terughoudend (‘avers’) staat tegenover belastingfraude.

154. Zo peilde de eerste onderzoeksvraag dus naar de attitude van de (Vlaamse) belastingplichtigen omtrent het brede spectrum van belastingfraude (binnen de personenbelasting) en of deze attitude overeenstemt met de wettelijke inschatting ervan.

Wat betreft de gevonden attitude van de respondenten kan worden besloten dat de **notie van belastingfraude die deze respondenten hebben een bredere invulling krijgt dan de wettelijke**: de situatieomschrijving conform het typegeval van de expatregeling die volgens de wet duidelijk ‘belastingontwijking’ inhoudt -en dus een toegelaten praktijk is- wordt door de respondenten wel als feitelijke belastingfraude aanzien.

Dit antwoord wordt nog versterkt door de bevinding dat de respondenten **tegenover alle onderzochte situaties/ typegevallen gemiddeld ‘eerder avers’ of ‘avers’ staan**. Zo worden al deze situatieomschrijvingen/ typegevallen onder de notie van belastingfraude begrepen en staan de respondenten op zijn minst eerder negatief ten opzichte van diegenen die deze vormen van belastingfraude, belastingontduiking of zelfs belastingontwijking toepassen.

Waar de wet een grens stelt en het spectrum van de belastingfraude beperkt tot wat in deze studie via vier typegevallen wordt beschreven, wordt deze grens naar de invulling

van de attitude toe zelfs overschreden. De grens tussen toegelaten belastingontwijking en niet-toegelaten belastingontduiking is niet alleen ‘dun’, maar de perceptie van de respondenten en hun attitude tegenover het typegeval van (wettelijke) belastingontwijking is zelfs zondermeer grensoverschrijdend.

155. Nog meer opzienbarend is wellicht dat men gemiddeld behoorlijk wat ‘averser’ staat tegenover de expatregeling (*de jure* belastingontwijking) als dit wordt afgewogen ten opzichte van twee gevallen van belastingontduiking (‘gewone’ fiscale fraude), die allebei dus volgens de wet als werkelijke belastingfraude omschreven worden, met name de verkoop ‘in het zwart’ en het inbrengen van privé-restaurantticketjes als beroepsmatige aftrekpost. Deze bevinding geeft weer dat volgens de attitude van de respondenten dit wettelijke geval van belastingontwijking niet alleen de grens oversteekt naar belastingontduiking, maar ook dat ze zelfs dieper het ‘buitenland’ inrijdt naar een niveau dat zelfs gevallen van ‘gewone’ fiscale fraude achter zich laat.

156. Conform deze vaststelling kan toch wel besloten worden dat het ‘gebruik’ van de expatregeling eerder als ‘misbruik’ beschouwd wordt. Alhoewel dit uitdrukkelijk niet binnen de scope van dit werkstuk ligt, is een dergelijke constatacie ongetwijfeld voer voor verder onderzoek. Het is aan de wetgever en de rechter om al dan niet uit deze vaststelling verder conclusies te trekken.

Op zijn minst kan worden aangenomen dat de lijn tussen het legaal ontwijken van belastingen en het illegaal ontduiken van belastingen in de attitude van de gemiddelde Vlaming in bepaalde gevallen als bepaald zeer dun wordt waargenomen door onze respondenten. Wetgevende initiatieven naar de aanpak van grensgevallen binnen wat momenteel belastingontwijking is, zouden wel eens een breder draagvlak kunnen hebben dan wat men misschien veronderstelt?

157. De sub-onderzoeksvraag onderzocht vervolgens de mogelijke invloed van leeftijd op de attitude. Hierbij werd de hypothese getoetst dat men, naarmate men ouder is/wordt, ‘averser’ tegenover belastingfraude staat, getoetst en of er bijgevolg een duidelijk verschil merkbaar is tussen de attitude ten opzichte van het brede spectrum van belastingfraude van de zogenaamde ‘jonge’ en ‘oude(re)’ respondenten.

Met betrekking tot deze onderzoeksvragen moet besloten worden dat via dit onderzoek een leeftijdsgebonden invloed/verschil slechts zeer matig en amper significant kan worden vastgesteld. Er wordt inderdaad naar elke typegeval toe een negatieve correlatie gevonden tussen de gemiddelde leeftijd en de gemiddelde attitude: naarmate men ouder is/wordt, staat men 'averser' tegenover (de verschillende typegevallen van) belastingfraude. Deze bevestiging van de hypothese wordt echter sterk afgezwakt doordat maar voor twee gevallen (van de vijf) een (zwak) significant verband gevonden wordt. Net de twee typegevallen van belastingfraude die als 'minder ernstig' worden beoordeeld dan het geval van belastingontwijking. Toch daagt dit uit tot verder en uitgebreider onderzoek ter zake.

Daarnaast wordt ook naar de opdeling in leeftijdscategorieën toe vastgesteld dat de jongste respondenten telkens het 'minst avers' stonden tegenover de typegevallen van belastingfraude (en belastingontwijking) in vergelijking met de oude(re) respondenten. De oudste respondenten namen vier van de vijf keer de 'meest averse' positie in. Toch wordt ook deze bevestiging van de hypothese afgezwakt omdat er amper significante verschillen werden gevonden tussen de drie leeftijdscategorieën.

Bovendien wordt aangaande de rangschikreeks in drie van de vijf situaties zelfs een positieve correlatie gevonden tussen de gemiddelde leeftijd en de gemiddelde attitude: hoe ouder men wordt, hoe men 'minder avers' men staat tegenover de beschreven situaties. Slechts voor twee typegevallen wordt een negatieve correlatie gevonden die de hypothese bevestigt: naarmate men ouder wordt, rangschikt men de situatie zodanig dat men er 'averser' tegenover staat. De verschillen zijn echter niet significant.

Aan de hand van deze resultaten kan dus maximaal een vermoeden van correlatie genoteerd worden. Wat leeftijd betreft, wordt het buitenlands onderzoek waarin geen definitief en onweerlegbaar verband is vastgesteld, bevestigd. **Hooguit kan een tendens worden vermoed, maar de hypothese kan niet sterk hard worden gemaakt.**

158. Natuurlijk ben ik mij er wel degelijk van bewust dat de *scope van dit werkstuk onvermijdelijk vrij beperkt is*, vooral gezien (maar) vijf typegevallen behandeld werden. Ondanks dat overwegend een hoger opgeleid publiek bereikt werd, maak ik mij toch sterk dat de 180 respondenten een redelijk representatief beeld geven aangaande de attitude van de Vlaamse belastingplichtige ten opzichte van belastingfraude, weliswaar (enkel) binnen de personenbelasting.

Daarom kan binnen het brede spectrum van belastingfraude waarbij in het surveyonderzoek ook een geval van belastingontwijking werd opgenomen, naar mijn mening (hetzij voorzichtig) een belangrijke conclusie getrokken worden die kan aanzetten tot het voeren van voortgezet onderzoek. **De perceptie van de Vlaamse belastingplichtige tegenover het al dan niet legitieme (niet) betalen van belastingen komt niet altijd overeen met de wettelijke bepalingen hieromtrent.** Verder onderzoek naar de attitude omtrent belastingfraude bij Waalse en Brusselse belastingplichtigen zou belangrijke extra politieke en beleidsinformatie kunnen opleveren, maar ook voor Vlaanderen is natuurlijk uitgebreider onderzoek aangewezen om, gelet op de beperkte steekproef van dit onderzoek, meer definitieve conclusies te kunnen trekken,.

Een stiekeme hoop is in ieder geval dat dit werkstuk wanneer het opgepikt zou worden voor de wetgever een kleine aanzet kan zijn om vanuit een breder draagvlak de strijd tegen belastingfraude te verfijnen en waar nodig op te voeren.

BIBLIOGRAFIE

RECHTSLEER

(Bijdragen in) boeken

- AFSCHRIFT, T., *Fiscaal Misbruik*, Gent, Larcier, 2013, 275 p.
- ALBARRACIN, D., JOHNSON, B.T. en ZANNA, M.P., *The handbook of attitudes*, New Jersey, Lawrence erbiem associates publishers, 2005, 826 p.
- ALBINSKY, M., *Survey-research: een methode van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Antwerpen, Spectrum, 1967, 200 p.
- ANDRES, L., *Designing & doing survey research*, Londen, Sage, 2013, 197 p.
- BAARDA, B., *Dit is onderzoek! Handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2014, 192 p.
- BAARDA, B., *Research. This is it!, Guidelines how to design, perform and evaluate quantitative and qualitative research*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2014, 183 p.
- BAARDA, B., BAKKER, E., BOULLART, A., JULSING, M., FISCHER, T., PETERS, V., VAN DER VELDEN, T., *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2013, 297 p.
- BAARDA, B., BAKKER, E., FISCHER, T., JULSING, M., VAN VIANEN, R. en VAN DER HULST, M., *Basisboek methoden en technieken: kwantitatief praktijkgericht onderzoek op wetenschappelijke basis*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2017, 429 p.
- BAARDA, B., DE GOEDE, M. en VAN DIJKUM, C., *Basisboek statistiek met SPSS*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2007, 212 p.
- BAARDA, B., KALMIJN M. en DE GOEDE, M., *Basisboek enquêteren. Handleiding voor het maken van een vragenlijst en het voorbereiden en afnemen van enquêtes*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2015, 129 p.
- BAARDA, B., VAN VIANEN, R.T., *Basisboek statistiek met Excel: handleiding voor het verwerken en analyseren van en rapporteren over (onderzoeksgegevens)*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2015, 180 p.

- BALNAVES, M en CAPUTI, P., *Introduction to quantitative research methods. An investigative approach*, Londen, Sage Publications, 2001, 257 p.
- BARNET, V., *Sample Survey: principles & methods*, Londen, Wiley 2002, 241 p.
- BAR-TAL, D. en KRUGLANSKI, A., *The Social Psychology of Knowledge*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, 339 p.
- BARTELS, J.F., JANSEN, E.P.W.A en JOOSTENS, Th. H., *Enquêteren: het opstellen en gebruiken van vragenlijsten*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1989, 143 p.
- BEM, D.J., *Beliefs, Attitudes, and Human Affairs*, Belmont, Brooks and Cole, 1970, 114 p.
- BETHLEHEM, J., *Applied Survey Methods: a statistical perspective*, Hoboken, Wiley, 2009, 375 p.
- BETHLEHEM, J. en BIFFIGNANDI, S., *Handbook of websurveys*, Hoboken, John Wiley & Sons, 2012, 465 p.
- BILLIET, J., en WAEGE, H., *Een samenleving onderzocht: methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Antwerpen, De Boeck, 2012, 390 p.
- BOHNER, G. en WANKE, M., *Attitudes and attitude change*, East Sussex, Psychology Press, 2002, 295 p.
- BREES, M., DE NAEYER, K., DUCHEYNE, D en VANASSCHE, D., “Belastingplanning en belastingontwijking in de rechtspraak van het Hof van Justitie” in VAN CROMBRUGGE, S. (ed.), *Actuele fiscale thema's 2008: de botsing tussen nationale soevereiniteit en interne markt in het Europees fiscaal recht*, Kalmthout, Biblo, 2009, 351-406.
- BRINKMAN, J., *De vragenlijst*, Groningen, Wolters Noordhoff, 2000, 199 p.
- CANE, P. en KRITZER, H.M., *The Oxford Handbook of empirical legal research*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 1094 p.
- CHAMBERS, R.L. en SKINNER, C.J., *Analysis of survey data*, Londen, Wiley, 2003, 376 p.
- COUTURIER, J.J., PEETERS, B en VAN DE VELDE, E., *Belgisch Belastingrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2018, 1393 p.
- COUTURIER, J., PEETERS, B. en PLETS, N., *Belgisch belastingrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2015, 1260 p.
- DASSESSE, M., MINNE, P. en FORESTINI, R., *Droit Fiscal: principes généraux et impôts sur les revenus*, Brussel, Bruylant, 1995, 939 p.

- DAVAIN, J-L., *Le régime spécial d'imposition de cadres et dirigeants étrangers in Etudes pratiques de droit fiscal nr. 19*, Brussel, Kluwer, 2003, 400 p.
- DE BROE, L., “De vervagende grens tussen belastingontduiking en belastingvermijding” in *De hervorming van de strijd tegen de fiscale fraude*, Gent, Larcier, 2010, 34-53.
- DECORTE, T. en ZAITCH, D., *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*, Leuven, Acco, 2016, 601 p.
- DELRUE, G., *Fiscale fraude*, Antwerpen, Maklu, 2007, 168 p.
- DELRUE, G., *Witwassen en financiering van terrorisme*, Antwerpen, Maklu, 2012, 566p.
- DE NAUW, A., *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2005, 380 p.
- DE NAUW, A., *Fiscaal strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 138 p.
- DE RAEDT, S., *Geef de keizer wat de keizer toekomt. Belastingweerstand in België*, Antwerpen, Maklu, 2003, 51 p.
- DERUYCK, F., “De fiscaal-administratieve sancties in het licht van art. 6 EVRM” in ROZIE, M. (ed.), *Fiscaal strafrecht en strafprocesrecht*, Gent, Mys & Breesch, 1996, 23-41.
- DE SCHAMPHELEIRE en I. VAN LOOVEREN, *De techniek van de enquête: een inleiding*, Leuven, Acco, 1996, 143 p.
- DESTERBECK, F., *Krachtlijnen van het fiscaal strafrecht en fiscaal strafprocesrecht*, Brussel, Larcier, 2015, 94 p.
- DESTERBECK, F. (ed.), *Witwasbestrijding vandaag- La lutte contre la blanchiment aujourd'hui*, Brussel, Larcier, 2018, 112 p.
- DILLEY, C.A. en HERPIN, E., *The Circular, an in-depth analysis of Belgium's special tax regime for foreign executives*, Brussel, Bruylant, 1979, 224 p.
- DUPONT, L., “Fiscale valsheid in geschrifte” in L. DUPONT en F. VANISTENDAEL, *Acta Falconis. Strafrecht en belastingrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1983, 87-145.
- DUPONT, L. en VERSTRAETEN, R., *Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 913 p.
- EAGLY, H. A. en CHAIKEN, S., *The Psychology of Attitudes*, New York, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1993, 794 p.

- FAES, F., *Het rechtsmisbruik in fiscale zaken. Artikel 344 § 1 WIB – 15 jaar later*, Gent, Larcier, 2008, 211 p.
- FAZIO, R.H en PETTY, R.E., *Attitudes their structure, function and consequences*, New York, Psychology Press, 2008, 491 p.
- FIELD A. en HOLE, G., *How to design and report experiments*, Londen, Sage, 2006, 384 p.
- FISHBEIN, M. en AJZEN, I., *Belief, Attitude, Intention and Behaviour: an introduction to Theory and Research*, Reading Massachusetts, Addison-Wesley publishing company, 1975, 578 p.
- FISHBEIN, M. en AJZEN, I., *Understanding attitudes and predicting social behavior*, New Jersey, Prentice Hall, 1980, 278 p.
- FRANK, M., *L'exacte perception de l'impôt. De Juiste Belastingheffing*, Brussel, Bruylant, 1973, 397 p.
- GEEROMS, H., *Fiscale fraude*, Leuven, Davidsfonds, 1986, 120 p.
- GHYSELEN, M., *De fiscale gevolgen van nietige rechtshandeling.*, Kalmthout, Biblio, 1996, 390 p.
- GREENWALD, A.G., BROCK, T.C. en OSTROM, T.M., *Psychological Foundations of Attitudes*, New York, Academic Press, 1968, 426 p.
- HESSING, D. J., KINSEY, K. A., ELFFERS, H., WEIGEL, R. H., "Tax evasion research: measurement strategies and theoretical models" in VAN RAAIJ, W.F., VAN VELDHOF, G.M. en WERNERYD, K-E., *Handbook of economic psychology*, New York, Kluwer Academic/ Plenum Publishers, 516-537.
- HUYBRECHT, L., *De fiscalist tussen cliënt en wet, in fundamentele rechten van de belastingplichtige*, Diegem, CED Samsom, 1998, 235 p.
- HUYBRECHTS, L., "Fiscaal strafrecht" in APR, Mechelen, Kluwer, 2002, 317 p.
- JOHNSON, R. L. en MORGAN, G.B., *Survey scales a guide to development, analysis and reporting*, New York, The Guilford Press, 2016, 269 p.
- KIRCHGASSER, G., "Tax morale, Tax evasion and the shadow economy" in SCHNEIDER, F., *Handbook on the shadow economy*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2011, 1-26.
- KIRCHLER, E., *The economic psychology of tax behavior*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 243 p.

- KIRKPATRICK, J. en GARABEDIAN, D., *Le régime fiscal des sociétés en Belgique*, Brussel, Bruylant, 2003, 604 p.
- MAIO, G.R. en HADDOCK, G., *The psychology of attitudes and attitude change*, Sage, Londen, 2012, 276 p.
- MAUS, M., *Iedereen doet het! Belastingontduiking in België : de trucs, de cijfers, het bedrog van hoog tot laag*, Gent, Borgerhoff en Lamberigts, 2012, 231 p.
- MAUS, M., *Handboek fiscale sanctionering*, Brugge, Die Keure, 2017, 314 p.
- MAUS, M. en DE MEULENAER, S., *Everest Handboek Fiscaal strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2010, 300 p.
- MAUS, M. en ROZIE, M., *Actuele problemen van het fiscaal strafrecht*, Intersentia, Antwerpen, 2011, 760 p.
- MCGEE, R.W., *The ethics of tax evasion. Perspectives in theory and practice*, New York, Springer, 2012, 677 p.
- MCGUIRE, W.J., “The Nature of Attitudes and Attitude Change” in LINDZEY, G. en ARONSON, E., *The Handbook of Social Psychology*, III, Reading Massachusetts, Addison-Wesley, 1969, 136- 314.
- NIMMEGEERS, N., *Hoe minder personenbelasting betalen? Alles over uitgaven met fiscaal voordeel, federaal en gewestelijk*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, 859 p.
- OPPENHEIM, A.N., *Questionnaire design and attitude measurement*, New York, Basic Books, Inc. Publishers, 1966, 298 p.
- OSKAMP, S.P., *Attitudes and opinions*, New Jersey, Prentice Hall, 1991, 499 p.
- OSKAMP, S. en SCHULTZ, P.W., *Attitudes and Opinions*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2005, 578 p.
- PACOLET, J., PERELMAN, S., DE WISPELARE, F., SCHOENMAECKERS, J., NISEN, L., FEGATILLI, E., KRZESLO, E., DE TROYER, M. en MERCKX, S., *Social and fiscal fraud in Belgium: a pilot study on declared and undeclared income and work: SUBLEC*, Leuven, Acco, 2012, 13-25,
<https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/content/docs/nl/sociale-fraude-bestrijden/sociale-fraude-sublec-summary-nl.pdf>.
- PARMENTIER, S., VERVAEKE, G. en GOETHALS, J., *Justitie doorgelicht: De resultaten van de eerste Belgische “justitiebarometer”*, Gent, Academia Press, 2004, 118 p.

- PEETERS, B., “Het fiscaal legaliteitsbeginsel in de Belgische Grondwet : verstrakking of erosie ?” in RIMANQUE, K., PEETERS, B. en VELAERS, J., (eds.), *De Grondwet in groothoekperspectief. Liber amicorum discipulorumque*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 509-562.
- PETTY, R.E., FAZIO, R.H. en BRINOL, P. (eds.), *Attitudes. Insights from the New Implicit Measures*, New York, Psychology Press, 2009, 544 p.
- POMPEN, E., *Zwart geld: wat is fraude, hoeveel kost het ons en hoe geraken we ervan af?*, Antwerpen, Luster, 2010, 127 p.
- RAVYSE, S., *De verbeurdverklaring bij fiscale misdrijven en het witwassen van fiscale vermogensvoordelen*, Leuven, Instituut van Forensische Auditoren, 2003, 103p.
- ROBERTS, C. en R. JOWELL (eds.) *Attitude measurement, volume 1*, Londen, Sage, 2008, 314 p.
- ROBINSON, J., *De witwassers: achter de schermen van 's werelds op twee na grootste industrie*, Rijswijk, Elmar, 1994, 352 p.
- ROBINSON, S.B. en LEONARD, K.F., *Designing quality survey question*, Londen, Sage, 2019, 229 p.
- ROSENBERG, M.J., HOVLAND, C.J., MCGUIRE, W.J., ABELSON, R.P. en BREHM, J.W., *Attitude organization and change: an analysis of consistency among attitude components*, New Haven, Yale University Press, 1960, 239 p.
- ROZIE, M., *Fiscaal strafrecht en strafprocesrecht*, Gent, Mys & Breesh, 1996, 258 p.
- SLOTBOOM, H., *Statistiek in woorden. De meest voorkomende termen en technieken*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2008, 327 p.
- SPEECKE, J., *Fiscaal straf- en strafprocesrecht*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2018, 225 p.
- SPRIET, B. en SYMOENS, H., *Fiscale procedure en fiscaal strafrecht 2013*, Brussel, Larcier, 2013, 802 p.
- STESENS, G., *De nationale en internationale bestrijding van het witwassen: onderzoek naar een meer effectieve bestrijding van de profijtgerichte criminaliteit*, Antwerpen, Intersentia, 1997, 652 p.
- STOOP, I., BILLIET, J., KOCH, A. en FITZGERALD, R., *Improving Survey Response, lessons learned from the European Social Survey*, Londen, Wiley, 2010, 328 p.

- STORME, M., VAN CROMBRUGGE, S., COUTURIER, J. en RIMANQUE, K. (eds.), *Actuele problemen van fiscaal recht*, XVe postuniversitaire lessencyclus Willy Delva, Antwerpen, Kluwer, 1989, 372 p.
- TIBERGHIE, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 518 p.
- TIBERGHIE, A., *Handboek voor Fiscaal Recht 2009-2010*, Mechelen, Kluwer, 2009, 1618 p.
- TIBERGHIE, A., *Handboek voor Fiscaal recht, 2017-2018, I*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2017, 1184 p.
- TITTLE, C., *Sanctions and social deviance: The question of deterrence*, New York, Praeger, 1980, 346 p.
- VAN CROMBRUGGE, S., *De grondregels van het Belgisch fiscaal recht*, Kalmthout, Biblo, 2009, 78 p.
- VAN CROMBRUGGE, S., *De grondregels van het Belgisch fiscaal recht*, Kalmthout, Biblo, 2013, 76 p.
- VANDEN BRANDEN, J. en JAECQUES D., , *Fiscale rechtspraakoverzichten: fiscaal strafrecht 1980-2005*, Gent, Larcier, 2006, 138 p.
- VAN DER PLIGT, J. en BLANKERS, M., *Survey-onderzoek. De meting van attitudes en gedrag*, Amsterdam, Boom Lemma, 2013, 289 p.
- VAN DE WOESTEYNE, I., *Fiscaal recht in essentie*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 414 p.
- VAN DYCK, S., *Valsheid in geschriften en gebruik van valse geschriften*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 747 p.
- VAN GERVEN, W., *Algemeen deel, Beginselen van het Belgisch privaatrecht, I*, Antwerpen, Standaard, 1969, 519 p.
- VANHEESWIJCK, L., *De belasting van buitenlandse kaderleden in België volgens de circulaire van 8 augustus 1983*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 165 p.
- VANHEESWIJCK, L., *Reflecties over de aanpak van de fiscale fraude en de rechten van de belastingplichtige*, Brussel, Larcier, 2010, 161 p.
- VANHEESWIJCK, L. en VANAUWERBEKE, L., *De belasting van buitenlandse kaderleden in België*, Mechelen, Kluwer, 2007, 180 p.
- VAN HOUTTE, J., *Beginselen van het Belgisch belastingrecht*, Gent, Story-Scientia, 1979, 521 p.

- VANMEERHAEGHE, K., *Met de fiscus op restaurant. Een pikante analyse*, Mechelen, Wolters Kluwer 2014 147 p.
- VAN STEENWINCKEL, J. en DE WIT, T., “Fiscaal Strafrecht” in VAN STEENWINCKEL, J. en DE WIT, T. (eds.), *Strafrecht in de onderneming. Praktische gids voor bestuurders en zaakvoerders*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 145-184.
- VERSCHUREN, P. en DOOREWAARD, H., *Het ontwerpen van onderzoek*, Amsterdam, Boom Lemma Uitgevers, 2015, 311 p.
- WIJNEN, K, JANSSENS, W., DE PELSMACKER, P. en VAN KENHOVE, P., *Marktonderzoek met SPSS: statistische verwerking en interpretatie*, Antwerpen, Garant, 2002, 465 p.
- ZIMBARDO, P.G. en LEIPPE, M.R., *The psychology of attitude change and social influence*, Maidenhead, McGraw-Hill, 1991, 370 p.
- X, *Fraude: opgelucht of opgelicht?*, Leuven, SBB, 1999, 213 p.

(Tijdschrift)artikelen

- AJZEN, I., “The theory of planned behavior”, *Organizational behavior & human decision processes* 1991, vol. 50, nr. 2, 179-211.
- ALM, J., "Measuring, explaining, and controlling tax evasion: lessons from theory, experiments, and field studies", *International Tax and Public Finance*, 2012, vol. 19, nr. 1, 54-77.
- ALM, J. en GOMEZ, J.L., “Social Capital and Tax Morale in Spain”, *Economic Analysis and Policy* 2008, vol. 38, nr. 1, 73-87.
- ALM, J. en TORGLER, B., “Culture differences and tax morale in Spain”, *Economic Analysis and Policy* 2006, vol. 38, nr. 1, 73-87.
- AL-MAMUM, A., ENTEBANG, H., MANSOR, S.A, YASSER, Q.R. NATHAN, T.M en RAHMAN, M.A., “The impact of demographic factors on tax compliance attitude and behavior in Malaysia”, *Journal of Finance, Accounting & Management* 2014, vol. 5, nr. 1, 109-124.
- ANTHONISSEN, K., “Belastingontwijking en belastingfraude: waar ligt de grens?”, *TFR* 2010, 111-124.
- APPERMONT, N., “De verhouding tussen het burgerlijk recht en het fiscaal recht binnen de Belgische rechtsorde”, *AFT* 2018, 23- 56.

- BAGUS, P., BLOCK, W., EABRASU, M., HOWDEN, D. en ROSTAN, J., “The ethics of tax evasion”, *Business & Society Review* 2011, vol. 116, nr. 3, 375-401.
- BEIRNAERT, K., “Oogmerk van belastingontduiking niet vereist voor fiscaal misdrijf”, *TFR* 2016, 748-750.
- CARIDI, P. en PASSERINI, P. “The underground economy, the demand for currency approach and the analysis of discrepancies: some recent European experience”, *Review of Income and Wealth* 2001, vol. 47, nr. 2, 239-250.
- COLLINS, J.H., MILLIRON, V.C. en TOY, D.R., “Determinants of tax compliance: A contingency approach”, *Journal of the American Taxation Association* 1992, vol. 14, nr. 2, 1–29.
- CUMMINGS, R.G., MARTINEZ-VAZQUES, J., MCGEE, M. en TORGLER, B. “Tax morale affects tax compliance: evidence from surveys and an artefactual field experiment”, *Journal of Economic Behaviour & Organization* 2009, vol.70, nr. 3, 447–457.
- DE GROOT, G., “De notie van de wetsovertreding in het kader van art. 344 §1 WIB”, *TFR* 2007, 558-561.
- DELANOTE, M., “Belastingontduiking en belastingontwijking: het Belgische anti-misbruikconcept in Europees perspectief”, *TFR* 2004, 719-736.
- DESTERBECK, F., ‘Ernstige fiscale fraude’: tweede arrest Grondwettelijk Hof, *Fisc. Act.* 2015, 11-12.
- DUBIN, J.A. en WILDE, L.L., “An empirical analysis of federal income tax auditing and compliance”, *National Tax Journal* 1988, vol. 41, nr. 1, 61-74.
- FAN, W. en YAN, Z., "Factors affecting response rates of the web survey: a systematic review", *Computers in Human Behavior* 2010, vol. 26, nr. 2, 132-139.
- GARCIA, G.A., AZORIN, J. D. B. en DE LA VEGA, M., “Tax evasion in Europe: an analysis based on spatial dependence”, *Social science quarterly* 2018, vol. 99, nr. 1, 7-23.
- GERXHANI, K., “Did you pay your taxes?” How (not) to conduct tax evasion surveys in transition countries, *Social indicators Research* 2007, vol. 80, nr. 3, 555-581.
- GNEDASJ, S, “Negentig jaar cassatierechtspraak inzake kostenaf trek”, *AFT* 2016, 5-119.
- GOETHALS, L. en LEBERSORG, J., “De circulaire voor buitenlandse kaderleden: een stand van zaken na 14 jaar praktijk”, *AFT* 1997, 313-327.

- GROENLAND, E. en VAN VELDHOVEN, G. M., "Tax evasion behavior: a psychological framework", *Journal of economic psychology* 1983, vol. 3, nr. 2, 129-144.
- HADDOCK, G. en MAIO, G.F., "Inter-individual differences in attitude content: cognition, affect and attitudes", *Advances in Experimental Social Psychology* 2019, vol 59, 53-102.
- HAELTERMAN, A. en DE BROE, L. en VANDEKERKEN, C., DEVLIES, C., DESTREBECK, F., DUBOIS, H., VAN DER MAELEN, D. en VERSTRAETEN, R., "FORUM Fraudebestrijding en charter van de belastingplichtige: noodzakelijk een paradox?", *TFR* 2010, 327-369.
- HINNEKENS, L., "Het (niet-) rijksinwonerschap van de gedetacheerde werknemer volgens de laatste stand van wetgeving en rechtspraak", *AFT* 1995, 270-280.
- HO, D., HO, D. en YOUNG, A., "A study on the impact of culture on tax compliance in China", *International Tax Journal* 2013, vol. 39, nr. 3, 33-47.
- HOFMANN, E., VORACEK, M., BOCK, C. en KIRCHLER, E., "Tax compliance across sociodemographic categories: meta-analyses of survey studies in 111 countries", *Journal of Economic Psychology* 2017, vol. 62, 63-71.
- JOSEPH, G. "Het nieuwe belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden in België of 'The circular revisited' ", *AFT* 1983, 177-196.
- KAZEMIER, B. en VAN ECK, R., "Survey investigations of the hidden economy-some methodological results", *Journal of economic psychology* 1992, vol. 13, nr. 4, 569- 587.
- KIRCHLER, E., MACIEJOVSKY, B., en SCHNEIDER, F., "Everyday representations of Tax avoidance, Tax evasion and tax flight: do legal differences matter?", *Journal of economic psychology* 2003, vol. 24, nr. 4, 535- 553.
- KORNDORFER, M., KRUMPAL, I. en SCHMUKLE, S.C., "Measuring and explaining tax evasion: Improving self-reports using the crosswise model", *Journal of Economic Psychology* 2014, vol. 45, 18-32.
- LACKO, M., "Hidden economy – an unknown quantity? Comparative analysis of hidden economies in transition countries 1989-95", *Economics of Transition* 2000, vol. 8, nr. 1, 117-149.

- LAGO-PENAS, I. en LAGO-PENAS, S., “The determinants of tax morale in comparative perspective: evidence from European countries”, *European Journal of Political Economy* 2010, vol. 26, nr. 4, 441-453.
- LEFEBVRE, M., PESTIEAU, P, RIEDL, A en VILLEVAL, M.C., “Tax Evasion, Welfare Fraud, and “The Broken Windows” Effect: An Experiment in Belgium, France and the Netherlands”, *International Tax and Public Finance* 2014, vol. 22, 401-425.
- LIKERT, R., “A technique for the Measurement of attitudes”, *Archives of Psychology* 1932, vol. 22, nr. 22, 5-55.
- MARRIOTT, L., “An investigation of attitudes towards tax evasion and welfare fraud in New Zealand”, *Australian and New Zealand Journal of Crimology* 2017, vol. 50, nr. 1, 123-145.
- MARTINEZ-VAZQUEZ J. en TORGLER, B, “The evolution of tax morale in modern Spain”, *Journal of Economic issues* 2009, vol. 43, nr. 1, 1-28.
- MASON, R. en CALVIN, L., “A study of admitted income tax evasion”, *Law and Society Review* 1978, vol. 13, nr. 1, 73–89.
- MAUS, M., “Una via in fiscale zaken: een weg vol puttenen bulten”, *Fisc. Act.* 2012, 5-9.
- MCGEE, R.W., "Chinese views on the ethics of tax evasion", *International Journal of Business & Public Administration* 2014, vol. 11, nr. 2, 84-97.
- MCGEE, R.W. en BENK, S., "The ethics of tax evasion: a study of Turkish opinion", *Journal of Balkan & Near Eastern Studies* 2011, vol. 13, nr. 2, 249-262.
- MCGEE, R.W. en LUI, Z., "The ethics of tax evasion: an empirical study of Chinese opinion", *Journal of Accounting, Ethics and Public Policy* 2016, vol. 17, nr. 4, 1046-1084.
- MEULEMAN, B., ABTS, K. en SWYNGEDOUW, M., “Hoe denken Belgen over belastingen?”, *Sampol* 2015, 50-69.
- MOLERO, J. en PUJOL, F., "Walking Inside the Potential Tax Evader's Mind: Tax Morale Does Matter", *Journal of Business Ethics* 2012, vol. 105, nr. 2, 151-162.
- NIESTEN, H., “Belastingvoordelen aan niet-inwoners natuurlijke personen na de zesde staatshervorming gewikt en gewogen”, *AFT* 2016, 5-40.
- NIESTEN, N., “Het bijzonder statuut van buitenlands kaderlid na 35 jaar circulaire fiscaal doorgelicht”, *TFR* 2018, 1046-1079.

- NORMAN, C., "Attitude as a scientific concept", *Social forces* 1966, vol. 45, nr. 2, 278-281.
- ONKELINX, Y., "Kritische bemerkingen bij de bijdrage van Prof. L. DUPONT ivm. Fiscale valsheid in geschrifte", *Acta Falconis* 1983, 139-145.
- OSTROM, T.M., "The relationship between the affective, behavioral and cognitive components of attitude", *Journal of experimental social psychology* 1969, vol. 5, nr. 2, 12-30.
- PEETERS, B., "De dunne lijn tussen belastingontwijking en belastingontduiking?", *AFT* 2010, 4- 42.
- PEETERS, B., "De algemene fiscale antimisbruikbepalingen. Een commentaar in het licht van de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof", *AFT* 2014, 4-34.
- PETTY, R.E. en WEGENER, D.T. "Attitudes and Attitude Change", *Annual Review of Psychology* 1997, vol. 48, 609- 647.
- RAHMAN, A.K.M., "Attitudes toward Tax Evasion: A Comparative Study of Opinions of Business Students in Bangladesh", *Amity Global Business Review* 2010, vol. 5, nr. 1, 109-136.
- RANDLANE, K., "Tax compliance and tax attitudes: the case of Estonia", *Journal of Management & Change* 2012, vol. 29, nr. 1, 89-103.
- RICHARDSON, G., "The determinants of Tax evasion: a cross-country study", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 2006, vol 15, nr. 2, 150-169.
- RICHARDSON, M. en SAWYER, A.J., "Taxonomy of the tax compliance literature: further findings, problems and prospects", *Australian Tax Forum* 2001, vol. 16, nr. 2, 137-284.
- ROSS, A.M. en MCGEE, R.W., "Attitudes toward Tax Evasion: A Demographic Study of Malaysia", *Asian Journal of Law & Economics* 2011, vol. 2, nr. 3, 1-49.
- ROSS, A.M. en MCGEE, R.W., "Attitudes toward Tax Evasion: A Demographic Study of Switzerland", *Business Studies Journal* 2011, vol. 3, nr. 2, 1-47.
- ROSS, A.M en MCGEE, R.W., "Attitudes toward tax evasion: a demographic study of the Netherlands", *Journal of International Business Research* 2012, vol. 11, nr. 2, 1-44.
- ROZIE, J., "Het cassatie-arrest van 29 juni 1999 onder de loupe genomen: over ne bis in idem en overschrijding van de redelijke termijn", *T. Strafr.* 2000, 103-111.

- SCHWARZ, N., "Attitude measurement", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* 2015, vol. 2, 178-186.
- SERRUYS, H., "Het bijzonder belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden. Overzicht van rechtspraak na 30 jaar circulaire", *AFT* 2013, 4-12.
- SERRUYS, H. en VERLINDEN, F., "Het bijzonder belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden. Overzicht van 25 jaar rechtspraak", *AFT* 2008, 50-58.
- SONG, Y-D., en YARBROUGH, T. E., "Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey", *Public Administration Review* 1978, vol. 38, nr. 5, 442-445.
- STESENS, G., "Nogmaals over de verbeurdverklaring van vermogensvoordelen uit een misdrijf en aanverwante aspecten, zoals de strafbaarstelling van witwassen", *RW* 1999-2000, 1073-1086.
- STESENS, G., "Strafbaarstelling witwassen in fiscalibus: ingeperkt...en uitgebreid", *Fiscoloog* 2007, 1-5.
- STIENON, P., "Fiscale valsheid in geschifte", *AFT* 1989, 328-332.
- THURSTONE, L.L. "Attitudes can be measured", *American Journal of sociology* 1928, vol. 33, nr. 4, 529-554.
- TORGLER, B., "Tax morale in Asian countries", *Journal of Asian Economics* 2004, vol. 15, nr. 2, 237-266.
- TORGLER, B., "Tax Morale, Eastern Europe and European enlargement", *Communist and Post-Communist Studies* 2012, vol. 45, nr. 1-2, 11-25.
- TORGLER, B. en ALM, J., "Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality", *Journal of Business Ethics*, 2011, 635-665.
- TORGLER, B. en MURPHY, K., "Tax morale in Australia: what shapes it and has it changed over time ?", *Journal of Australian Taxation* 2004, vol. 7, nr. 2, 298-335.
- TORGLER, B. en SCHNEIDER, F., "Attitudes towards paying taxes in Austria: an empirical analysis", *Empirica*, 2005, vol. 32, nr. 2, 231-250.
- TORGLER, B. en SCHNEIDER, F., "The impact of Tax morale and institution quality on the shadow economy", *Journal of Economic Psychology* 2009, 228-245.
- TORGLER, B. en VALEV, N.T., "Gender and public attitudes toward corruption and tax evasion", *Contemporary Economic Policy* 2010, vol. 28, nr. 4, 554-568.
- VAN CROMBRUGGE, S., "De invoering van het leerstuk van frauduleus legis of wetsontduiking in het Belgisch fiscaal recht", *TRV* 1993, 271-286.
- VANDEVELDE, T., "Ethische aspecten van de fiscale amnestie", *AFT* 2004, 31-37.

- VAN DROOGBROECK, J. “Over het witwassen van illegale vermogensvoordelen via het ereloon van de accountants en belastingconsulenten”, *Accountancy & Tax* 2009, 4-23.
- VAN EYNDHOVEN, J., “Ernstige fiscale fraude en het lex certa-beginsel”, *TFR* 2015, 490-497.
- VAN GUCHT, K., “Het bijzonder belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden, status quaestionis”, *AFT* 2008, 9-38.
- VANISTENDAEL, F., “Het verschijnsel belastingontduiking”, *Jura Falconis* 1973, 53-73.
- VANISTENDAEL, F., “Belastingontduiking en –vermijding. Wordt het fiscale landschap hertekend?”, *AFT* 2010, 1-6.
- VAN MENS, K. en FABER, A., “Fraus legis. Het grijze gebied tussen belastingontduiking, belastingontwijking en geoorloofde financiële planning”, *TFR* 2008, 215-225.
- VAN ZANTBEEK, A., “Antimisbruik en onroerend goed: rien ne va plus?”, *TBO* 2012, 307-309.
- VERACHTERT, G. en GOYVAERTS, G., “Grondwettelijk Hof verwierpt vernietigingsberoep tegen ‘ernstige fiscale fraude’”, *Fisc. Act.* 2015, 4-9.
- VERHULST, I., “Ernstige fiscale fraude- duidelijk een onduidelijk begrip! En wat nu?”, *VIP* 2015, 4-9.
- VERSTRAETEN, R. en DEWANDELEER, D., “Witwassen na de wet van 7 april 1995: kan het nog witter?”, *RW* 1995-1996, 689-702.
- VERSTRAETEN, R. en DEWANDELEER, D., “Repressieve en preventieve witwaswetgeving na de Wetten van 27 april 2007 en 10 mei 2007”, *Nullum crimen* 2008, 1-45.
- VERSTRAETEN, B. en HANNES, P., “Una via Koorts stijgt Vlaanderen naar het hoofd”, *Fisc. Act.* 2016, 1-6.
- VOGEL, J., “Taxation and public opinion in Sweden: An interpretation of recent survey data”, *National Tax Journal* 1974, vol. 27, nr. 4., 499–513.
- WAUMAN, M., “Rechtspraak erkent wettelijkheid circulaire”, *Fiscoloog* 2000, 2-6.
- WILLIAMS, C.C. en MARTINEZ-PEREZ, A., “Explaining cross-national variations in tax morality in the European Union: an exploratory analysis”, *Studies in transition states and societies* 2014, vol. 6, nr. 1, 5-18.

- YEATON, K. en STELLENWERF, A., “Tax Evasion and the Stages of Moral Development”, *Proceedings of the Northeast Business & Economics Association*, 2007, 219-221.

Verhandelingen

- BAVINCK, A., *Een case study naar attitudes van medewerkers bij een integratie van bedrijven*, Afstudeerscriptie, Master Communicatie, Beleid en Management, Universiteit Utrecht, 2012, 71 p.
- COVENTS, S., *Justitiebarometers 2002-2007-2010 Een vergelijking van de resultaten inzake bestraffing van misdrijven*, Verhandeling, Master in de criminologische wetenschappen, K.U Leuven, 2011-2012, 73 p.
- CROKAERT, J., *Belastingontwijking en belastingfraude: omvang, oorzaken en technieken*, onuitg. thesis, Faculteit economische en toegepaste economische wetenschappen. Departement toegepaste economie, K.U. Leuven, 1987, 105 p.
- HENDRIKS, A., *De grens tussen belastingontwijking, fiscaal misbruik en belastingontduiking, bekeken vanuit familiaal vermogensrechtelijke context*, Verhandeling, Master in de rechten, Universiteit Gent, 2015-2016, 206 p.
- MA, J., *Taxpayers' attitudes towards tax compliance in developed and developing countries: a critical review of the literature*, Dissertation, Master of Business, Auckland University of Technology, 2017, 101 p.
<https://openrepository.aut.ac.nz/bitstream/handle/10292/10753/MaJ.pdf?sequence=4&isAllowed=y>.
- MICHIELSENS, L., *Fiscale Fraude in België en de Economische gevolgen*, Verhandeling in het bekomen van het licentiaat in de Toegepaste economische wetenschappen, Universiteit Antwerpen, 1988, 69 p.
- ROGIERS, D., *De circulaire buitenlandse kaderleden*, Masterproef, Master in de Rechten, Universiteit Gent, 2015-2016, 117 p.
- TORGLER, B., *Tax moral: Tax compliance and Tax morale: a theoretical and empirical analysis*, Dissertation zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften, Universität Basel, 2003, 668 p.
- VAN DEN ACKER, M., *Secundaire analyses op de justitiebarometer 2007. Punitiviteit en vertrouwen in justitie gedifferentieerd naar achtergrondvariabelen*,

- Verhandeling, Master in de Criminologische wetenschappen, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit Gent, 2008-2009, 143 p.
- VAN DEN BUNDER, B., *De antimisbruikbepaling in het Belgisch fiscaal recht na cassatie 10 juni 2010*, Masterproef, Master in de Rechten, Universiteit Gent, 2011-12, 102 p.
 - VAN DEN BERGHE, V., *Houding van de Belgische bevolking tegenover belastingontduiking*, onuitg. thesis, Faculteit Economische en toegepaste economische wetenschappen, Departement toegepaste economie, KU Leuven 1995, 81 p.
 - VANDENBERGHE, W., *Het fiscaal statuut van buitenlandse kaderleden*, Masterproef? Master in de Rechten, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit Gent, 2016, 125 p.

Onlinebronnen en websites

- CEL VOOR FINANCIËLE INFORMATIEVERWERKING, *23ste activiteitenverslag*, 2016, 16-17, www.ctif-cfi.be
- CROMBEZ, J., *Actieplan van het College voor de Strijd tegen de Fiscale en Sociale Fraude*, 2012-2013, 114 p. <https://www.iec-iab.be/nl/leden/Publicaties/editoriaal/Documents/20-2012%20-%20NL%20Editoriaal%20bijlage.pdf>.
- DIALLO, H., KARAKAYA, G., MEULDERS, D. en PLASMAN, R., *Raming van de belastingfraude in België*, 2010, 56 p., www.dulbea.org.
- EUROPEAN COMMISSION, *Undeclared work in the European Union: report*, Special Eurobarometer 284/wave 67.3, 2007, 138 p., http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf.
- EUROPEAN COMMISSION, *Undeclared work in the European Union: report*, Special Eurobarometer 402/ wave EB79.2, 2014, 207 p., http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf.
- EUROPEAN COMMISSION, *Thematic factsheet European semester. Undeclared work*, 14 p., https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-undeclared-work_nl.pdf.

- EUROSTAT, *Tax-to-GDP ratio up to 40.2% in EU*, 2018, 5 p.
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9409920/2-28112018-AP-EN.pdf/54409e5e-6800-4019-b7c1-580797a67001>.
- HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE, *De Belgen en justitie in 2007, Resultaten van de tweede Belgische justitiebarometer 2007*, 78 p.,
http://www.hrj.be/sites/default/files/press_publications/baro-2007-n-2.pdf.
- HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE, Rapport *Justitiebarometer 2010*, 83 p.,
http://www.hrj.be/sites/default/files/press_publications/baro-2010-n_0.pdf.
- HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE, *Vierde Justitiebarometer 2014*, 46 p.,
http://www.csj.be/sites/default/files/press_publications/justitiebarometer_2014.pdf.
- MAUS, M., *Fiscale fraude in België*, 7p.,
<http://www.politiestudies.be/userfiles/Maus,%20academische%20beschouwingen%20fraude%20in%20Belgie.pdf>.
- REKENHOF, *Het bijzonder belastingstelsel voor buitenlandse kaderleden*, Brussel, februari 2003, 59 p.,
https://www.ccrek.be/Docs/februari_2003_buitenlandse_kaderleden.pdf
- REKENHOF, *Belasting van niet-inwoners natuurlijke personen. Denksporen voor een efficiëntere belasting*, 2014, 82 p.,
https://www.ccrek.be/Docs/2015_01_BelastingNietInwoners.pdf.
- REKENHOF, *Sanctiebeleid inzake directe belastingen*, 2018, 64.,
https://www.ccrek.be/Docs/2018_17_SanctiebeleidDirecteBelastingen.pdf.
- ROSS, A.M en MCGEE, R.W., “Attitudes toward tax evasion: a demographic study of South African attitudes on tax evasion”, 2014, 71 p.,
<https://ssrn.com/abstract=2410559>, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2410559> .
- SCHNEIDER, F. en BUEHN, A., “Shadow economies in highly developed OECD countries: what are the driving forces?”, *IZA DP* 2012, nr. 6891, 34 p.,
<https://ssrn.com/abstract=2161228>.
- TORGLER, B, en SCHNEIDER, F.G., “What shapes attitudes towards paying taxes? Evidence from multicultural European countries”, Berkeley Olin Program in Law & Economics, Working Paper Series, 2006, 36 p,
<https://www.escholarship.org/uc/item/5q14k3wr.pdf;origin=repeccitec>
- X, *Het witwassen van geld verdiend met ‘gewone fiscale fraude’ niet meer strafrechtelijk vervolgbaar*, IAB, 6 september 2007, www.iec-iab.be.

- <https://socialsecurity.belgium.be>.
- www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp.
- <https://europeanvaluesstudy.eu/>

BIJLAGEN

BIJLAGE I. Overzicht straffen 'gewone' fiscale fraude (art. 449 WIB)

Strafnorm	Verplichte hoofdstraf	Facultatieve bijkomende straffen
Art. 449 WIB- NP	GVG 8 dagen tot 2 jaar of Geldboete 250 euro tot 500.000 euro	Geldboete 250 euro tot 500.000 euro (samen met hoofdgevangenisstraf)
Art. 41 bis §1 Sw.- RP	Geldboete 500 euro tot 1.000.000 euro	
Art. 457 §1 WIB	Art. 85 Sw.	Art. 85 Sw.
Art. 457 §2 WIB	Vanaf 1/11/2012: verhoging met 50 opdecimen (=x6)	Vanaf 1/11/2012: verhoging met 50 opdecimen (= x6)
Art. 40 Sw.	NP: Vervangende GVG (8 dagen tot 3 maanden)	NP: Vervangende GVG (8 dagen tot 3 maanden)
Art. 458, 2° lid WIB	NP + RP: BA voor de geldboete	NP + RP: BA voor de geldboete
Art. 455 WIB		Fiscaal beroepsverbod: 3 maanden tot 5 jaar Sluiting van de inrichting: 3 maanden tot 5 jaar
Art. 456 WIB	GVG 8 dagen tot 2 jaar of Geldboete 250 euro tot 500.000 euro (opdecimen vanaf 1/1/2012, x6)	Geldboete 250 euro tot 500.000 euro (samen met hoofdgevangenisstraf – opdecimen vanaf 1/11/2012)
Art. 459 WIB		Aanplakking – bekendmaking Vw: GVG (of bijkomende straf van beroepsverbod of sluiting)
Art. 42, 3° WIB + Art. 43bis Sw.		Verbeurdverklaring van de illegale vermogensvoordelen (verkregen uit WIB-fraude)
KB nr. 22 van 24/10/1934		Vennootschapsberoepsverbod: 3 maanden tot 10 jaar
Art. 1, I (art. 449 WIB)		
Art. 4	GVG 3 maanden tot 2 jaar of na toepassing art. 85 Sw. Via art. 4, 2° lid KB- uitsluitend geldboete van 1.000 euro tot 10.000 euro X 50 opdecimen (=x6)	Geldboete 1.000 euro tot 10.000 euro X 50 opdecimen (=x6)
Art. 40 Sw.	+ vervangende GVG 8 dagen tot 3 maanden	+ vervangende GVG 8 dagen tot 3 maanden

Uit: B. SPRIET. en H. SYMOENS, *Fiscale procedure en fiscaal strafrecht 2013*, Brussel, Larcier 2013, 173-4.

BIJLAGE II. Overzicht straffen ‘ernstige fiscale fraude’ (art. 450 WIB)

Strafnorm	Verplichte hoofdstraf	Facultatieve bijkomende straffen
Art. 450 1° lid- NP	GVG 1 maand tot 5 jaar of geldboete 250 euro tot 500.000 euro	Geldboete 250 euro tot 500.000 euro (indien samen met hoofdgevangenisstraf)
Art. 41bis §1 Sw. -RP	Geldboete 500 euro tot 1.000.000 euro	
Art. 457 §1 WIB	Art. 85 Sw.	Art. 85 Sw.
Art. 457 §2 WIB	Vanaf 1/11/2012: verhoging met 50 opdecimen (=x6)	Vanaf 1/11/2012: verhoging met 50 opdecimen (=x6)
Art. 40 Sw.	NP: Vervangende gevangenisstraf 8 dagen tot 3 maanden	NP: Vervangende gevangenisstraf 8 dagen tot 3 maanden
Art. 458, 2° lid WIB	NP + RP: BA voor de geldboete	NP + RP: BA voor de geldboete
Art. 455 WIB		Fiscaal beroepsverbod: 3 maanden tot 5 jaar
Art. 456 WIB	GVG 8 dagen tot 2 jaar of Geldboete 250 euro tot 500.000 euro (opdecimen vanaf 1/11/2012, x6)	Sluiting van de inrichting: 3 maanden tot 5 jaar Geldboete 250 euro tot 500.000 euro (samen met hoofdgevangenisstraf – opdecimen vanaf 1/11/2012)
Art. 459 WIB		Aanplakking – bekendmaking Vw: GVG (of bijkomende straf van beroepsverbod of sluiting)
KB nr. 22 van 24/10/1934 art. 1, i (art. 450 WIB)		Vennootschapsberoepsverbod: 3 maanden tot 10 jaar
Art 4	GVG 3 maanden tot 2 jaar of na toepassing art. 85 Sw. Via art. 4, 2° lid KB- uitsluitend geldboete van 1.000 euro tot 10.000 euro X 50 opdecimen (=x6)	Geldboete 1.000 euro tot 10.000 euro X 50 opdecimen (=x6)
Art 40 Sw.	+ vervangende GVG 8 dagen tot 3 maanden	+ vervangende GVG 8 dagen tot 3 maanden

Uit: B. SPRIET en H. SYMOENS, *Fiscale procedure en fiscaal strafrecht 2013*, Brussel, Larcier, 2013, 183.

BIJLAGE III. Overzicht vaak voorkomende gevallen van belastingfraude

Deze volgende gevallen van belastingfraude kwamen gedurende de periode van 2014 tot en met 2018 het vaakst terecht bij de Bijzondere belastinginspectie (BBI).

Telkens wordt ook het aantal opgestarte dossiers weergegeven.

Spontane rechtzettingen 1882
BTW-Carrousel 888
RSU 814
Omzet niet aangegeven 534
Valse facturen 497
Panama Papers 264
CRS 245
Domiciliefraude 218
Extraneïteiten 210
Portage salarial 204
Verborgten Kapitalen 109
UBS 107
Voetbal 101
Merkmamen en Octrooien 93
Paarden 76
Offshore leaks 72
Extraneïteiten II 68
CRS companies 62
Fraudecircuit Groothandel 61
Aandelenconstructies 58

Deze informatie werd meegedeeld in een persoonlijk gesprek met de heer A. Bouwen, werkzaam bij de Bijzondere Belastinginspectie, dat plaatsvond op datum van 15 januari 2019.

BIJLAGE IV. Empirische literatuur naar de determinanten van *tax morale* gebaseerd op internationale surveys

Reference	Sample and econometrics	Tested Variables	Findings
Torgler (2004)	6 countries: Japan, China, India, Taiwan, South Korea, Philippines. Data from the WVS. 1995–1997. Common cross-country slopes imposed. Weighted ordered probit estimation.	Gender, age, marital status, employment status, social class, trust in the government, trust in the legal system, national pride, pro democratic attitude, financial satisfaction, country dummy variables.	Tax morale rises with age. Tax morale is lower for self-employed and unemployed. Tax morale is lower for upper-class individuals. Financial satisfaction increases tax morale. Trust in government and legal system increase tax morale. National pride increases tax morale. A stronger pro democratic attitude leads to higher tax morale. Most of country dummy variables are significant.
Torgler (2005a)	Switzerland. Data from the ISSP. Year 1998. Weighted ordered probit estimation	Gender, age, marital status, education, employment status, personal income church attendance, direct democracy, trust in court and legal system, tax rate, fine rate and audit probability, culture variables (language dummy variables)	Education and tax morale are positively correlated. <u>Tax morale is stronger in the case of students and retired.</u> Trust in legal system has a positive effect on tax morale. Religiosity increases tax morale. Direct democracy has a strong impact on tax morale in Switzerland.
Torgler (2005b)	19 countries: Argentina, Bolivia, Brazil, Colombia, Costa Rica, Chile, Dominican Republic, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Mexico, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Puerto Rico, Uruguay, and Venezuela. Data from the WVS and the Latinobarometro. Common cross-country slopes imposed. 1981–1998	Gender, age, marital status, education, employment status, religiosity, trust in the President, trust people to obey the law, perception being caught, satisfaction with national officers, national pride, pro democratic attitude, financial satisfaction, wealth, social class, country dummy variables.	Tax morale rises with age. Tax morale is stronger in the case of women and married people. Tax morale is higher students and individuals in charge of house. Religiosity increases tax morale. Financial satisfaction increases tax morale. Satisfaction with national officers increases tax morale. Trust in the President and in people to obey the law increase tax morale. National pride increases tax morale. A stronger pro democratic attitude leads to higher tax morale. Country dummy variables are significant

Prieto et al. (2006)	Spain. Data from the ISSP. Year 1998. Ordered probit estimation.	Gender, age, marital status, education, self-employed, social class, size of municipality of residence, voted political party.	Tax morale rises with age. Tax morale is lower for self-employed. Tax morale is higher for voters to nationwide parties.
Torgler (2006)	32 countries: West Germany, East Germany, Spain, USA, Australia, Norway, Argentina, Finland, South Korea, Poland, Switzerland, Brazil, Chile, Belarus, India, Slovenia, Bulgaria, Lithuania, Latvia, Estonia, Ukraine, Russia, Peru, Venezuela, Uruguay, Moldova, Azerbaijan, Dominican Republic, Serbia, Montenegro, Macedonia, and Bosnia. Data from the WVS (1995–1997). Common cross-country slopes and intercepts are imposed. Weighted ordered probit estimation.	Gender, age, marital status, education, employment status, social class, financial situation, risk aversion, religiosity (church attendance, religious education, active in church group, importance of religion, religious guidance, trust church), corruption, trustworthiness.	Religiosity increases tax morale, especially in the case of Catholics, Hindus, and Buddhists. Tax morale rises with age. Risk aversion increases tax morale. Tax morale is lower for upper-class individuals. Financial satisfaction increases tax morale. Tax morale is stronger in the case of retired, home workers, and part time employed. Tax morale is stronger in the case of women. Tax morale is stronger for married individuals but weaker for individuals living together. Education and tax morale are negatively correlated. Trustworthiness increases tax morale. Perceived corruption drops tax morality.
Alm and Torgler (2006)	16 countries: Belgium , Portugal, Finland, Norway, Netherlands, France, Ireland, UK, Germany, Italy, Spain, Sweden, Denmark, Austria, Switzerland, USA. <u>Data from the WVS (1990–93).</u> Common cross-country slopes imposed. Weighted ordered probit estimation.	Gender, age, marital status, employment status, church attendance, country dummy variables.	Country dummy variables are highly significant. According to coefficients this is the ranking (from the top): USA, Switzerland, Denmark, Austria, Spain, Italy, UK, Germany, France, Ireland, Norway, Netherlands, Finland, Portugal, and Belgium Tax morale rises with age and religiosity. Tax morale is weaker for self-employed and stronger in the case of retired. Tax morale is stronger in the case of women and married individuals, but it is weaker for individuals living together
Alm en Torgler (2006)	USA and Spain. Data from the WVS. 1999–2000. Common cross-country slopes are imposed. Weighted	Gender, age, marital status, education, employment status, church attendance, trust in parliament, country dummy variables	Tax morale is lower in Spain than in the USA. Tax morale rises with age. Religiosity increases tax morale. Tax morale is stronger in the case of women. Tax morale is stronger for married individuals.

	ordered probit estimation.		
Torgler en Schneider (2007)	Spain, Switzerland and Belgium . <u>Data from the WVS (1995–97)</u> and the EVS (1999–2000). Weighted ordered probit estimation	Gender, age, marital status, education, employment status, social class, personal income, church attendance, direct democracy, national pride, trust in political institutions and government, attitude towards democracy, personal income tax rate, fine rate and audit probability (for Switzerland), culture variables (regional and language dummy variables).	Cultural and regional differences affect tax morale in both Switzerland and Spain. Trust in legal system, government, and parliament, national pride, and pro democratic attitudes have a positive effect on tax morale. The positive effect of religiosity is only significant in Belgium and Switzerland. Direct democracy has a strong impact on tax morale in Switzerland. Tax morale is stronger in the case of women.
Martinez-Vazquez en Torgler (2009)	Spain. Data from WVS and EVS. Years 1981, 1990, 1995 and 1999/2000. Weighted ordered probit estimation.	Gender, age, marital status, employment status, religiosity, trust in the parliament, national pride, time dummy variables.	Tax morale is stronger in the 90's than in the 80's. Tax morale rises with age and religiosity. Tax morale is lower for upper-class individuals. Trust in parliament and national pride increase tax morale.
Cummings et al. (2009)	Botswana (1999) and South Africa (2000). Data from the Afrobarometer. Common cross-country slopes imposed. Ordered probit estimation.	Gender, age, education, employment status, country dummy variables.	Tax morale rises with age and is higher in Botswana (Authors relate this result to the top rankings of Botswana in terms of the fairness of tax administration, the perceived fiscal exchange, and in overall attitude towards the government)

Uit: I. LAGO-PENAS en S. LAGO-PENAS, “The determinants of tax morale in comparative perspective: evidence from European countries”, *European Journal of Political Economy* 2010, vol. 26, nr. 4, (441) 443-444

BIJLAGE V. Vragenlijst

Beste belastingplichtige

Als studente binnen de Master Rechten schrijf ik dit jaar mijn thesis omtrent de attitude ten aanzien van belastingen. Het is de bedoeling om met deze vragenlijst zoveel mogelijk gegevens te verzamelen om de attitude ten aanzien van belastingen in beeld te brengen.

Deze vragenlijst is enkel bedoeld voor meerderjarigen, Belgische belastingplichtigen.

Sharing is caring

Het wordt gewaardeerd, mocht u deze vragenlijst willen doorsturen naar andere belastingplichtigen in uw omgeving of netwerk. U kan de vragenlijst bv. doormailen of via sociale media (*facebook, twitter, ...*) delen.

Opbouw van de vragenlijst

De vragenlijst is opgesplitst in twee delen. Eerst zullen enkele algemene gegevens gevraagd worden. Dit om de onderzoeksgroep te kunnen beschrijven. In het tweede deel zullen vijf situaties i.v.m. belastingen ondervraagd worden. Ten slotte dient u de vijf situaties in de gevraagde volgorde te rangschikken ten opzichte van elkaar.

De vragenlijst omvat 3 pagina's en het invullen ervan neemt ca. 10 minuten in beslag.

Gelieve de vragenlijst zo goed en waarheidsgetrouw mogelijk in te vullen. Uw deelname aan deze vragenlijst is anoniem en alle antwoorden worden strikt vertrouwelijk verwerkt. Het succes van het onderzoek staat of valt met uw deelname, die daarom enorm geapprecieerd wordt.

Indien u graag kans maakt op een duo-cinematicket, aarzel dan niet uw e-mailadres achter te laten op het einde van de vragenlijst.

Alvast hartelijk bedankt voor uw medewerking!

Emma Caeyers

Alvorens de vragenlijst van start gaat, dient te worden nagegaan of u belastingplichtige bent. De vragenlijst is namelijk enkel bedoeld voor meerderjarige belastingplichtigen.

Bent u 18 jaar of ouder?

- Ja
- Nee

Hieronder volgen enkele algemene vragen over uzelf. U kan deze beantwoorden door een bolletje aan te vinken dat voor u van toepassing is of het gewenste cijfer in te vullen. Uw antwoorden zijn anoniem en worden strikt vertrouwelijk verwerkt.

Gelieve elke vraag dan ook zo goed mogelijk in te vullen, opdat de onderzoeksgroep zo goed mogelijk omschreven kan worden.

Wat is uw leeftijd?

Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw
- X

Wat is uw hoogst behaalde diploma?

- Geen diploma
- Lager onderwijs
- Secundair onderwijs
- Hoger niet-universitair onderwijs
- Hoger universitair onderwijs

Hoe beschrijft u uw beroepssituatie?

- Arbeider
- Bediende
- Zelfstandige
- Werkloos/werkzoekende
- Uitkeringsgerechtigde (pensioen, arbeidsongeschikt,...)
- Anders:

Wat is uw beroep?

Hoeveel jaar bent u reeds tewerkgesteld (dit jaar inbegrepen)?

U werkt

- Voltijds
- Deeltijds (...%)

Wat is uw burgerlijke staat?

- Alleenstaand
- Feitelijk samenwonend
- Wettelijk samenwonend
- Getrouwd
- Gescheiden Weduwe/weduwenaar

Hoeveel bedraagt uw gezamenlijk maandelijks bruto-inkomen? (ca.)

Hoeveel bedraagt uw individueel maandelijks bruto-inkomen? (ca.)

U dient

- Een individuele belastingaangifte in
- Een gezamenlijke belastingaangifte in

In wat volgt, wordt uw houding bevraagd ten opzichte van vijf verschillende situaties.

U dient telkens aan te duiden in welke mate u het eens of oneens bent met de stelling. U dient de antwoordoptie aan te vinken die het meest overeenstemt met uw mening.

Situatie 1

De zelfstandige bakker in de buurt verkoopt een deel van zijn broden in het zwart.

	Helemaal akkoord	Eerder akkoord	Eerder niet akkoord	Helemaal niet akkoord
Deze situatie houdt een overtreding van de wet in.	☐	☐	☐	☐
De situatie moet worden gesanctioneerd door de wet.	☐	☐	☐	☐
Deze situatie vind ik aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐
Dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig.	☐	☐	☐	☐

Situatie 2

Een drugsdealer ontvangt betalingen in bitcoin*. Hij wisselt zijn inkomsten in bitcoin om in euro, zodat het geld niet meer aan zijn drugsactiviteiten gelinkt kan worden.

*Bitcoin is een digitale munt.

	Helemaal akkoord	Eerder akkoord	Eerder niet akkoord	Helemaal niet akkoord
Deze situatie houdt een overtreding van de wet in.	☐	☐	☐	☐
De situatie moet worden gesanctioneerd door de wet.	☐	☐	☐	☐
Deze situatie vind ik aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐
Dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig.	☐	☐	☐	☐

Situatie 3

Een zakenman brengt restaurantticketjes van privé-etentjes in als beroepsmatige aftrekbare kost.

	Helemaal akkoord	Eerder akkoord	Eerder niet akkoord	Helemaal niet akkoord
Deze situatie houdt een overtreding van de wet in.	☐	☐	☐	☐
De situatie moet worden gesanctioneerd door de wet.	☐	☐	☐	☐
Deze situatie vind ik aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐
Dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig.	☐	☐	☐	☐

Situatie 4

Een Nederlandse kaderlid* komt in België wonen en werken. Toch pendelt hij bijna elke dag over de grens om in de Nederlandse vestiging van het bedrijf te werken. Omdat hij al enige tijd in België woont, wordt hij in Nederland niet meer als inwoner beschouwd. Hij wordt zowel in België, als in Nederland niet belast op de inkomsten mbt. de werkdagen die hij in de Nederlandse vestiging presteerde. Het kaderlid is alleen maar naar België verhuisd om zo geen belastingen te moeten betalen op die inkomsten.

* Een kaderlid is een buitenlandse werknemer die een tijdje in België wordt tewerkgesteld in een functie waarvoor een bijzondere kennis en/of verantwoordelijkheid vereist is.

	Helemaal akkoord	Eerder akkoord	Eerder niet akkoord	Helemaal niet akkoord
Deze situatie houdt een overtreding van de wet in.	☐	☐	☐	☐
De situatie moet worden gesanctioneerd door de wet.	☐	☐	☐	☐
Deze situatie vind ik aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐
Dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig.	☐	☐	☐	☐

Situatie 5

Iemand doet alsof hij zijn woonplaats in Monaco heeft om geen Belgische personenbelasting te betalen. Hij woont eigenlijk met zijn gezin in Antwerpen.

	Helemaal akkoord	Eerder akkoord	Eerder niet akkoord	Helemaal niet akkoord
Deze situatie houdt een overtreding van de wet in.	☐	☐	☐	☐
De situatie moet worden gesanctioneerd door de wet.	☐	☐	☐	☐
Deze situatie vind ik aanvaardbaar.	☐	☐	☐	☐
Dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig.	☐	☐	☐	☐

Rangschik de situaties in de gevraagde volgorde. U dient de cijfers achter de passende situatie te verslepen ('drag en drop').

Deze situatie houdt de zwaarste overtreding in van de wet.

1= Zwaarste overtreding

5= Minst zware overtreding

De zelfstandige bakker in de buurt verkoopt een deel van zijn broden in het zwart.
Een drugsdealer ontvangt betalingen in bitcoin. Hij wisselt zijn inkomsten in bitcoin om in euro, zodat het geld niet meer aan zijn drugsactiviteiten gelinkt kan worden.
Een Nederlandse kaderlid komt in België wonen en werken. Toch pendelt hij bijna elke dag over de grens om in de Nederlandse vestiging van het bedrijf te werken. Omdat hij al enige tijd in België woont, wordt hij in Nederland niet meer als inwoner beschouwd. Hij wordt zowel in België, als in Nederland niet belast op de inkomsten mbt. de werkdagen die hij in de Nederlandse vestiging presteerde. Het kaderlid is alleen maar naar België verhuisd om zo geen belastingen te moeten betalen op die inkomsten.
Een zakenman brengt restaurantticketjes van privé-etentjes in als beroepsmatige aftrekbare kost.
Iemand doet alsof hij zijn woonplaats in Monaco heeft om geen Belgische personenbelasting te betalen. Hij woont eigenlijk met zijn gezin in Antwerpen

Deze situatie moet het zwaarst worden gestraft door de wet.

1 = deze situatie moet het zwaarst worden gestraft

5 = deze situatie moet het minst worden gestraft

De zelfstandige bakker in de buurt verkoopt een deel van zijn broden in het zwart.
Een drugsdealer ontvangt betalingen in bitcoin. Hij wisselt zijn inkomsten in bitcoin om in euro, zodat het geld niet meer aan zijn drugsactiviteiten gelinkt kan worden.
Een Nederlandse kaderlid komt in België wonen en werken. Toch pendelt hij bijna elke dag over de grens om in de Nederlandse vestiging van het bedrijf te werken. Omdat hij al enige tijd in België woont, wordt hij in Nederland niet meer als inwoner beschouwd. Hij wordt zowel in België, als in Nederland niet belast op de inkomsten mbt. de werkdagen die hij in de Nederlandse vestiging presteerde. Het kaderlid is alleen maar naar België verhuisd om zo geen belastingen te moeten betalen op die inkomsten.
Een zakenman brengt restaurantticketjes van privé-ententjes in als beroepsmatige aftrekbare kost.
Iemand doet alsof hij zijn woonplaats in Monaco heeft om geen Belgische personenbelasting te betalen. Hij woont eigenlijk met zijn gezin in Antwerpen.

Deze situatie vind ik het meest aanvaardbaar.

1 = deze situatie vind ik het meest aanvaardbaar

5 = deze situatie vind ik het minst aanvaardbaar

De zelfstandige bakker in de buurt verkoopt een deel van zijn broden in het zwart.
Een drugsdealer ontvangt betalingen in bitcoin. Hij wisselt zijn inkomsten in bitcoin om in euro, zodat het geld niet meer aan zijn drugsactiviteiten gelinkt kan worden.
Een Nederlandse kaderlid komt in België wonen en werken. Toch pendelt hij bijna elke dag over de grens om in de Nederlandse vestiging van het bedrijf te werken. Omdat hij al enige tijd in België woont, wordt hij in Nederland niet meer als inwoner beschouwd. Hij wordt zowel in België, als in Nederland niet belast op de inkomsten mbt. de werkdagen die hij in de Nederlandse vestiging presteerde. Het kaderlid is alleen maar naar België verhuisd om zo geen belastingen te moeten betalen op die inkomsten.
Een zakenman brengt restaurantticketjes van privé-ententjes in als beroepsmatige aftrekbare kost.
Iemand doet alsof hij zijn woonplaats in Monaco heeft om geen Belgische personenbelasting te betalen. Hij woont eigenlijk met zijn gezin in Antwerpen.

Dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik het meest rechtvaardig.

1 = meest rechtvaardig

5 = minst rechtvaardig

De zelfstandige bakker in de buurt verkoopt een deel van zijn broden in het zwart.
Een drugsdealer ontvangt betalingen in bitcoin. Hij wisselt zijn inkomsten in bitcoin om in euro, zodat het geld niet meer aan zijn drugsactiviteiten gelinkt kan worden.
Een Nederlandse kaderlid komt in België wonen en werken. Toch pendelt hij bijna elke dag over de grens om in de Nederlandse vestiging van het bedrijf te werken. Omdat hij al enige tijd in België woont, wordt hij in Nederland niet meer als inwoner beschouwd. Hij wordt zowel in België, als in Nederland niet belast op de inkomsten mbt. de werkdagen die hij in de Nederlandse vestiging presteerde. Het kaderlid is alleen maar naar België verhuisd om zo geen belastingen te moeten betalen op die inkomsten.
Een zakenman brengt restaurantticketjes van privé-entjes in als beroepsmatige aftrekbare kost.
Iemand doet alsof hij zijn woonplaats in Monaco heeft om geen Belgische personenbelasting te betalen. Hij woont eigenlijk met zijn gezin in Antwerpen.

U vervolledigde de vragenlijst. Hartelijk bedankt voor uw deelname!

Het zou erg gewaardeerd worden, moest u de vragenlijst willen **delen** met andere belastingplichtigen in uw omgeving of netwerk.

Mocht u vragen hebben ivm. deze vragenlijst, neem dan gerust contact op via volgend e-mailadres: emma.caeyers@student.uantwerpen.be

Maakt u graag kans op het duo-cinematicket? Vul dan hieronder uw e-mailadres in.

BIJLAGE VI. SPSS data analyses

I. Algemene socio-demografische gegevens

		Geslacht			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Man	92	51,1	51,1	51,1
	Vrouw	88	48,9	48,9	100,0
	Total	180	100,0	100,0	

		Hoogst behaalde diploma			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Lager onderwijs	2	1,1	1,1	1,1
	Secundair onderwijs	35	19,4	19,4	20,6
	Hoger niet-universitair onderwijs	74	41,1	41,1	61,7
	Hoger universitair onderwijs	69	38,3	38,3	100,0
	Total	180	100,0	100,0	

		Beroepssituatie			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Arbeider	9	5,0	5,0	5,0
	Bediende	94	52,2	52,2	57,2
	Zelfstandige	20	11,1	11,1	68,3
	Werkloos/werkzoekende	6	3,3	3,3	71,7
	Uitkeringsgerechtigde (pensioen, arbeidsongeschikt,...)	15	8,3	8,3	80,0
	Anders:	36	20,0	20,0	100,0
	Total	180	100,0	100,0	

		Leeftijd				
		N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Leeftijd		180	19,00	80,00	41,9389	14,04469
Valid N (listwise)		180				

Leeftijd					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	19,00	1	,6	,6	,6
	21,00	3	1,7	1,7	2,2
	22,00	16	8,9	8,9	11,1
	23,00	6	3,3	3,3	14,4
	24,00	5	2,8	2,8	17,2
	25,00	4	2,2	2,2	19,4
	26,00	5	2,8	2,8	22,2
	28,00	4	2,2	2,2	24,4
	29,00	3	1,7	1,7	26,1
	30,00	1	,6	,6	26,7
	31,00	3	1,7	1,7	28,3
	34,00	3	1,7	1,7	30,0
	35,00	5	2,8	2,8	32,8
	36,00	4	2,2	2,2	35,0
	37,00	3	1,7	1,7	36,7
	38,00	4	2,2	2,2	38,9
	39,00	6	3,3	3,3	42,2
	40,00	7	3,9	3,9	46,1
	41,00	1	,6	,6	46,7
	42,00	7	3,9	3,9	50,6
	43,00	3	1,7	1,7	52,2
	44,00	6	3,3	3,3	55,6
	45,00	5	2,8	2,8	58,3
	46,00	2	1,1	1,1	59,4
	47,00	7	3,9	3,9	63,3
	48,00	4	2,2	2,2	65,6
	49,00	7	3,9	3,9	69,4
	50,00	6	3,3	3,3	72,8
	51,00	8	4,4	4,4	77,2
	53,00	5	2,8	2,8	80,0
	54,00	4	2,2	2,2	82,2
	55,00	3	1,7	1,7	83,9
56,00	3	1,7	1,7	85,6	
57,00	2	1,1	1,1	86,7	
58,00	2	1,1	1,1	87,8	
59,00	1	,6	,6	88,3	
60,00	6	3,3	3,3	91,7	

61,00	1	,6	,6	92,2
63,00	2	1,1	1,1	93,3
64,00	1	,6	,6	93,9
65,00	4	2,2	2,2	96,1
68,00	1	,6	,6	96,7
72,00	2	1,1	1,1	97,8
74,00	1	,6	,6	98,3
75,00	2	1,1	1,1	99,4
80,00	1	,6	,6	100,0
Total	180	100,0	100,0	

Tewerkstelling					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Jaren tewerkstelling	180	,00	46,00	18,1444	13,29305
Valid N (listwise)	180				

Burgerlijke staat				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Alleenstaand	57	31,7	31,7	31,7
Feitelijk samenwonend	22	12,2	12,2	43,9
Wettelijk samenwonend	16	8,9	8,9	52,8
Getrouwd	71	39,4	39,4	92,2
Gescheiden	11	6,1	6,1	98,3
Weduwe/weduwenaar	3	1,7	1,7	100,0
Total	180	100,0	100,0	

Aangifte personenbelasting				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Een individuele belastingaangifte in	99	55,0	55,0	55,0
Een gezamenlijke belastingaangifte in	81	45,0	45,0	100,0
Total	180	100,0	100,0	

II. Attitude per situatieomschrijving

Expatregeling

- *Reliability analyse*

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,822	4

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Epxatregeling-stelling 1	5,2722	6,020	,567	,817
Epxatregeling-stelling 2	5,4778	5,525	,841	,684
Epxatregeling-stelling 4	5,4667	6,172	,656	,771
Epxatregeling-stelling 3 (R)	5,4167	6,624	,544	,820

- *Correlatie stellingen overtreding-sanctie*

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Expatregeling-gemiddelde stellingen ivm overtreding	1,8667	,83499	180
Expatregeling-gemiddelde stellingen ivm sanctie	1,7389	,88510	180

Correlations			
		Expatregeling-gemiddelde stellingen ivm overtreding	Expatregeling-gemiddelde stellingen ivm sanctie
Expatregeling-gemiddelde stellingen ivm overtreding	Pearson Correlation	1	,726**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	180	180
Expatregeling-gemiddelde stellingen ivm sanctie	Pearson Correlation	,726**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	180	180

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

- *Gemiddelde attitude*

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Expatrieregeling-gemiddelde attitude	180	1,00	4,00	2,1556	,55125
Valid N (listwise)	180				

- *Correlatie gemiddelde attitude en gemiddelde leeftijd*

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
Expatrieregeling- gemiddelde attitude	2,1556	,55125	180

Correlations			
		Leeftijd	Expatrieregeling-gemiddelde attitude
Leeftijd	Pearson Correlation	1	-,096
	Sig. (2-tailed)		,200
	N	180	180
Expatrieregeling- gemiddelde attitude	Pearson Correlation	-,096	1
	Sig. (2-tailed)	,200	
	N	180	180

- *One-way ANOVA*

Descriptives								
Expatrieregeling- gemiddelde attitude								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	2,2929	,50906	,08605	2,1180	2,4677	1,50	3,50
26-49J	90	2,1417	,58185	,06133	2,0198	2,2635	1,00	4,00
=>50J	55	2,0909	,51900	,06998	1,9506	2,2312	1,00	3,25
Total	180	2,1556	,55125	,04109	2,0745	2,2366	1,00	4,00

Test of Homogeneity of Variances					
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Expatregeling- gemiddelde attitude	Based on Mean	1,099	2	177	,336
	Based on Median	1,009	2	177	,367
	Based on Median and with adjusted df	1,009	2	164,071	,367
	Based on trimmed mean	1,218	2	177	,298

ANOVA					
Expatregeling- gemiddelde attitude					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,907	2	,454	1,501	,226
Within Groups	53,487	177	,302		
Total	54,394	179			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Expatregeling- gemiddelde attitude						
Bonferroni						
(I) Leeftijd_cat	(J) Leeftijd_cat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Lower Bound	Interval Upper Bound
=<25J	26-49J	,15119	,10951	,507	-,1135	,4159
	=>50J	,20195	,11886	,273	-,0853	,4892
26-49J	=<25J	-,15119	,10951	,507	-,4159	,1135
	=>50J	,05076	,09409	1,000	-,1766	,2782
=>50J	=<25J	-,20195	,11886	,273	-,4892	,0853
	26-49J	-,05076	,09409	1,000	-,2782	,1766

Verkoop in het zwart

- Reliability analyse

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,781	4

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Verkoop in het zwart-stelling 1	5,7889	5,732	,364	,828
Verkoop in het zwart-stelling 2	5,4167	4,289	,752	,638
Verkoop in het zwart-stelling 4	5,4333	4,716	,614	,713
Verkoop in het zwart-stelling 3 (R)	5,2444	4,353	,639	,700

- Correlatie stellingen overtreding-sanctie

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
verkoop in het zwart - Gemiddelde attitude stellingen ivm overtreding	1,7778	,73085	180
verkoop in het zwart - Gemiddelde attitude stellingen ivm sanctie	1,8694	,81427	180

Correlations			
		verkoop in het zwart - Gemiddelde attitude stellingen ivm overtreding	verkoop in het zwart - Gemiddelde attitude stellingen ivm sanctie
verkoop in het zwart-gemiddelde attitude stellingen ivm overtreding	Pearson Correlation	1	,655**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	180	180
Verkoop in het zwart-gemiddelde attitude stellingen ivm sanctie	Pearson Correlation	,655**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	180	180

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

- Gemiddelde attitude

Gemiddelde attitude					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
verkoop in het zwart - Gemiddelde attitude	180	1,00	4,00	1,9296	,79803
Valid N (listwise)	180				

- *Correlatie tussen gemiddelde attitude en gemiddelde leeftijd*

Correlatie			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
verkoop in het zwart - gemiddelde attitude	1,9296	,79803	180

Correlations			
		Leeftijd	Gemiddelde attitude verkoop in het zwart
Leeftijd	Pearson Correlation	1	-,257**
	Sig. (2-tailed)		,001
	N	180	180
verkoop in het zwart-gemiddelde attitude	Pearson Correlation	-,257**	1
	Sig. (2-tailed)	,001	
	N	180	180

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

- *One-way ANOVA*

Descriptives								
verkoop in het zwart- Gemiddelde attitude								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	2,3048	,81798	,13826	2,0238	2,5857	1,00	4,00
26-49J	90	1,9111	,74418	,07844	1,7552	2,0670	1,00	3,67
=>50J	55	1,7212	,80063	,10796	1,5048	1,9377	1,00	4,00
Total	180	1,9296	,79803	,05948	1,8123	2,0470	1,00	4,00

Test of Homogeneity of Variances					
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
verkoop in het zwart-gemiddelde attitude	Based on Mean	,160	2	177	,853
	Based on Median	,153	2	177	,858
	Based on Median and with adjusted df	,153	2	174,772	,858
	Based on trimmed mean	,061	2	177	,941

ANOVA					
verkoop in het zwart -gemiddelde attitude					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	7,345	2	3,673	6,095	,003
Within Groups	106,652	177	,603		
Total	113,998	179			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: verkoop in het zwart-gemiddelde attitude						
Bonferroni						
(I)	(J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
Leeftijd_cat	Leeftijd_cat				Lower Bound	Upper Bound
=<25J	26-49J	,39365*	,15463	,035	,0199	,7674
	=>50J	,58355*	,16784	,002	,1779	,9892
26-49J	=<25J	-,39365*	,15463	,035	-,7674	-,0199
	=>50J	,18990	,13286	,464	-,1312	,5110
=>50J	=<25J	-,58355*	,16784	,002	-,9892	-,1779
	26-49J	-,18990	,13286	,464	-,5110	,1312

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Restaurantticket

- Reliability analyse

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,847	4

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Restaurantticket-stelling 1	6,0111	7,039	,476	,889
Restaurantticket-stelling 2	5,8444	5,663	,832	,740
Restaurantticket-stelling 4	5,8667	5,971	,746	,779
Restaurantticket-stelling 3 (R)	5,6944	5,956	,706	,796

- Correlatie stellingen overtreding-sanctie

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Restaurantticket-gemiddelde stellingen ivm overtreding	1,9528	,81484	180
Restaurantticket-gemiddelde stellingen ivm sanctie	1,9500	,90791	180

Correlations			
	Restaurantticket-gemiddelde stellingen ivm overtreding		Restaurantticket-gemiddelde stellingen ivm sanctie
Restaurantticket-gemiddelde stellingen ivm overtreding	Pearson Correlation	1	,754**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	180	180
Restaurantticket-gemiddelde stellingen ivm sanctie	Pearson Correlation	,754**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	180	180

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

- *Gemiddelde attitude*

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Restaurantticket-gemiddelde attitude	180	1,00	4,00	2,0037	,88437
Valid N (listwise)	180				

- *Correlatie gemiddelde attitude en gemiddelde leeftijd*

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
Restaurantticket-gemiddelde attitude	2,0037	,88437	180

Correlations			
		Leeftijd	Restaurantticket-gemiddelde attitude
Leeftijd	Pearson Correlation	1	-,294**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	180	180
Restaurantticket-gemiddelde attitude	Pearson Correlation	-,294**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	180	180

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

- *One-way ANOVA*

Descriptives								
Restaurantticket-gemiddelde attitude								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	2,4857	,82185	,13892	2,2034	2,7680	1,00	4,00
26-49J	90	2,0000	,92138	,09712	1,8070	2,1930	1,00	4,00
=>50J	55	1,7030	,72485	,09774	1,5071	1,8990	1,00	3,00
Total	180	2,0037	,88437	,06592	1,8736	2,1338	1,00	4,00

Test of Homogeneity of Variances					
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Restaurantticket-gemiddelde attitude	Based on Mean	,513	2	177	,599
	Based on Median	,546	2	177	,581
	Based on Median and with adjusted df	,546	2	154,233	,581
	Based on trimmed mean	,732	2	177	,483

ANOVA					
Restaurantticket-gemiddelde attitude					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	13,105	2	6,553	9,140	,000
Within Groups	126,892	177	,717		
Total	139,998	179			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Restaurantticket-gemiddelde attitude						
Bonferroni						
(I) Leeftijd_cat	(J) Leeftijd_cat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval Lower Bound	Upper Bound
=<25J	26-49J	,48571*	,16867	,013	,0781	,8934
	=>50J	,78268*	,18308	,000	,3402	1,2252
26-49J	=<25J	-,48571*	,16867	,013	-,8934	-,0781
	=>50J	,29697	,14491	,126	-,0533	,6472
=>50J	=<25J	-,78268*	,18308	,000	-1,2252	-,3402
	26-49J	-,29697	,14491	,126	-,6472	,0533

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Domiciliefraude

- Reliability analyse

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,705	4

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Domiciliefraude-stelling 1	4,0556	2,902	,406	,700
Domiciliefraude-stelling 2	4,1556	2,858	,709	,533
Domiciliefraude-stelling 4	4,0333	2,993	,386	,710
Domiciliefraude-stelling 3 (R)	4,0222	2,871	,526	,619

- Correlatie stellingen overtreding-sanctie

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Domiciliefraude-gemiddelde stellingen ivm overtreding	1,3833	,63223	180
Domiciliefraude-gemiddelde stellingen ivm sanctie	1,3278	,60566	180
Correlations			
		Domiciliefraude-gemiddelde stellingen ivm overtreding	Domiciliefraude-gemiddelde stellingen ivm sanctie
Domiciliefraude-gemiddelde stellingen ivm overtreding	Pearson Correlation	1	,534**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	180	180
Domiciliefraude-gemiddelde stellingen ivm sanctie	Pearson Correlation	,534**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	180	180

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

- *Gemiddelde attitude*

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Domiciliefraude-gemiddelde leeftijd	180	1,00	4,00	1,3444	,57670
Valid N (listwise)	180				

- *Correlatie gemiddelde attitude en gemiddelde leeftijd*

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
Domiciliefraude-gemiddelde leeftijd	1,3444	,57670	180

Correlations			
		Leeftijd	Domiciliefraude-gemiddelde leeftijd
Leeftijd	Pearson Correlation	1	-,029
	Sig. (2-tailed)		,696
	N	180	180
Domiciliefraude-gemiddelde leeftijd	Pearson Correlation	-,029	1
	Sig. (2-tailed)	,696	
	N	180	180

- *One-way ANOVA*

Descriptives								
Domiciliefraude-gemiddelde leeftijd								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	1,4286	,67915	,11480	1,1953	1,6619	1,00	3,67
26-49J	90	1,3074	,55244	,05823	1,1917	1,4231	1,00	4,00
=>50J	55	1,3515	,54967	,07412	1,2029	1,5001	1,00	3,00
Total	180	1,3444	,57670	,04299	1,2596	1,4293	1,00	4,00

Test of Homogeneity of Variances					
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Domiciliefraude-gemiddelde leeftijd	Based on Mean	,912	2	177	,404
	Based on Median	,559	2	177	,573
	Based on Median and with adjusted df	,559	2	171,121	,573
	Based on trimmed mean	,667	2	177	,515

ANOVA					
Domiciliefraude-gemiddelde leeftijd					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,374	2	,187	,559	,573
Within Groups	59,159	177	,334		
Total	59,533	179			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Domiciliefraude-gemiddelde leeftijd						
Bonferroni						
(I) Leeftijd_cat	(J) Leeftijd_cat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval Lower Bound	Upper Bound
=<25J	26-49J	,12116	,11517	,883	-,1572	,3995
	=>50J	,07706	,12501	1,000	-,2251	,3792
26-49J	=<25J	-,12116	,11517	,883	-,3995	,1572
	=>50J	-,04411	,09895	1,000	-,2833	,1950
=>50J	=<25J	-,07706	,12501	1,000	-,3792	,2251
	26-49J	,04411	,09895	1,000	-,1950	,2833

Witwasmisdrijf

- Reliability analyse

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,627	4

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Witwasmisdrijf- stelling 1	3,8222	2,627	,358	,613
Witwasmisdrijf- stelling 2	4,0556	2,857	,661	,414
Witwasmisdrijf- stelling 4	4,0000	3,028	,426	,545
Witwasmisdrijf- stelling 3 (R)	3,9389	3,186	,275	,651

- Correlatie stellingen overtreding-sanctie

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Witwasmisdrijf- gemiddelde stellingen ivm overtreding	1,3917	,66281	180
Witwasmisdrijf- gemiddelde stellingen ivm sanctie	1,2444	,59205	180

Correlations			
		Witwasmisdrijf- gemiddelde stellingen ivm overtreding	Witwasmisdrijf- gemiddelde stellingen ivm sanctie
Witwasmisdrijf- gemiddelde stellingen ivm overtreding	Pearson Correlation	1	,466**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	180	180
Witwasmisdrijf- gemiddelde stellingen ivm sanctie	Pearson Correlation	,466**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	180	180

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

- *Gemiddelde attitude*

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Witwasmisdrijf-gemiddelde attitude	180	1,00	3,67	1,3333	,58003
Valid N (listwise)	180				

- *Correlatie tussen gemiddelde attitude en gemiddelde leeftijd*

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
Witwasmisdrijf-gemiddelde attitude	1,3333	,58003	180

Correlations			
		Leeftijd	Witwasmisdrijf-gemiddelde attitude
Leeftijd	Pearson Correlation	1	-,106
	Sig. (2-tailed)		,156
	N	180	180
Witwasmisdrijf-gemiddelde attitude	Pearson Correlation	-,106	1
	Sig. (2-tailed)	,156	
	N	180	180

- *One-way ANOVA*

Descriptives								
Witwasmisdrijf-gemiddelde attitude								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	1,4667	,73298	,12390	1,2149	1,7185	1,00	3,67
26-49J	90	1,3296	,53701	,05661	1,2172	1,4421	1,00	3,00
=>50J	55	1,2545	,53273	,07183	1,1105	1,3986	1,00	3,00
Total	180	1,3333	,58003	,04323	1,2480	1,4186	1,00	3,67

Test of Homogeneity of Variances					
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Witwasmisdrijf-gemiddelde attitude	Based on Mean	2,794	2	177	,064
	Based on Median	1,441	2	177	,239
	Based on Median and with adjusted df	1,441	2	162,834	,240
	Based on trimmed mean	2,330	2	177	,100

ANOVA					
Witwasmisdrijf-gemiddelde attitude					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,965	2	,482	1,441	,239
Within Groups	59,257	177	,335		
Total	60,222	179			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Witwasmisdrijf-gemiddelde attitude						
Bonferroni						
(I) Leeftijd_cat	(J) Leeftijd_cat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
=<25J	26-49J	,13704	,11526	,708	-,1415	,4156
	=>50J	,21212	,12511	,275	-,0903	,5145
26-49J	=<25J	-,13704	,11526	,708	-,4156	,1415
	=>50J	,07508	,09903	1,000	-,1643	,3144
=>50J	=<25J	-,21212	,12511	,275	-,5145	,0903
	26-49J	-,07508	,09903	1,000	-,3144	,1643

III. Rangschikking situaties per stelling: frequentietabellen

Rangschikking stelling: 'deze situatie houdt een overtreding van de wet in'

Statistics					
	Stelling 1- rang expatregeling	Stelling 1- rang verkoop in het zwart	Stelling 1- rang witwasmisdrijf	Stelling 1- rang restaurantticket	Stelling 1- rang domiciliefraude
N Valid	175	175	175	175	175
Missing	5	5	5	5	5

Expatregeling

Stelling 1-rang-expatregeling					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	13	7,2	7,4	7,4
	2	45	25,0	25,7	33,1
	3	72	40,0	41,1	74,3
	4	20	11,1	11,4	85,7
	5	25	13,9	14,3	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Verkoop in het zwart

Stelling 1-rang-verkoop in het zwart					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	7	3,9	4,0	4,0
	2	16	8,9	9,1	13,1
	3	31	17,2	17,7	30,9
	4	58	32,2	33,1	64,0
	5	63	35,0	36,0	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Restaurantticket

Stelling 1-rang -restaurant					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	4	2,2	2,3	2,3
	2	8	4,4	4,6	6,9
	3	12	6,7	6,9	13,7
	4	71	39,4	40,6	54,3
	5	80	44,4	45,7	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Domiciliefraude

Stelling 1-rang- domiciliefraude					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	21	11,7	12,0	12,0
	2	91	50,6	52,0	64,0
	3	48	26,7	27,4	91,4
	4	13	7,2	7,4	98,9
	5	2	1,1	1,1	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Witwasmisdrijf

Stelling 1-rang-witwasmisdrijf					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	130	72,2	74,3	74,3
	2	15	8,3	8,6	82,9
	3	12	6,7	6,9	89,7
	4	13	7,2	7,4	97,1
	5	5	2,8	2,9	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Rangschikking stelling: 'de situatie moet worden gesanctioneerd door de wet'

Statistics						
		Stelling 2-rang- expatregeling	Stelling2-rang- verkoop in het zwart	Stelling 2-rang- witwasmisdrijf	Stelling 2-rang- restaurant	Stelling 2-rang domiciliefraude
N	Valid	175	175	175	175	175
	Missing	5	5	5	5	5

Expatregeling

Stelling 2-rang-expatregeling					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	15	8,3	8,6	8,6
	2	43	23,9	24,6	33,1
	3	77	42,8	44,0	77,1
	4	24	13,3	13,7	90,9
	5	16	8,9	9,1	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Verkoop in het zwart

Stelling 2-rang-verkoop in het zwart					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	8	4,4	4,6	4,6
	2	7	3,9	4,0	8,6
	3	23	12,8	13,1	21,7
	4	60	33,3	34,3	56,0
	5	77	42,8	44,0	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Restaurantticket

Stelling 2-rang-restaurantticket					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	1	,6	,6	,6
	2	9	5,0	5,1	5,7
	3	19	10,6	10,9	16,6
	4	72	40,0	41,1	57,7
	5	74	41,1	42,3	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Domiciliefraude

Stelling 2-rang-domiciliefraude					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	20	11,1	11,4	11,4
	2	99	55,0	56,6	68,0
	3	43	23,9	24,6	92,6
	4	11	6,1	6,3	98,9
	5	2	1,1	1,1	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Witwasmisdrijf

Stelling 2-rang-witwasmisdrijf					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	131	72,8	74,9	74,9
	2	17	9,4	9,7	84,6
	3	13	7,2	7,4	92,0
	4	8	4,4	4,6	96,6
	5	6	3,3	3,4	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Rangschikking stelling: ‘deze situatie vind ik aanvaardbaar’

Statistics						
		Stelling 3- rang- expatregeling (R)	Stelling 3- rang – verkoop in het zwart (R)	Stelling 3- rang- restaurantticket (R)	Stelling 3- rang- Domiciliefraude (R)	stelling 3- rang- witwasmisdrijf (R)
N	Valid	175	175	175	175	175
	Missing	5	5	5	5	5

Expatregeling

Stelling 3- rang -expatregeling (1)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	12	6,7	6,9	6,9
	2,00	38	21,1	21,7	28,6
	3,00	88	48,9	50,3	78,9
	4,00	20	11,1	11,4	90,3
	5,00	17	9,4	9,7	100,0
	Total		175	97,2	100,0
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Verkoop in het zwart

Stelling 3- rang – verkoop in het zwart (R)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	6	3,3	3,4	3,4
	2,00	20	11,1	11,4	14,9
	3,00	20	11,1	11,4	26,3
	4,00	53	29,4	30,3	56,6
	5,00	76	42,2	43,4	100,0
	Total		175	97,2	100,0
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Restaurantticket

Stelling 3- rang-restaurantticket (R)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	11	6,1	6,3	6,3
	2,00	6	3,3	3,4	9,7
	3,00	14	7,8	8,0	17,7
	4,00	81	45,0	46,3	64,0
	5,00	63	35,0	36,0	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Domiciliefraude

Stelling 3- rang- Domiciliefraude (R)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	23	12,8	13,1	13,1
	2,00	97	53,9	55,4	68,6
	3,00	34	18,9	19,4	88,0
	4,00	15	8,3	8,6	96,6
	5,00	6	3,3	3,4	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Witwasmisdrijf

Stelling 3- rang- witwasmisdrijf (R)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	123	68,3	70,3	70,3
	2,00	14	7,8	8,0	78,3
	3,00	19	10,6	10,9	89,1
	4,00	6	3,3	3,4	92,6
	5,00	13	7,2	7,4	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Rangschikking stelling: 'dat deze situatie gesanctioneerd zou worden, vind ik rechtvaardig'

Statistics						
		Stelling 4- rang - expatregeling	Stelling 4- rang - verkoop in het zwart	Stelling 4- rang - witwasmisdrijf	Stelling 4 -rang- restaurantticket	Stelling 4 – rang - domiciliefraude
N	Valid	175	175	175	175	175
	Missing	5	5	5	5	5

Expatregeling

Stelling 4- rang -expatregeling					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	12	6,7	6,9	6,9
	2	49	27,2	28,0	34,9
	3	74	41,1	42,3	77,1
	4	24	13,3	13,7	90,9
	5	16	8,9	9,1	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Verkoop in het zwart

Stelling 4- rang -verkoop in het zwart					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	8	4,4	4,6	4,6
	2	9	5,0	5,1	9,7
	3	22	12,2	12,6	22,3
	4	57	31,7	32,6	54,9
	5	79	43,9	45,1	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Restaurantticket

Stelling 4 -rang- restaurantticket					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	4	2,2	2,3	2,3
	2	6	3,3	3,4	5,7
	3	21	11,7	12,0	17,7
	4	74	41,1	42,3	60,0
	5	70	38,9	40,0	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Domiciliefraude

Stelling 4 – rang - domiciliefraude					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	22	12,2	12,6	12,6
	2	94	52,2	53,7	66,3
	3	45	25,0	25,7	92,0
	4	10	5,6	5,7	97,7
	5	4	2,2	2,3	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

Witwasmisdrijf

Stelling 4- rang - witwasmisdrijf					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	129	71,7	73,7	73,7
	2	17	9,4	9,7	83,4
	3	13	7,2	7,4	90,9
	4	10	5,6	5,7	96,6
	5	6	3,3	3,4	100,0
	Total	175	97,2	100,0	
Missing	System	5	2,8		
Total		180	100,0		

IV. Gemiddelde rangorde per situatie over de vier stellingen

Expatregeling

- *Reliability analyse*

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,905	4

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Stelling 3- rang – expatregeling (R)	8,8000	8,368	,741	,892
Stelling 1- rang - expatregeling	8,7600	7,758	,746	,893
Stelling 2- rang - expatregeling	8,8514	7,598	,862	,849
Stelling 4- rang - expatregeling	8,8514	7,955	,801	,871

- *Gemiddelde rangorde*

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Gemiddelde rangorde- expatregeling	175	1,00	5,00	2,9386	,92352
Valid N (listwise)	175				

- *Correlatie gemiddelde rangorde en gemiddelde leeftijd*

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
Gemiddelde rangorde- expatregeling	2,9386	,92352	175

Correlations			
		Leeftijd	Gemiddelde rangorde- expatregeling
Leeftijd	Pearson Correlation	1	,032
	Sig. (2-tailed)		,678
	N	180	175
Gemiddelde rangorde- expatregeling	Pearson Correlation	,032	1
	Sig. (2-tailed)	,678	
	N	175	175

- *One-way ANOVA*

Descriptives								
Gemiddelde rangorde- expatregeling								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	2,9214	1,12094	,18947	2,5364	3,3065	1,00	5,00
26-49J	88	2,8665	,90968	,09697	2,6737	3,0592	1,00	5,00
=>50J	52	3,0721	,79572	,11035	2,8506	3,2936	1,00	5,00
Total	175	2,9386	,92352	,06981	2,8008	3,0764	1,00	5,00

Test of Homogeneity of Variances					
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Gemiddelde rangorde- expatregeling	Based on Mean	3,942	2	172	,021
	Based on Median	4,206	2	172	,016
	Based on Median and with adjusted df	4,206	2	171,758	,016
	Based on trimmed mean	4,152	2	172	,017

ANOVA					
Gemiddelde rangorde- expatregeling					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1,395	2	,698	,816	,444
Within Groups	147,007	172	,855		
Total	148,402	174			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Gemiddelde rangorde- expatregeling						
Bonferroni						
(I) Leeftijd_cat	(J) Leeftijd_cat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
=<25J	26-49J	,05495	,18475	1,000	-,3917	,5016
	=>50J	-,15069	,20213	1,000	-,6394	,3380
26-49J	=<25J	-,05495	,18475	1,000	-,5016	,3917
	=>50J	-,20564	,16171	,616	-,5966	,1853
=>50J	=<25J	,15069	,20213	1,000	-,3380	,6394
	26-49J	,20564	,16171	,616	-,1853	,5966

Verkoop in het zwart

- *Reliability analyse*

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,859	4

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Stelling 1 – rang –verkoop in het zwart	12,1657	8,128	,693	,825
Stelling 2 – rang –verkoop in het zwart	11,9543	8,009	,771	,794
Stelling 4 – rang –verkoop in het zwart	11,9600	7,970	,754	,800
Stelling 3 – rang –verkoop in het zwart (R)	12,0571	8,433	,608	,861

- *Gemiddelde rangorde*

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Verkoop in het zwart-gemiddelde rangorde	175	1,00	5,00	4,0190	,96802
Valid N (listwise)	175				

- *Correlatie gemiddelde rangorde en gemiddelde leeftijd*

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
Verkoop in het zwart- gemiddelde rangorde	4,0190	,96802	175

Correlations			
		Leeftijd	Verkoop in het zwart- gemiddelde rangorde
Leeftijd	Pearson Correlation	1	,084
	Sig. (2-tailed)		,272
	N	180	175
Verkoop in het zwart- gemiddelde rangorde	Pearson Correlation	,084	1
	Sig. (2-tailed)	,272	
	N	175	175

- *One-way ANOVA*

Descriptives								
Verkoop in het zwart- gemiddelde rangorde								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	3,8952	1,01869	,17219	3,5453	4,2452	1,00	5,00
26-49J	88	4,0227	,89528	,09544	3,8330	4,2124	1,00	5,00
=>50J	52	4,0962	1,05891	,14684	3,8014	4,3910	1,00	5,00
Total	175	4,0190	,96802	,07318	3,8746	4,1635	1,00	5,00

Test of Homogeneity of Variances					
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Verkoop in het zwart-gemiddelde rangorde	Based on Mean	1,246	2	172	,290
	Based on Median	,659	2	172	,519
	Based on Median and with adjusted df	,659	2	165,733	,519
	Based on trimmed mean	,784	2	172	,458

ANOVA					
Verkoop in het zwart- gemiddelde rangorde					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,847	2	,423	,449	,639
Within Groups	162,201	172	,943		
Total	163,048	174			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Verkoop in het zwart- gemiddelde rangorde						
Bonferroni						
(I) Leeftijd_cat	(J) Leeftijd_cat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
=<25J	26-49J	-,12749	,19406	1,000	-,5967	,3417
	=>50J	-,20092	,21232	1,000	-,7142	,3124
26-49J	=<25J	,12749	,19406	1,000	-,3417	,5967
	=>50J	-,07343	,16986	1,000	-,4841	,3372
=>50J	=<25J	,20092	,21232	1,000	-,3124	,7142
	26-49J	,07343	,16986	1,000	-,3372	,4841

Restaurantticket

- *Reliability analyse*

Reliability Statistics				
Cronbach's Alpha	N of Items			
,778	4			
Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Stelling 1 – rang - restaurantticket	12,3600	5,163	,626	,701
Stelling 2 – rang - restaurantticket	12,3943	5,298	,657	,689
Stelling 4 – rang - restaurantticket	12,4457	5,076	,665	,681
Stelling 3 – rang - restaurantticket (R)	12,5657	5,442	,418	,819

- *Gemiddelde rangorde*

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Restaurant- gemiddelde rangorde	175	1,00	5,00	4,1886	,77764
Valid N (listwise)	175				

- *Correlatie gemiddelde rangorde en gemiddelde leeftijd*

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
Restaurant- gemiddelde rangorde	4,1886	,77764	175
Correlations			
		Leeftijd	Restaurant- gemiddelde rangorde
Leeftijd	Pearson Correlation	1	-,110
	Sig. (2-tailed)		,146
	N	180	175
Restaurant- gemiddelde rangorde	Pearson Correlation	-,110	1
	Sig. (2-tailed)	,146	
	N	175	175

- One-way ANOVA

Descriptives								
Restaurant- gemiddelde rangorde								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	4,2381	,81076	,13704	3,9596	4,5166	1,00	5,00
26-49J	88	4,2689	,74597	,07952	4,1109	4,4270	2,33	5,00
=>50J	52	4,0192	,79600	,11038	3,7976	4,2408	1,33	5,00
Total	175	4,1886	,77764	,05878	4,0726	4,3046	1,00	5,00

Test of Homogeneity of Variances					
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Restaurant- gemiddelde rangorde	Based on Mean	,090	2	172	,914
	Based on Median	,092	2	172	,912
	Based on Median and with adjusted df	,092	2	164,432	,912
	Based on trimmed mean	,015	2	172	,985

ANOVA					
Restaurant- gemiddelde rangorde					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2,145	2	1,073	1,790	,170
Within Groups	103,076	172	,599		
Total	105,222	174			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Restaurant- gemiddelde rangorde						
Bonferroni						
(I) Leeftijd_cat	(J) Leeftijd_cat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
=<25J	26-49J	-,03084	,15470	1,000	-,4049	,3432
	=>50J	,21886	,16925	,593	-,1903	,6281
26-49J	=<25J	,03084	,15470	1,000	-,3432	,4049
	=>50J	,24971	,13541	,201	-,0777	,5771
=>50J	=<25J	-,21886	,16925	,593	-,6281	,1903
	26-49J	-,24971	,13541	,201	-,5771	,0777

Domiciliefraude

- Reliabilty analyse

Reliability Statistics				
Cronbach's Alpha	N of Items			
,818	4			
Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Stelling 1 – rang - domiciliefraude	6,9429	4,376	,712	,738
Stelling 2 – rang - domiciliefraude	6,9886	4,552	,689	,750
Stelling 4 – rang - domiciliefraude	6,9657	4,424	,665	,759
Stelling 3– rang – domiciliefraude (R)	6,9429	4,606	,513	,836

- Gemiddelde rangorde

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Domiciliefraude- gemiddelde rangorde	175	1,00	4,67	2,3143	,71538
Valid N (listwise)	175				

- Correlatie gemiddelde rangorde en gemiddelde leeftijd

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
Domiciliefraude- gemiddelde rangorde	2,3143	,71538	175
Correlations			
		Leeftijd	Domiciliefraude- gemiddelde rangorde
Leeftijd	Pearson Correlation	1	,105
	Sig. (2-tailed)		,167
	N	180	175
Domiciliefraude- gemiddelde rangorde	Pearson Correlation	,105	1
	Sig. (2-tailed)	,167	
	N	175	175

- One-way ANOVA

Descriptives								
Domiciliefraude- gemiddelde rangorde								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	2,1524	,72465	,12249	1,9035	2,4013	1,00	4,00
26-49J	88	2,3295	,68461	,07298	2,1845	2,4746	1,00	4,33
=>50J	52	2,3974	,75563	,10479	2,1871	2,6078	1,00	4,67
Total	175	2,3143	,71538	,05408	2,2076	2,4210	1,00	4,67

Test of Homogeneity of Variances					
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Domiciliefraude- gemiddelde rangorde	Based on Mean	,102	2	172	,903
	Based on Median	,021	2	172	,979
	Based on Median and with adjusted df	,021	2	165,087	,979
	Based on trimmed mean	,056	2	172	,946

ANOVA					
Domiciliefraude- gemiddelde rangorde					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1,297	2	,649	1,272	,283
Within Groups	87,750	172	,510		
Total	89,048	174			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Domiciliefraude- gemiddelde rangorde						
Bonferroni						
(I) Leeftijd_cat	(J) Leeftijd_cat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
=<25J	26-49J	-,17716	,14274	,649	-,5222	,1679
	=>50J	-,24505	,15616	,355	-,6226	,1325
26-49J	=<25J	,17716	,14274	,649	-,1679	,5222
	=>50J	-,06789	,12493	1,000	-,3699	,2342
=>50J	=<25J	,24505	,15616	,355	-,1325	,6226
	26-49J	,06789	,12493	1,000	-,2342	,3699

Witwasmisdrijf

- Reliability analyse

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,827	4

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Stelling 1 – rang - witwasmisdrijf	4,7714	7,580	,720	,752
Stelling 2 – rang - witwasmisdrijf	4,8114	7,671	,744	,743
Stelling 4 – rang - witwasmisdrijf	4,7771	7,806	,682	,769
Stelling 3 – rang – witwasmisdrijf (R)	4,6343	8,026	,499	,860

- Gemiddelde rangorde

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Witwasmisdrijf- gemiddelde rangorde	175	1,00	5,00	1,5448	,94436
Valid N (listwise)	175				

- Correlatie gemiddelde rangorde en gemiddelde leeftijd

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
Leeftijd	41,9389	14,04469	180
Witwasmisdrijf- gemiddelde rangorde	1,5448	,94436	175

Correlations			
		Leeftijd	Witwasmisdrijf- gemiddelde rangorde
Leeftijd	Pearson Correlation	1	-,098
	Sig. (2-tailed)		,197
	N	180	175
Witwasmisdrijf- gemiddelde rangorde	Pearson Correlation	-,098	1
	Sig. (2-tailed)	,197	
	N	175	175

- One-way ANOVA

Descriptives								
Witwasmisdrijf- gemiddelde rangorde								
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
=<25J	35	1,8000	1,09723	,18547	1,4231	2,1769	1,00	5,00
26-49J	88	1,5076	,93461	,09963	1,3095	1,7056	1,00	4,67
=>50J	52	1,4359	,83114	,11526	1,2045	1,6673	1,00	4,33
Total	175	1,5448	,94436	,07139	1,4039	1,6857	1,00	5,00

Test of Homogeneity of Variances						
		Levene Statistic	df1	df2	Sig.	
Witwasmisdrijf- gemiddelde rangorde	Based on Mean	2,060	2	172	,131	
	Based on Median	1,706	2	172	,185	
	Based on Median and with adjusted df	1,706	2	165,374	,185	
	Based on trimmed mean	2,120	2	172	,123	

ANOVA					
Witwasmisdrijf- gemiddelde rangorde					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3,018	2	1,509	1,706	,185
Within Groups	152,159	172	,885		
Total	155,177	174			

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Witwasmisdrijf- gemiddelde rangorde						
Bonferroni						
(I) Leeftijd_cat	(J) Leeftijd_cat	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
=<25J	26-49J	,29242	,18796	,365	-,1620	,7468
	=>50J	,36410	,20564	,235	-,1331	,8613
26-49J	=<25J	-,29242	,18796	,365	-,7468	,1620
	=>50J	,07168	,16452	1,000	-,3261	,4694
=>50J	=<25J	-,36410	,20564	,235	-,8613	,1331
	26-49J	-,07168	,16452	1,000	-,4694	,3261

BIJLAGE VI. Abstract

Voor ons land is er nog weinig geweten over de attitude van de belastingplichtigen tegenover het brede spectrum van belastingfraude. Via buitenlands attitudeonderzoek wordt wel vastgesteld dat zogenaamde socio-demografische factoren een invloed kunnen uitoefenen op die attitude met betrekking tot belastingfraude.

Binnen dit werkstuk staat een op Vlaamse belastingplichtigen gericht attitudeonderzoek centraal met betrekking tot (het gehele spectrum van) belastingfraude en de leeftijd van de respondenten wordt daarbij in het bijzonder als mogelijk van invloed zijnde socio-demografische factor onder de loep genomen.

De volgende onderzoeksvraag wordt vooropgesteld: *“Welke attitude hebben de (Vlaamse) belastingplichtigen omtrent het spectrum van belastingfraude (binnen de personenbelasting) en stemt deze attitude overeen met de wettelijke inschatting van belastingfraude?”*

Van daaruit wordt ook de volgende sub-onderzoeksvraag geformuleerd: *“Heeft de leeftijd van de belastingplichtige een invloed op deze attitude en in hoeverre kan een verschil in attitude worden vastgesteld tussen jonge en oudere belastingplichtigen?”*. Hierbij stelt de hypothese die voornamelijk wordt afgeleid uit buitenlandse onderzoeken dat naarmate men ouder wordt, men meer ‘avers’ staat tegenover belastingfraude.

Het is aan de hand van een surveyonderzoek dat getracht wordt de attitude van de (Vlaamse) belastingplichtigen in beeld te brengen met betrekking tot het brede spectrum van belastingfraude. Het onderzoek wordt weliswaar beperkt tot belastingfraude binnen de personenbelasting.

Want onder de noemer van belastingfraude dient heel wat begrepen te worden, het spectrum is erg breed. Zo maakt de wetgever het onderscheid tussen enerzijds de -in principe- toegelaten belastingontwijking en anderzijds niet-toegelaten en dus illegale belastingontduiking.

Daarnaast onderscheidt de wetgever binnen het domein van de belastingfraude naast de zogenaamde ‘gewone’ fiscale fraude nog de ‘ernstige’ fiscale fraude, waarbij een gradatie qua ernst vooral van belang is wat betreft de sanctionering van deze misdrijven. Ten slotte gaat belastingfraude ook vaak gepaard met of heeft als gevolg het witwassen van de fiscale vermogensvoordelen, zodat ook het witwasmisdrijf binnen dit brede spectrum van belastingfraude valt.

Vijf typegevallen/situaties verspreid over dit spectrum zijn bevestigd met de bedoeling zicht te krijgen op de attitude van de respondenten ten opzichte van deze typegevallen van manieren van omgaan met de belastingplicht. Zo zijn er twee situaties van ‘gewone’ fiscale fraude in de onderzocht, naast een voorbeeldsituatie van ‘ernstige’ fiscale fraude en het witwasmisdrijf. Omwille van de onderzoeksvraag is er ook een (*de jure*) geval van belastingontwijking in de selectie opgenomen, zodat het mogelijk is na te gaan of belastingplichtigen gemiddeld de vooropgestelde grens van de (on)geoorloofde belastingbesparing op juiste plaats binnen het gehele spectrum situeren en of die grens overeenstemt met de wettelijke inschatting ervan.

Vier stellingen zijn binnen deze selectie van 5 typegevallen die de attitude met betrekking tot belastingfraude bevragen, onderzocht. Daarbij bekijkt een eerste vragenreeks de attitude ten aanzien van elk typegeval op zich en is in een tweede vragenronde gevraagd de vijf verschillende situaties ten opzichte van elkaar te rangschikken, zodat de attitude over de situaties heen over het gehele brede spectrum gesitueerd kan worden.

Naar de leeftijd als mogelijke invloedsfactor op de attitude, kan met de gevonden resultaten van dit surveyonderzoek slechts een vermoeden van correlatie aangeduid worden: hooguit kan een tendens worden vermoed, maar de vooropgestelde hypothese kan niet significant bevestigd worden. Ondanks dat bij alle situaties een negatieve correlatie vastgesteld wordt tussen de gemiddelde attitude en de gemiddelde leeftijd, alsook de vaststelling dat de groep met de jongste respondenten telkens het ‘meest avers’ staan tegenover de situaties, dient dus de bevestiging van de hypothese sterk te worden genuanceerd. En dit in de zin dat er nauwelijks sprake is van een significant verband wat betreft de correlatie of van een significant verschil tussen de leeftijdscategorieën van respondenten. Bovendien wordt naar de rangschikking toe gevonden dat er voor drie van de vijf situaties zelfs een positieve correlatie bestaat: hoe ouder de respondent is, des te ‘minder’ avers staat deze tegenover de situatie.

Wat betreft de attitude ten opzichte van de typegevallen over het spectrum, wordt gevonden dat de respondenten tegenover al de typegevallen ‘eerder avers’ of ‘avers’ staan. Hieruit volgt dat de respondenten alle situatieomschrijvingen als vormen van belastingfraude bestempelen. Het typegeval van de expatregeling dat volgens de wet duidelijk een ‘belastingontwijking’ inhoudt (en dus een toegelaten praktijk is), wordt door de respondenten wel als belastingfraude beschouwd.

Van belang is dat men gemiddeld zelfs behoorlijk wat ‘averser’ staat tegenover dit (*de jure*) geval van belastingontwijking in vergelijking met twee gevallen van duidelijke en in de wet omschreven belastingontduiking (‘gewone’ fiscale fraude).

Waar de wet een klare grens trekt en het spectrum van de belastingfraude beperkt tot wat in deze studie met slechts vier typegevallen wordt beschreven, wordt deze grens naar perceptie of attitude toe overschreden.

De grens tussen toegelaten belastingontwijking en niet-toegelaten belastingontduiking is niet alleen ‘dun’, maar de perceptie van de respondenten en hun attitude tegenover het typegeval van (wettelijke) belastingontwijking is zelfs klaar en duidelijk grensoverschrijdend. Deze bevinding geeft weer dat volgens de attitude van de respondenten dit wettelijke geval van belastingontwijking niet alleen de grens oversteekt naar belastingontduiking, maar ook dat ze zelfs dieper het buitenland inrijdt naar een niveau dat gevallen van ‘gewone’ fiscale fraude achter zich laat.

De grens tussen toegelaten belastingontwijking en niet-toegelaten belastingontduiking kan volgens de respondenten inderdaad niet zwart-wit worden bepaald en wordt met andere woorden anders gepercipieerd dan dat de wet vastgesteld.

Het is aan de wetgever deze bevindingen al dan niet mee te nemen in verder onderzoek en daarna het spectrum zodanig in te kleuren dat de grijstinten stilaan meer vervagen binnen een spectrum van belastingfraude dat effectiever en met een breder draagvlak bij de bevolking kan worden aangepakt.